T.C.

ERCİYES ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

DİN VE AHLAK İLİŞKİSİNE SOSYOLOJİK BİR YAKLAŞIM

-İNCESU ÖRNEĞİ-

Tezi Hazırlayan

Harun SÜSLÜ

Tezi Yöneten

Doç. Dr. Celaleddin ÇELİK

Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı

Din Sosyolojisi Bilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

Aralık - 2006

KAYSERİ

Doç.Dr. Celaleddin ÇELİK danışmanlığında **Harun SÜSLÜ** tarafından hazırlanan **"Din ve Ahlak İlişkisine Sosyolojik Bir Yaklaşım -İncesu Örneği-"** adlı bu çalışma jürimiz tarafından Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalında **Yüksek Lisans** tezi olarak kabul edilmiştir.

06 /12 / 2006

JÜRİ:

Danışman :.Doç.Dr.Celaleddin ÇELİK .....

Üye : Prof.Dr.Ünver GÜNAY .....

Üye : Doç.Dr.Ali KUŞAT .....

ONAY:

Bu tezin kabulü Enstitü Yönetim Kurulunun 15.12.2006 tarih ve 27 ..... sayılı kararı ile onaylanmıştır.

06/12/2006

Prof.Dr. Kerim TÜRKMEN
Enstitü Müdürü

ÖN SÖZ

"Din ve Ahlak İlişkisine Sosyolojik Bir Yaklaşım-İncesu Örneği" adıyla hazırladığımız bu araştırma, ahlak ile din arasındaki ilişkiyi tespite yönelik bir alan araştırmasıdır.

Ahlak konusuyla ilgili yapılan çalışmalar Batı sosyoloji literatüründe önemli bir yer tutarken, konuya Türkiye'de sosyal bilimciler tarafından yeterince ilgi gösterilmemektedir. Toplumu tanımada, bireyin tutum ve davranışlarını şekillendiren ahlaki değer ve yargıların çok önemli bir yeri vardır. Ahlaki değerler, normlar ve kabuller birey ve toplum hayatında çeşitli şekillerde ve farklı boyutlarda ortaya çıkabilmektedir. Bu farklılaşma tarih sürecinin değişik dönemlerinde ortaya çıktığı gibi, aynı dönemde de toplum kendi içinde farklılaşabilmektedir.

Değişim, özellikle XX. yüzyılda tüm toplumlar üzerinde belirginleşirken, bu değişim Türkiye'de, teknolojik sosyal, ekonomik, politik, kültürel vb. birçok alanda kendini göstermiştir. Bu değişimle birlikte toplumsal yaşantı geleneksel yapıdan, modern yapıya doğru hızla değişmektedir. Bu değişim şehir merkezlerinde olduğu kadar kırsal alanlarda da yapısal ve fonksiyonel anlamda kendini göstermektedir. İncesu bu değişimi gözlemleyeceğimiz önemli bir araştırma alanıdır. İncesu'da, kırsallığın getirdiği geleneksel yapıyı gördüğümüz gibi, teknolojiyle birlikte gelen modernliği özellikle kitle iletişim araçlarındaki yeniliği ve bunun değişime olan katkısını da görebilmekteyiz. Bu değişimin içerisinde ahlaki değerler, normlar, kabuller, tutum ve davranışlar önemli bir yer tutmaktadır. Toplumlar birçok alanda değişmekte ve gelişmekte iken, ahlaki değerler, tutum ve inanışlar nasıl algılanmakta veya toplumlar teknolojik alanda göstermiş olduğu ivmeyi manevi yapıda; ya da ahlaki tutum ve davranışlarda gösterebilmekte mi? Tüm bu sorular ahlakla ilgili yapılan çalışmaların önemini daha da artırmaktadır. Bu düşüncelerle planlanan bu araştırma, gelişen ve

değişen Türk toplumunu oluşturan bireylerin yaşantılarında ahlakın yerini ve onun dinle olan ilişkisini tespit etme ve böylece Türk toplumunu anlama ve açıklama çalışmalarına bir katkıda bulunmayı amaçlamaktadır.

Araştırma iki bölümden oluşmaktadır. Öncelikle giriş bölümünde araştırmanın metodolojik çerçevesi belirlenmiştir. Birinci bölümde ahlak konusuyla ilgili tanımlamalar, açıklamalar ve görüşlere yer verilmiştir. İkinci bölümde ise İncesu'nun tarihsel gelişimi, coğrafi, sosyo- ekonomik ve sosyo-kültürel yapısına yer verilmiş, araştırmanın bulguları anketler ve mülakatlar ışığında değerlendirilmiştir.

Sonuç olarak ahlakın dinle ve buna bağlı olarak aile, eğitim, iktisat, vb. alanlarla ilişkisini ve buradan çıkan sonuçları incelediğimiz bu çalışma durum tespiti niteliğindedir. Bu çalışma oluşturulurken sosyolojik literatürden, sosyolojinin metod ve tekniklerinden yararlanılmıştır. Verilerin derlenmesi ve toplanması aşamasında da anket ve mülakat yöntemine başvurulmuştur. Dolayısıyla tüm bu aşamalar araştırmaya bilimsel bir nitelik kazandırma amacına dönük olarak işlenmiştir.

Bu araştırmanın gerçekleştirilmesinde yardımlarını esirgemeyen hocam Prof. Dr. Ünver Günay'a, tez danışmanım Doç. Dr. Celaleddin Çelik'e ve Prof. Dr. Abdulvahap Taştan'a ve Doç. Dr. Ali Kuşat'a teşekkür ederim.

Harun SÜSLÜ

KAYSERİ–2006

DİN VE AHLAK İLİŞKİSİNE SOSYOLOJİK BİR YAKLAŞIM

-İNCESU ÖRNEĞİ-

Harun SÜSLÜ

ÖZET

Din ve ahlak ilişkisini çeşitli yönleriyle incelediğimiz bu çalışmada, kaynak tarama, anket, kişisel görüşmeler ve mülakat yöntemleriyle elde edilen veriler anlama, yorumlama ve karşılaştırma ilkelerine bağlı olarak incelenmiştir. "Yapısal-fonksiyonel teori"ye göre şekillenen çalışma durum tespiti niteliğindedir.

Toplam iki bölümden oluşan bu çalışmada ilk olarak araştırma konusuyla ilgili kavramsal ve kuramsal çerçeve belirlenmiş, ardından araştırma alanının sosyo-kültürel özeliklerine ve araştırmanın bulgularına yer verilmiştir. İkinci bölümde de dini ve ahlaki değerlerin toplum tarafından nasıl algılandığına, kitle iletişim araçlarının ve teknolojik yapılanmanın bu değerleri nasıl değiştirdiğine değinilmiştir.

Sonuç olarak kitle iletişim araçlarının gelişmesi, ulaşım ve haberleşme olanaklarının artması, İncesu'nun önemli bir şekilde şehirleşme sürecinde olması bu ilçede ahlaki değerlerin değişmesini sağlamıştır.

Anahtar Sözcükler: Din, Ahlak, Değer, Örf ve Adet, Modernleşme, Şehirleşme, Gelenek, Kültür, Aile

A SOCIOLOGICAL APPROACH TO RELATION BETWEEN RELIGION AND MORAL VALUES-IN TOWN OF INCESU/KAYSERİ

Harun SÜSLÜ

ABSTRACT

In this work, which we examine in different sides of relation between religion and morality, datums got with the methods of source scanning, survey, personal interviews and interview, are researched depend on understanding, explaining and comparison of principles. This work which is shaped according to "Structural-Functional Theory" is a property of situation research.

In this work- totally consists of two parts- firstly; conceptual and theoretical lines related with research subject are determined, than the research area's sociocultural stmetures and research's findings are mentioned. In the religious and moral values are perceived by people and how the mass media vehicles and technological developments change these values.

Finally, development of mass media increases of arrival and communication possibilities, İncesu's importantly in the process of urbanization provide the change of moral values.

Key words: Religion, Morality, Value, Custom, Modernisation, Urbanization, Tradition, Culture, Family

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ ..... **II**

ÖZET ..... **IV**

ABSTRACT ..... **V**

İÇİNDEKİLER ..... **VI**

KISALTMALAR ..... **VIII**

TABLOLAR LİSTESİ ..... **IX**

GİRİŞ

A- ARAŞTIRMANIN KONUSU 1
B- PROBLEM 1
C- ARAŞTIRMANIN ÖNEMİ VE AMACI 4
D- SINIRLAR 5
E- SAYILTILAR 6
F- DENENCELER 6
G- YÖNTEM 7
1. Verilerin Derlenmesi *8*
2. Verilerin Çözümlenmesi ve Yorumlanması *9*

I. BİRİNCİ BÖLÜM

DİN VE AHLAK İLİŞKİSİNİN KAVRAMSAL VE KURAMSAL ÇERÇEVESİ **10**

A- KAVRAMSAL ÇERÇEVESİ İÇİNDE AHLAK 10
B- SOSYOLOJİK BİR OLGU OLARAK AHLAK 11
C- TEORİK AHLAK – PRATİK AHLAK İLİŞKİSİ 14
1. Teorik Ahlak *14*
2. Batılı Düşünürlere Göre Ahlak *15*
3. İslam Düşünürlerine Göre Ahlak *17*
4. Pratik Ahlak *20*
D- BİREYSEL AHLAK 22
E- SOSYAL AHLAK 23
F- ÖRF – ADET İLİŞKİSİ AÇISINDAN AHLAK 25
G- DİN VE AHLAK İLİŞKİSİ 29
H- SOSYO-KÜLTÜREL DEĞİŞİM SÜREÇLERİNDE AHLAK 33
İ- ESKİ TÜRKLERDE AHLAK 37
J- MODERNLİK VE AHLAK 40

II. İKİNCİ BÖLÜM

İNCESU ÖRNEĞİNDE DİN VE AHLAK İLİŞKİSİ **44**

A- SOSYO-KÜLTÜREL VE EKONOMİK YAPISI İÇERİSİNDE İNCESU 44
1. COĞRAFİ YAPISI İÇERİSİNDE İNCESU *44*
2. TARİHSEL GELİŞİMİ İÇERİSİNDE İNCESU *46*
3. DEMOGRAFİK GELİŞİMİ İÇERİSİNDE İNCESU *50*
4. İNCESU'NUN SOSYO-KÜLTÜREL YAPISI *52*
5. İNCESU'DA EĞİTİM-ÖĞRETİM *55*

6. ÖRNEKLEME KATILANLARIN DEĞİŞKENLERE GÖRE DAĞILIMI *56*
B- SOSYO-KÜLTÜREL HAYAT VE AHLAK İLİŞKİSİ 59
1. AİLE ve AHLAK İLİŞKİSİ *59*
2. EĞİTİM AHLAK İLİŞKİSİ *68*
3. GENÇLİK AHLAK İLİŞKİSİ *72*
4. İKTİSADİ TUTUM VE DAVRANIŞLAR İLE AHLAK İLİŞKİSİ *76*
5. İŞ VE MESLEK AHLAKI *78*
6. KİŞİLER ARASI İLİŞKİLER VE PRATİK AHLÂK *83*
C- DİN VE AHLAK İLİŞKİSİ 87
1. DİNDARLIK TUTUMLARI VE AHLAK İLİŞKİSİ *87*
2. KENDİ DİNDARLIK DEĞERLENDİRMESİ VE AHLÂK İLİŞKİSİ *91*
3. SOSYO-KÜLTÜREL DEĞİŞME, Dİ.NDARLIK VE AHLAK İLİŞKİSİ *92*

SONUÇ **95**

BİBLİYOGRAFYA **98**

EKLER **102**

EK I- MÜLAKAT FORMU 102
EK II- MÜLAKATA KATILANLAR 106
EK III: FOTOĞRAFLAR 107

KISALTMALAR

İFAV	:	Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı
TDV	:	Türkiye Diyanet Vakfı
Çev.	:	Çeviren
DKAB	:	Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi
MEB	:	Milli Eğitim Bakanlığı
s.	:	Sayfa
vb.	:	Ve benzeri
yay.	:	Yayınları
AÜ	:	Ankara Üniversitesi
EÜ	:	Erciyes Üniversitesi
ysz.	:	Yayınsız
yy.	:	Yüz yıl
tsz.	:	Tarihsiz
sad.	:	Sadeleştiren
m.	:	Metre

TABLOLAR LİSTESİ

Tablo 1: 1904 Salnamesine göre İncesu'da nüfus dağılımı 51
Tablo 2: Son 5 genel nüfus sayımına göre İncesu İlçesi nüfus dağılımı..... 52
Tablo 3: 1990–1995 yılları arası İncesu İlçesi doğum, ölüm ve evlenme durumu 52
Tablo 4: Örneklemin Cinsiyete Göre Dağılımı 57
Tablo 5: Yaş Gruplarına Göre Dağılım..... 57
Tablo 6: Yerleşme Çevresi Ve Toplumsal Çevreye Göre Dağılım..... 57
Tablo 7: Medeni Durum. 57
Tablo 8: Eğitim durumu 58
Tablo 9:Doğum yeri durumu..... 58
Tablo 10: Meslek dağılımı 58
Tablo 11: Gelir durumu..... 59
Tablo 12: Ailenizi ilgilendiren önemli konularda eşiniz sizden farklı düşündüğünde eşinize karşı tavrınız ne olur?..... 60
Tablo 13: Anne ve Babanızın aile içinde hangi tutum ve davranışlarını eleştirirsiniz? 62
Tablo 14: Eşler Arası İlişkilerin Aileye Yansımaları..... 64
Tablo 15:Çocuklara veya Çevreye Ahlakla İlgili Telkin 65
Tablo 16: Çocuklarınıza ve Çevreye Model Olma Durumu 66
Tablo 17:Ahlaki Tutum ve Davranışları En İyi Nereden Öğrenilmektedir?..... 68
Tablo 18: Öğrencilerin Saygı Durumu..... 69
Tablo 19: Eğitimli Olma ve Ahlâk İlişkisi..... 69
Tablo 20:DKAB Dersleri Yeterlilik Durumu 70
Tablo 21: Kötü Alışkanlıklardan Kurtulmanın Yolları..... 71
Tablo 22: Gençlikle İlgili Görüşlere Katılma Durumu 72
Tablo 23: Gençliğin Ahlakî Durumu Hakkındaki Görüşler..... 73
Tablo 24: Gençlerin Aileleriyle İlgili Ahlakî Sorunları..... 75
Tablo 25: Evlilik Öncesi Kız-Erkek İlişkileri Hakkında Ne Düşünüyorsunuz?..... 75
Tablo 26: Zenginlik ve Ahlâk İlişkisi 77
Tablo 27: Dünya Ahiret İlişkisi Hakkındaki Görüşler..... 77
Tablo 28: Mesleki Sorumluluk ve Ahlâk İlişkisi 79
Tablo 29: Meslek Hayatında Kendini Sorgulama..... 79
Tablo 30: Hediye Alma ve Adam Kayırma Durumu..... 80
Tablo 31: Kendini Kayırma ve Aracı Olma Durumu..... 80
Tablo 32: Ticarette Aşırı Kar Etme Eğilimi ve Ahlâk İlişkisi 81
Tablo 33: Alışverişte Malın Kusurunu Söyleme Durumu 81
Tablo 34: Ticarette Dürüstlük Konusundaki Uygulamalar..... 82
Tablo 35: Kişiler Arası İlişkilerde Ahlaki Tutumlar..... 83
Tablo 36: Komşuların Yardımcı Olma Durumu 84
Tablo 37: Komşuları Ziyaret Etme Sıklığı..... 85
Tablo 38: Komşular ve Arkadaşlar Arasında Konuşulan Konular 85
Tablo 39: Sizce Hayatı Anlamlı Kılan Değerler Nelerdir?..... 86
Tablo 40: Dindarlık ve Ahlâk İlişkisi..... 88
Tablo 41: Dindarlık İle Ticari Ahlâk İlişkisi..... 89
Tablo 42: Toplumda Kimleri Daha Ahlaklı Görme Durumu 90
Tablo 43: Dini Yaşantı Düzeyi Değerlendirmesi..... 91

Tablo 44: Kendini Dindarlık Değerlendirmesi 91
Tablo 45: Ahlak Bakımından Kendini Değerlendirme 92
Tablo 46: Şehirleşme ve Ahlakî Durum İlişkisi..... 92

GİRİŞ

A- ARAŞTIRMANIN KONUSU

Bu araştırmanın konusunu, İncesu örneğinde yaşanan sosyo-ekonomik ve kültürel değişimlerle birlikte ahlakı anlayış ve davranışlar arasındaki ilişkinin din sosyolojisi açısından incelenmesi oluşturmuştur. Teorik çerçevede, din sosyolojisinin konu ile ilgili yaklaşımlarının yanı sıra İncesu İlçesinin tarihsel, sosyo-ekonomik ve sosyo-kültürel gelişimine yer verilip, uygulama bölümünde ise İncesu toplumunun gündelik hayatı içinde ahlaki anlayış, tutum ve davranışları sosyolojik bir yaklaşım içerisinde incelenmektedir.

B- PROBLEM

Ahlak, filozoflar tarafından değişik şekillerde açıklanmıştır. Bu farklılaşmalar, insanların benimsediği ahlak prensiplerinin değişik olmasından, ahlak probleminin ve ahlaka dair değer yargılarının karmaşıklığından ve tanımlamada bulunanların sahip oldukları dünya görüşüyle yaşadıkları ortamın genel eğilimlerinden kaynaklanmaktadır.[1] Dolayısıyla ahlaki anlayış, tutum ve davranışları ortaya çıktıkları toplumsal çevre ve koşullardan bağımsız ele alınamaması, sosyolojik yaklaşımın bir gereğidir. Bu etkileşim, toplumsal ahlakın birey ve toplum düzeyinde içinde bulunulan zamanın özelliklerine göre farklılaşmasına yol açmaktadır. Ahlakın toplum ve kültürlerde ortaya koyduğu bu farklı görüntüler ve yaşam tarzları sosyolojik bir gerçekliktir.

---

[1] Hüseyin Karaman, **Nurettin Topçu'da Ahlak Felsefesi**, Dergâh Yayınları, İstanbul 2000, s. 11.

Ahlaki anlayış tutum ve davranışlardaki değişiklik ve farklılaşmaları dinden bağımsız olarak incelemek de mümkün görünmemektedir. Tarih boyunca din ve ahlakın konuları arasında o denli bir içerik yakınlığı görülmektedir ki, pek çok dinlerde dini emirlerle ahlaki emirler bütünleşmektedir.

Toplumsal kurumların en önemlilerinden biri olan din sistemi, toplumun manevi yaşantısı ve ahlak anlayışının temelini oluşturabilmekte ve toplumun dünya ve ahiret sorunlarının aydınlatılmasında önemli bir neden teşkil etmektedir.[2] Ayrıca geleneksel dindarlık anlayışının hâkim olduğu toplumlarda "iyilik", "sevap", "günah", "hayır" gibi kavramlar, hem dini vazifeler hem de ahlaki vazifeler içerisinde değerlendirilmektedir.

Değişim sürecindeki Türk toplumunda[3] özellikle, II. Dünya Savaşından bu yana gelişen teknoloji ve sanayileşme hareketleri[4] kırsal ve kentsel topluluklarda pek çok konuda olduğu gibi, ahlaki anlayış ve yorumlarda da önemli değişikliklere yol açmıştır. Küreselleşme sürecindeki dünyamızda kitle ulaşım ve iletişim araçlarının yaygınlaşmasıyla kültürün hemen her alanında olduğu gibi ahlaki anlayış ve yorumlarda da farklılıklar ortaya çıkmaktadır. Bu farklılaşmalar hangi alanlardadır? Bu bağlamda toplumsal yapı içinde aile ahlakı, ticaret ahlakı, iş ve görev ahlakı gibi konuları yorumlamada ve uygulamada kuşaklar arasında ne gibi değişiklikler oluşmuştur? Tüm bunlar bilimsel yöntemlerle cevabı aranması gereken sorulardır.

Hızlı bir toplumsal değişim sürecindeki Türkiye'de, her şeyden önce seçkinlerin ve halkın kültür, anlayış ve yaşayışları arasında önemli farklılıklar olmakla birlikte, halkın içinde yaşanan din, topluma bir dünya görüşü ve kişisel denge sağlayabilmektedir.[5] Dini olandan kaynaklanan bu etkileşimle birlikte, toplumsal ahlakın kendinde taşıdığı anlayış ve yorumlar ile bireyin bakış açısı ve uygulamaları da farlılaşabilmekte veya bütünleşebilmektedir. Bu durum din sosyolojisi açısından büyük önem arz etmektedir. Sosyo-ekonomik ve teknolojik alandaki gelişmelerin ahlaki değer ve normlarda ortaya çıkardığı değişimler toplumun bir kısmı tarafından "ahlaki yozlaşma, ahlaki zafiyet ve ahlaki çürüme olarak değerlendirilirken başka bir kesim tara-

[2] Orhan Türkdoğan, **Köy Sosyolojisinin Temel Sorunlar**, İstanbul 1977, s. 257.
[3] İbrahim Yasa, **Türkiye'nin Toplumsal Yapısı ve Temel Sorunları**, Ankara 1970, s.3.
[4] Orhan Türkdoğan, **Yoksulluk Kültürü**, ysz. Erzurum 1974, s.5.
[5] Şerif Mardin, **Din ve İdeoloji**, İletişim Yayınları, İstanbul 1983, s. 136-137.

fından ahlaki yaşantının çeşitlenmesi veya farklı bir boyut kazanması olarak değerlendirilebilmektedir.

Ahlak, toplumsal ahlak ve din ilişkisini gözlemleyeceğimiz İncesu İlçesi kırsal özelliklerin baskın olduğu homojen nitelikli bir yerleşim birimidir. Ancak tarihsel geçmişine baktığımızda XVII. yy'da Merzifonlu Kara Mustafa Paşa Külliyesinin yerleşime uygun hale getirilmesi ile farklı bölgelerden farklı topluluklar İncesu'ya gelerek yerleşmişlerdir. İncesu'daki Rumlar, Yunanistan ve İstanbul'a gitmiş. Balkanlardaki Müslümanların bir kısmı da İncesu'ya gelerek iskân edilmişlerdir. İncesu'ya yerleşen göçmen topluluk İncesu'daki mevcut toplulukla sosyo-kültürel açıdan uyum sağlayarak bir kültür ve yapı birliği oluşturmuştur. 1980'lerin ortalarından itibaren özellikle terör nedeniyle Doğu Bölgelerinden gelen göçmenler, homojen mevcut sosyal yapı içerisinde sosyo-kültürel bakımdan bir farklılaşma unsuru olarak ortaya çıkmıştır. Bu durum küçük bir ilçe olan İncesu'nun kültürel bakımdan farklı gruplarla karşılaşması yönüyle önemlidir.

İncesu'daki demografik yapı çift yönlü bir hareketlilik göstermiş, dışarıdan göç aldığı gibi, dışarıya göç de vermiştir. İlçe açısından dış göçü oluşturan esas kesimi, eğitim seviyesi yüksek olan ve bürokrasinin çeşitli kademelerinde devlet memuriyeti görevini üstlenenler oluşturmuştur. Bu insanlar, Türkiye'nin değişik bölge ve şehirlerinde hala görevlerini ifa etmekte ve İncesu ile ilişkilerini devam ettirmektedirler. Dışarıya giden ikinci bir kitleyi ise 1960'ların sonlarından itibaren yurt dışına işçi olarak giden insanlar oluşturmaktadır. Bu insanların çoğunluğu yaz aylarında olmakla birlikte, yılın çeşitli mevsimlerinde ilçeye gelmektedirler. İncesu sınırları çevresinde kurulmuş olan iki büyük devlet fabrikasının özelleştirilmesi de sosyo-ekonomik yapıyı olumsuz etkilemiştir. Günümüzde İncesu içerisinde toplumun önemli bir kısmı, İncesu ve Kayseri'deki Devlet kurumlarında ve özel sektörde çalışmakta iken tarım ve hayvancılıkla meşgul olanların oranı ise azalmıştır. Dolayısıyla, küçük bir Anadolu ilçesi olan İncesu, gerek kamu iktisadi kuruluşlarının bir dönem yaptığı etkiler, gerekse çeşitli nedenlerden dolayı maruz kaldığı göç olayı bakımından önemli sayılacak sosyo-ekonomik ve sosyo-kültürel değişimler yaşamıştır. Bu değişimin İncesu'nun yerel idare konusundaki yeni düzenlemelerle merkezi ilçe haline gelmesiyle birlikte daha da artacağı düşünülmektedir. Dolayısıyla bu çalışmanın problemini, İncesu'da din, ahlaki tutum ve davranışlar arasındaki ilişkilerin nasıl

algılandığı, buradaki farklılaşmaların ve benzerliklerin neler olduğu ve bu değişimin pratik davranışlara nasıl yansıdığı oluşturmaktadır.

C- ARAŞTIRMANIN ÖNEMİ VE AMACI

Türk toplumu Cumhuriyet'le birlikte sosyo-kültürel alan başta olmak üzere birçok alanda değişim sürecine girmiştir. Özellikle laik Cumhuriyetin kuruluşundan bu yana bireylerin kişilik ve kimlik krizlerine çözüm bulmada zorluk çektikleri ve birçok değer boşluğu ile karşılaşmaları dikkat çekicidir.[6] Bu nedenledir ki hızlı toplumsal değişimlerin yaşandığı ülkemizde sosyo-ekonomik ve kültürel süreçleri olan sanayileşme, modernleşme ve sekülerleşme gibi olgular ahlak ile toplumsal kurum ve bireyler arasındaki ilişkilere yeni boyutlar getirmektedir.[7] Bu aşamada sosyal bilimciye düşen ahlaki tutum ve davranışlarda birey ve toplum düzeyinde ne tür değişimlerin yaşandığını ortaya koyup, bunun sosyolojik açıklamasını yapmaya çalışmak olmalıdır.[8] Birey ve toplumsal anlamda ahlak, bu değişimle birlikte kötümser bir yaklaşımla yozlaşmakta ve çürümekte midir? Yoksa sosyal değişmenin bir gereği olarak, yeni durumlara yeni anlayışlar olarak mı karşımıza çıkmaktadır? Toplumda ki mevcut geleneklerle ahlaki anlayışlar ve yorumlar örtüşmekte mi, yoksa farklı kültürel değerler olarak şekillenmekte midir? Teorik ve pratik ahlak arasındaki ilişki nasıl değerlendirilebilir? Din ve ahlak arasındaki bağ nasıl ilişkilendirilmektedir? Ahlaki anlayış, tutum ve davranışların oluşumuna din ne kadar etki yapmaktadır? Toplum "dindar insan" ile "ahlaklı insanı" değerlendirirken hangi ölçütlere göre karar vermektedir? Dini kurallara uyan bir insan toplum tarafından pratik yaşamdaki davranışlarından dolayı "ahlak dışı" davranmakla suçlanabileceği gibi, dini kurallara uymayan bir insan da pratik yaşamdaki davranışlardan dolayı "ahlaklı insan" olarak değerlendirilebilmektedir. Bunların dışında toplumda meydana gelen ahlaki değişiklikler ve farklılaşmalar kişilerdeki hangi anlamdaki değişimlere bağlanabilmektedir? Bu tür sorular ve yaklaşımlar araştırmanın önemini daha da artırmaktadır.

Araştırma alanı olarak seçtiğimiz İncesu ilçesi Kayseri iline bağlı merkez ilçe haline gelmesi ile birlikte durağan olan nüfusunun harekete geçmesi, sürekli göç veren bir ilçe durumundayken son zamanlarda göç almaya da başlaması mevcut sosyo-

---

[6] Şerif Mardin, **Din ve İdeoloji**, İletişim Yayınları, İstanbul 1983. s.31.
[7] Celaleddin Çelik, **Şehirleşme ve Din**, Çizgi Kitabevi, Konya 2002, s.23.
[8] Köktaş, **Dini Hayat**, s. 61.

ekonomik ve kültürel yapıyı değiştirme yönündedir. Diğer yandan İncesu ilçesi sahip olduğu geleneksel anlayış ve ilişkileri, değişen yeni durumlara karşı kısmen muhafaza etmeye kısmen de yeni formlar ve tarzlara dönüştürmeye çalışan özellikleriyle ilginç ve önemli sonuçlar verebilecek bir örneklik teşkil etmektedir.[9]

Bu anlamda amacımız din sosyologları tarafından, köy ve kent toplulukları üzerinde gerçekleştirilen sistematik ve deneysel din sosyolojisi araştırmalarını göz önünde tutarak,[10] Kayseri İncesu'da yaşayan toplumun ahlaki yaşantı, anlayış ve yorumlamalarını din sosyolojisi açısından incelemektir.

Ayrıca din ile ahlak, sosyo-kültürel yapılar, koşullar ve değişimler arasındaki ahlaki yaşayışı, anlayış ve yorumlamaları sosyolojik olarak göz önüne sermek suretiyle, İncesu'daki yapıyı daha derinlemesine anlamak oradaki farklılaşma ve değişimleri gözlemlemektir. Çalışmanın yukarıda belirtilen genel amacına bağlı olarak alt amaçlar şu şekilde belirlenmiştir;

1-Değişim karşısında ahlaki değerler, tutum ve davranışlar nasıl etkilenmektedir?

2-İncesu'da yaşayan toplumun ahlaki yaşantı anlayış ve yorumlamaları nasıl değerlendirilebilir?

3-Sosyolojik anlamda ahlak olgusunun belirlenmesinde din ne kadar etkilidir, toplum pratik olarak din ve ahlak arasında nasıl bir bağ kurmaktadır?

D- SINIRLAR

İncesu toplumunun ahlaki yaşantısını, tutum ve davranışlarını ele alacağımız bu çalışma, İncesu ilçesi belediye sınırları içerisinde yaşayan meskûn toplulukla sınırlıdır. Araştırmamızda ayrıca İncesu'nun sosyo-ekonomik ve kültürel yapısı üzerinde de durulacaktır. Bu yapısal analiz, gözlemini yapacağımız ahlaki anlayış ve yorumların daha iyi anlaşılmasını sağlayacaktır.

Her araştırma, özellikle empirik araştırmalar kullanıldıkları örneklem ile sınırlı olduklarından, bu araştırmada elde edilen sonuçlar örneklem ile sınırlıdır. Yine bu

---

[9] Çelik, **Şehirleşme ve Din**, s. 26.
[10] Ünver Günay, **Erzurum ve Çevre Köylerinde Dini Hayat**, Erzurum Kitaplığı, İstanbul 1999, s. 19.

araştırma, katılımcıların verdikleri cevapların samimi ve doğru olduğu varsayımıyla sınırlıdır.[11]

Araştırma belli bir evren üzerinde, belli bir zaman diliminde yapılacağı için araştırmada elde edilen sonuçlar da bu anlamda kendi evreni ve yapıldığı zamanla sınırlı tutulacaktır.

E- SAYILTILAR

1- Ahlaki değerler, kabuller ve davranışlar toplumun dini inançları ve yaşayışlarıyla ilişkilidir.

2- Ahlaki yaşantı, toplumun örf, adet ve gelenekleriyle bir bütünlük içerisinde oluşur.

3- Toplumlar ve kültürler, kendilerine özgü ahlak ve anlayışlara sahiptirler.

4- Toplumsal değişme sürecinde ahlaki anlayış ve yorumlar değişir ve tartışma konusu olur.

5- Türk toplumunda ahlak ve din arasında sıkı bir bağ vardır.

6- İncesu toplumunun kendi bünyesinde taşımış olduğu kırsal yapı, Kayseri'nin şehirsel yapısı ile etkileşim halindedir. Dolayısıyla İncesu ilçesi kasabadan şehre geçiş süreci içerisindedir.

F- DENENCELER

Çalışmanın genel hipotezi, İncesu'nun yaşadığı ekonomik ve kültürel değişimlere bağlı olarak ahlaki anlayış, pratik ve yaşayışlarında da bir farklılaşma olduğu şeklindedir. Çalışmamız ağırlıklı olarak katılımlı gözleme yani mülakatlara dayandığı için, hipotezlerimizi ilişkileri ölçmeye dönük değil de, anlamaya dönük problem cümleleri şeklinde inşa ettik. Buna göre alt hipotezler cevabı aranacak olan şu sorulardan oluşmaktadır.

1- Sosyo-kültürel değişim sürecinde yaş durumlarına göre ahlaki tutum ve davranışlarda bir farklılaşma olacağı beklenir. İncesu'da geleneksel ahlaki değerlere daha çok

[11] Köktaş, **Dini Hayat**, s. 74.

hangi yaş kategorilerinde önem verilmekte ve meydana gelen değişime olumsuz yaklaşımlar hangi yaş grubunda ortaya çıkmaktadır?

2- Kuşaklar arası farklılıklara göre, ahlaki değer ve anlayışlar değişmektedir. Yaşlı kuşakların din ve geleneklere bağlı bir ahlak anlayışı olduğu düşünülürken, genç kuşakların daha çok özgürlükçü ve esnek bir anlayışa sahip oldukları düşünülmektedir.

3- Eğitim düzeyindeki farklılıklar ile dinin ahlaki boyutuna önem verme arasında bir etkileşim bulunmaktadır. İncesu'da bireylerin geleneksel ahlaki anlayışlarında ortaya çıkan değişimlerde eğitim düzeyinin etkisi var mıdır?

4- Cinsiyet durumlarına bağlı olarak İncesu'daki ahlaki tutum ve davranışların değişiklik göstereceğini varsayıyoruz. Özellikle kadınların aile ahlakı konusunda erkeklere göre daha muhafazakâr, erkeklerin ise kadınlara göre daha serbest ve esnek yaklaşım sergilediklerini düşünüyoruz.

5- Sosyo-ekonomik durum, ahlaki anlayış ve değerlendirmelerde belirleyici bir faktör olmaktadır. Bireylerin ekonomik durumları, onların ahlaki değerlendirmelerine ne kadar etki etmektedir?

6- Meslek gruplarına göre kişilerin ahlaki yaşantı ve anlayışlarının farklılık göstereceğini varsayıyoruz. Esnaflık, çiftçilik gibi tarıma dayalı mesleklerde ahlakın dini boyutunun öne çıkacağını, eğitimli statüye dayanan (Doktor, Polis, Öğretmen) gibi mesleklerde ise ahlakın teorik boyutunun öne çıkacağını düşünüyoruz.

G- YÖNTEM

Yöntem, kültürel incelemeler, bunlarla ilgili problemler, teori ve veriler karşısındaki belli başlı terminolojik ve mantıkî yönelişlerle ilgilidir. Teknikler, metodolojik yönelişleri içine almakta, metodoloji ise, çoğu kez özel tekniklere başvurmayı gerektirmektedir. Hipotez teori, yöntem ve teknikler de bütün sosyal şartlar ve olaylar için geçerli olmayabilir.[12]

[12] Zeki Arslantürk, **Sosyal Bilimler için Araştırma Metod ve Teknikleri**, Çamlıca Yayınları, İstanbul 2001, s.64.

Herhangi bir toplumun kültür koşullarına göre geliştirilmiş bir model veya yöntemi bir başkasına uygularken bu sonuncusunun kültürel koşullarını göz önüne almak gerekmektedir.[13]

Sosyal Bilimlerin ortaya koyduğu araştırmalarda sosyal müesseselerin birçoğunda karşılaşılan zorluklar din ve özellikle ahlak gibi alanlarda daha da belirginleşmektedir. Bireylerin toplumsal anlamda dini olan etkinliklerinin tezahürü daha açık ve net iken, ahlakla ilgili alanlarda kendi kişisel görüşleri ve değer yargıları devreye girebilmektedir. Bu da sosyolojik bir olgu olarak ahlakı araştırılması ve ortaya koyması zor bir problem haline getirmektedir.

Özellikle araştırma alanında karşılaştığımız bu problemler yapmış olduğumuz anket ve mülakatlarda daha belirgin hale gelmiştir. Birçok katılımcının dini olanla ahlaki olanı ayırt etmekte zorlandığı, diğer taraftan toplumun önemli bir kesiminde ahlaki değer ve yargıları yorumlamada ve uygulamada farklılaşmaların olduğu anlaşılmaktadır.

Bu bakımdan araştırmamıza başlamadan önce İncesu'nun dini ve ahlaki yaşantısını belirlemede hangi ölçütlerden hareket etmemiz gerektiği belirleyerek, İncesu toplumu içinde devam eden sosyal yaşantının gözlemcisi olmamızın sağladığı avantajları kullanmaya çalıştık. Bu bağlamda araştırmanın kuramsal modelini yapısal-fonksiyonel yaklaşım oluşturmuştur.

1. Verilerin Derlenmesi

Bir saha çalışması olan araştırmamızda, sosyolojik yöntem ve tekniklerin devreye sokulmasıyla doğrudan ve dolaylı gözleme dayalı veriler toplanmıştır. Çalışmamızda İncesu'nun tarihsel ve kültürel özellikleri üzerine daha önce yapılmış çalışmalara ulaşmak için kütüphaneler ve internet üzerinden literatür taraması yapılmıştır.

Araştırmamızın veri kaynaklarının temelini, İncesu İlçesinde bizzat dolaysız gözlem teknikleri ile toplayacağımız kişisel gözlem, anket inceleme ve mülakatlar oluşturmuştur. Araştırmamızda öncelikle 43 soruluk bir mülakat formu hazırlanmıştır. Formdaki bu sorular İncesu İlçesinin değişik mahallelerinde uygulanmıştır. İncesu'daki araştırma alanımız içerisine giren başta Bahçelievler, İhsan Aras, Kara Mustafa Paşa,

[13] Orhan Türkdoğan, **Çağdaş Türk Sosyolojisi**, Turan Yayıncılık, İstanbul 1995, s. 87–111.

Gönenkent, Semerkent, Yeni Cami, Yarım Mahalle, Karakoyunlu Mahallesi olmak üzere sekiz farklı mahallede gerçekleştirilerek, örneklemin temsil kabiliyetinin olmasına dikkat edilmiştir. Mülakat formundaki soruların geçerliliğini ve güvenirliliğini test edici sorular bulunmamaktadır. Araştırmamız sonunda ise uygulamış olan 105 adet mülakat formu anketleştirilerek araştırmaya bilimsel bir nitelik kazandırılmıştır. Bunların dışında bire bir yaptığımız görüşmeler tabloların altına eklenerek araştırmaya hem nicel hem de nitel bir özellik kazandırılmıştır. Mülakata katılan kişilere ait kimlik bilgileri, katılımcıların özel istekleri de göz önünde tutularak sembolik isimlerle değiştirilmiştir.

2. Verilerin Çözümlenmesi ve Yorumlanması

Elde edilen bilgi ve veriler, araştırma yorumu için model aldığımız yapısal fonksiyonel kuram çerçevede değerlendirilmiştir.

Bir olgu ve tecrübe bilimi olarak Din Sosyolojisi; öncelikle din olgusu çevresinde oluşan gruplar, kurumlar ve dinin daha önceden oluşmuş doğal grup ve kurumların dinin teorik yorum ve pratiklerine etkilerini incelemeye yönelir.[14] Bilindiği gibi sosyal olaylar bir tabiat olayı gibi dışarıdan gözlenmesi mümkün olan bize yabancı tezahürler değil, aksine kendilerine bizzat katıldığımız bir takım vakıalardır. Gözlemi yapanın çoğu zaman gözlemi yapanla özdeşleştiği durumlar olmaktadır ki, orada ki değer yargılarına dayanmaktan kaçınarak bilimsel nesnellik kuralına uymayı zorlaştıran bir durum ortaya çıkabilmektedir.[15] Bu nedenle yorumlayıcı sosyolojik çözümlemelerin odağında, toplumsal dünyalarında insanların günlük hayatta karşılaştıkları tecrübeleri anlamlandırdıklarının empirik olarak incelenmesi yer almaktadır.[16] Bu bağlamda yapmış olduğumuz anket, mülakat ve dolaysız gözlem aracılığıyla gerçekleştirdiğimiz bu alan çalışmasının verilerini de kuramsal perspektifimize uygun şekilde yorumlanmıştır. Verilerin çözümlenmesinde ve yorumlanmasında SPSS programından yararlanılmıştır.

---

[14] Ünver Günay, **Din Sosyolojisi**, İnsan Yayınları, İstanbul 2002, s. 52.
[15] Günay, **Din Sosyolojisi**, 77.
[16] Çelik, **Şehirleşme ve Din**, s. 133.

I. BİRİNCİ BÖLÜM:

DİN VE AHLAK İLİŞKİSİNİN KAVRAMSAL VE KURAMSAL ÇERÇEVESİ

A- KAVRAMSAL ÇERÇEVESİ İÇİNDE AHLAK

Ahlâk, Arapça'da "Seciye, tabiat, huy" gibi manalara gelen hulk veya huluk kelimesinin çoğuludur. Sözlüklerde çoğunlukla insanın fiziki yapısı için halk, manevi yapısı için hulk kelimelerinin kullanıldığı kaydedilir. Başta hadisler olmak üzere İslami kaynaklarda hulk ve ahlak terimleri genellikle iyi ve kötü huyları, fazilet ve reziletleri ifade etmek üzere kullanılmıştır.[17] Ahlak kavramı batı dillerinde ise Almanca'da Moral, Fransızca'da Morale, İngilizce'de Morals, Yunanca'da Ethik şeklinde kullanılmış, bu kurallar genellikle "yaşama ifadeleri" manasında adlandırılmıştır.[18] Bunlara ek olarak ahlak; sosyolojik açıdan "belli bir dönemde belli insan topluluklarınca benimsenmiş olan, bireylerin birbiriyle ilişkilerini düzenleyen törel davranış kurallarının, yasaların, ilkelerin toplamı" şeklinde açıklanmıştır. Psikolojik açıdan ise "nefsi faziletlerle bezeme ve reziletlerden kurtarma yolunu gösteren" veya "insanın iyi veya kötü olarak vasıflandırmasına yol açan manevi nitelikler, huylar ve bunların etkisiyle ortaya koyduğu iradeli davranışlar bütünü" olarak ifade edilmektedir.

---

[17] Mehmet Aydın, **"Ahlak" TDV İslam Ansiklopedisi**, TDV Yayınları, İstanbul 1987 s. 1.
[18] Sezgin Kızılçelik-Yaşar Erjem, **Açıklamalı Sosyoloji Terimler Sözlüğü**, Atilla Kitabevi, Ankara 1994, s. 5.

Bu tanımlarda görüldüğü gibi ahlak kavramı, üzerindeki farklılaşmalar filozoflar, psikologlar, biyologlar ve sosyologlar arasında daha da belirgin hale gelmiştir.[19] Lamarck, Darwin, Spencer… İle başlayıp Metchnikoft ile devam eden düşünce sistemine göre ahlak meselesinin çözülmesi her şeyden önce insan tabiatı dediğimiz realitenin anlaşılmasına bağlanmış, insan tabiatının uzvi ahenksizliklerle dolu olduğu, fertteki ve cemiyetteki bu ahenksizliği çözmede biyoloji ilminin dinlerin ve hurafelerin yerine geçmesiyle mümkün olacağını savunmuşlardır. Psikologlara göre insanın tabiatının yanında bir de düşünce duygu ve teessür, dilek, irade gibi başlıca üç istikamette ruh hayatımız yani psikolojimiz vardır. Parodi'ye göre takip ettiğimiz gayeler, ahlaki bir karara vardığımız yön keyfi ve tesadüfî değildir. Aynı zamanda örf ve adetlerin ve dışımızdaki toplumsal kaynağın da eseri değildir. Şayet ahlakın kaynağı konusunda birey, toplum ve aile arasında tartışma olursa bir ruhiyet vakıası olarak "akıl"ın lehine hareket etmemiz gerekir. Parodi bu düşüncesiyle ahlakı ruhiyata dayandırarak ahlaki değer hükümlerini belirlemeyi bir akıl hamlesine yani metafiziğe götürmek istemiştir.[20]

Sonuç olarak felsefeciler ahlakla ilgili olarak farklı sistemler ve tanımlamalar ortaya koysalar da; tüm bu tanımlamalar bireyin tutum ve davranışlarını ve toplumdaki yansımalarını açıklar niteliktedir. Ayrıca bu açıklamalar toplumun ve bireyin ahlakla ilgili yaklaşımlarına, tutum ve davranışlarına ışık tutmaktadır.

B- SOSYOLOJİK BİR OLGU OLARAK AHLAK

"Sosyolojik anlamda hulklar, huylar; adetler ilmi anlamına gelebildiği gibi, ahlak (morale) teorik ahlak ve pratik diye ikiye ayrılır. Her ikisi de birer toplum olayı olarak sosyolojinin konusuna girer. Etik ise en geniş anlamıyla insan davranışının teorisi olmak üzere felsefenin bir dalını meydana getirir. Etik kavramının bu yönüyle sosyolojiyle ilişiği yoktur."[21] Çeşitli toplumsal ve psikolojik yaklaşımlar bize bilim yolu ile elde edilmiş bir ahlak prensibi vermeye çalışıyorlar. Sosyolog da aynı yoldan yü-

[19] Karaman, **Nurettin Topçu'da Ahlak Felsefesi**, s. 11.
[20] Z. Fahri Fındıkoğlu, **Sosyoloji Doktrin ve Kolları**, c.I, Fakülteler Matbaası, İstanbul 1971, s. 235-37.
[21] H. Ziya Ülken, **Sosyoloji Sözlüğü**, MEB Yayınları, İstanbul 1969, s. 5.

rüyerek sosyal tecrübe ve olaylar alanında bir ahlaki kurallar sistemi bulacaktır.[22] Bu nedenledir ki sosyolojiye göre ahlak toplumsal bir olgudur. Birçok değerler gibi ahlak toplumsal şuurun bireyin bilincinde yansımasıdır. Anlaşılmaktadır ki iyilik, kötülük, doğru, yanlış, yardım, şefkat, merhamet, kin, yalan gibi ahlaki yönü belirgin olan değerlerin, davranışların, alışkanlıkların kaynağı toplumdur.[23]

Yine Durkheim'in, dediği gibi "ahlak vakıaları diğer hadiseler gibidir, aksiyon, hareket kuralları olmaktan ibarettirler. Biz onları bazı vasıfları ile tanırız. O halde bu durumları görmek, tasvir etmek sınıflara ayırmak ve kanunları araştırmak mümkün olmalıdır." Bu objektif ahlaki durumlar bir kelime ile "Adetler-Moeurs"dur. Ahlakçı kendi dışında mevcut olan bu adetleri yoklamak bakımından fizik olaylarını inceleyen fizikçiden ayrılmaz adeta, "adetlerin fiziği"ni yapmaya çalışırlar.[24] Sosyolojiye göre ahlakın dış görünüşü böyle olduğu gibi, onun derinliği demek olan vicdana da karakterini önceden kazandıran toplumdur. Böylece birey ahlaki vicdan ve ahlaki şuuru toplum yoluyla kazanır.[25]

Bununla birlikte toplum düzeninde ahlak sorununun birinci derecede yeri olduğunu ve toplum işlerinin çözülmesinin ona bağlı bulunduğunu ileri süren görüşlerde olmuştur.[26] Prens Sabahattin yeni toplumun ahlakını "ilm-i ictima"dan çıkarmak istemiş, Ziya Gökalp'e göre de ahlakın temeli yalnız sosyolojik olmuştur. Bunun sebebi, her iki düşünürün ilimden önce sosyal eylem problemiyle ilgilenmeleri ve başka yönlerden ziyade bu probleme toplumla cevap vermeye kalkmalarıdır.[27] Sosyolojik anlamda ahlak teorisi ahlakın, esasında, sırf sosyal olduğunu, hem eğitimle geçen kaideleri yeni nesillere vermek, hem de her neslin sosyal tecrübesini buna katmak suretiyle geliştiğini kabul eder. Platon'un üstün iyilik prensibi kadar Kant'ın vazife prensibi de, Durkheim'e göre sosyal ahlakın temelini teşkil eder. Çünkü toplum hem bizim dışımızda objektif gayeler halinde, hem de içimizde eğitim ve alışkanlıkla kazanılmış subjektif yükümlülük halinde görünmektedir.[28]

---

[22] Fındıkoğlu, **Sosyoloji Doktrin ve Kolları**, s. 238.
[23] Yumni Sezen, **Sosyoloji Açısından Din**, İFAV Yayınları, İstanbul 1993, s. 99.
[24] Fındıkoğlu, **Sosyoloji Doktrin ve Kolları**, s. 238.
[25] Sezen, **Sosyoloji Açısından Din**, s. 99.
[26] Ülken, **Sosyoloji Sözlüğü**, s. 5.
[27] H. Ziya Ülken, **Aşk Ahlakı,** Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 1999, s.312.
[28] Ülken, **Aşk Ahlakı**, s. 317.

Marcel Mauss toplum için esas olan kişi için "Kişi: ahlaki bir olgu"dur demiştir. Antropologlara göre, ahlak, bir toplum tarafından kabul edilen, öne sürülen davranışlar toplamıdır. Ahlak yalnızca bir toplum için geçerli davranış anlamına gelmez. Sistem olarak da ahlak, görgü kuralları, hukuk ve dinden ayrıdır. Diğer türlü, ahlaka yalnızca betimleyici bir anlam yüklenmiş olur.

Yeryüzündeki bütün ahlaklar için söz konusu olabilecek tek evrensel özellik onların yalnızca bir toplum tarafından ortaya konmaları ve toplumdaki bireylerin davranışları için rehber oluşturmalarıdır. Her toplum diğer toplumlardan farklı ahlaki nitelikler ve değerler ortaya koyabilmektedir. Bu günden geriye doğru bakılınca, kölelik, adam öldürme ve hırsızlık gibi eylemler, değerlere göre olmasa da, törelere göre ahlaki bir davranış olabilir. Ahlaki değerler aynı zamanda bir toplumun bütün bireyleri tarafından benimsenen davranış ölçütlerine ters düşebileceği gibi uyumlu da olabilir.

Buraya kadar ki belirlemelerde anlaşılacağı üzere, bireyler, kendi grupları dışındaki bir grubun veya kendilerinden başka bir kişinin ahlakından söz ettikleri zaman, "ahlakı" betimsel anlamda kullandıkları ortaya çıkar. Bununla birlikte bir kişi yalın bir biçimde ahlakın istediği ya da yasakladığı eylemlerden söz ediyorsa, ahlak terimi muğlâklaşır, ama normatif tanımların yolunu açar.[29]

Ahlak, bireyde ortaya çıkan davranışların toplumda bir yansıması olduğu gibi; toplumun oluşturduğu örf-adet gibi değer yargılarının birleştirici özelliği ve bireye olan baskı ve yaptırımları şeklinde de algılanmaktadır. Sonuç olarak ahlak, kaynağını bireyden alan ve bireyin kendi iç yaşantısında düzenlediği toplumsal bir davranış biçimi ve değer örgüsü haline geldiği gibi, toplum tarafından belirlenen davranış biçimlerinin bireylere yansıtılması ve bir sonraki nesillere aktarılması şeklinde de anlaşılmaktadır.

[29] Mustafa Gündüz, **Ahlak Sosyolojisi**, Anı Yayıncılık, Ankara 1995, s. 6-7.

C- TEORİK AHLAK – PRATİK AHLAK İLİŞKİSİ

1. Teorik Ahlak

Ahlak, hem bir davranış, hem de bir değer olarak yaşantımız içindeki bir fenomendir. Günlük yaşantımızdaki davranışların pek çoğu ahlakla ilgili eylemlerdir.[30] Felsefe, ahlakı düşünceye ve akla dayalı bir problem olarak ele alınır. Bu yola teorik ahlak denmiştir.[31] Ahlak meselesinin ana noktası: "Asıl Tabiatı" devam ettirmek için kendi başlarına kâfi gelmeyen istek ve arzularımıza hangi prensibe göre bir düzen vermeliyiz olmuştur.[32] Felsefenin bir sahası olarak ahlak felsefe ile yaşıt bir konudur. Bugünkü felsefenin en eski kaynağı sayılan Sokrates ilk defa "nasıl davranmamız" gerektiği hakkında sistemli fikirler ileri sürdüğü zaman ahlak felsefesinin de ne olduğunu göstermiş bulunuyordu.[33] Bununla birlikte ahlak felsefesi; "ahlak fenomeni üzerine bir düşünme, ahlak üzerine felsefe yapma", "Ahlaki olanın özünü ve temellerini araştıran bilim", insanın kişisel ve toplumsal yaşamındaki ahlaksal davranışları ile sorunları ele alıp inceleyen felsefe dalı" olarak tanımlamaktadır.[34] Ahlak her şeyden önce kurallar sistemidir. İnsanların öncelikle kurallar hakkında bilgi sahibi olması demektir. Ayrıca ahlakın teorik bölümünü oluşturan bilgi boyutuna ahlaki anlayış ve düşünce de diyebiliriz.[35]

Ahlaki felsefesi bu şekilde tanımlanmakla birlikte birçok soruya da cevap aramıştır. Bir hareketi ahlaki açıdan değerli yapan nedir? İyi ve kötü kavramları ne anlama gelir? İyi ve kötüyü birbirinden nasıl ayırt edeceğiz? "Hareketler, harekette bulunan kişinin niyetine göre mi, yoksa sonucuna göre mi iyidir" gibi sorular ahlaki açıdan iyi ve kötü olarak ahlakın cevap aradığı problemlerdir. Ayrıca bu tür sorulara verilen cevaplar sonucunda çeşitli ahlak teorileri ortaya çıkmıştır. Mutluluk ahlakı, ödev ahlakı, aşkın, naturalist, formel ve personalist ahlak teorileri; din ile temellendirilen ahlak teorileri ve din dışı temellere dayanan ahlak teorileri bunlardan bazılarıdır.[36] Bununla birlikte "iyi nedir?" veya "iyi olmak nedir?" sorusuna verilen cevaplar yalnızca değişik kültür ve çevrelere, değişik şahsiyetlere sahip insanlar arasında da çok

---

[30] Bedia Akarsu, **Ahlak Öğretileri**, Remzi Kitabevi, İstanbul 1993, s. 9.
[31] Sezen, **Sosyoloji Açısından Din**, s. 98.
[32] Fındıkoğlu, **Sosyoloji Doktrin ve Kolları**, s. 232.
[33] Erol Güngör, **Değerler Psikolojisi Üzerine Araştırmalar**, Ötüken Yayınları, İstanbul 1999, s. 13.
[34] Karaman, **Nurettin Topçu'da Ahlak Felsefesi**, s. 11.12.
[35] Erol Güngör, **Ahlak Psikolojisi ve Sosyal Ahlak**, Ötüken Yayınları, İstanbul 1995, s. 65.
[36] Karaman, **Nurettin Topçu'da Ahlak Felsefesi**, s. 13.

farklı görüşlere yol açmaktadır. Muhakkak ki ahlaki davranışla ilgili inançlarımız birer "değer hükmünden" ibarettir. "Bir kimsenin iyi dediği davranış bir başkası tarafından öyle değerlendirilmeyebilir, bir kimsenin ulaşmak için çaba harcadığı hedef bir başkasınca kıymet ifade etmeyebilir."[37]Buna göre ahlakı teorik ve pratik olarak ayırmanın anlamı şudur: Teorik ahlak her şeyden önce bizim nerede nasıl davranmamız gerektiğini gösteren bir kurallar sistemidir. Bu kurallar sistemi tutum ve davranışlarımıza yön verici niteliktedir. Pratik ahlak ise daha çok kişiler arası ilişkilerimizde bizleri meşgul eden problemlerde nasıl davrandığımız gerektiği, uygun olan ve yapılması gereken şeylerin neler olduğu ile ilgilidir. Teorik ahlak düşünce alanındaki sorunlarla ilgilenirken, pratik ahlak daha çok yaşamımızın içinde olan somut konularla ilgilenmektedir. Teorik anlayış pratik anlamda davranışlarımıza yön verici olduğu gibi, pratik davranışlardan da teoriyi yakalayabilir veya başka bir pratik değere ulaşabiliriz.

2. Batılı Düşünürlere Göre Ahlak

Ahlak Felsefesi tarihine bakacak olursak, her felsefe sisteminin kendi ana görüşü ile uyumlu bir ahlak anlayışına sahip olduğu görülür. Etik kurucusu Sokrat'ın kendi bilgi teorisi ile eşit bir ahlak anlayışı bulunmaktadır.[38] Sokrates'e göre "iyiliğin bilgisi zorunlu olarak onun uygulanmasını da birlikte getirir" derken "kötülük bir bilgisizliktir. Hiç kimse bilerek kötülük yapmaz" görüşünü savunuyordu. Bu görüş Eflatun, Aristoteles, Skolastik Filozoflar ve Ansiklopedist Aydınlanma düşünürleri tarafından da benimsendi. Onlara göre, insanı ahlaklı kılmak için öğretmek yeterlidir.[39] Mutluluk ahlakı Platon ve Aristoteles tarafından daha üstün bir şekil olarak ileri sürüldü. Platon'a göre ahlakın gayesi "üstün iyilik'e ulaşmaktır. O'na göre mutluluk bu dünya hazları ile değil ancak ebedi olan ide'lere ait hazla elde edilir. O'nun sağlayacağı mutluluk kaynağı ide'lerden olan yüce mutluluktur." Fakat Aristoteles bu konuda Platon'a göre daha realist davranıp, "mutluluğun bu dünyada gerçekleşeceğine inanarak devamlı hazzı temin etmek istediğimizde hazzın elem doğuran aşırı hazlardan kaçınmayı telkin edeceğini belirtmiştir." Aristo'ya göre ise mutluluk ölçülü olmak

[37] Erol Güngör, **Değerler Psikolojisi Üzerine Araştırmalar**, Ötüken Yayınları, İstanbul 1993, s. 14.
[38] Fındıkoğlu, **Sosyoloji Doktrin ve Kolları**, s. 233.
[39] Nurettin Topçu, **İsyan Ahlakı,** Dergâh Yayınları, İstanbul 1995, s. 27.

iledir.[40] "Felsefede ulaşılan düşünce sistemleri de, ahlaki anlayışa temel teşkil etmiştir. Spencer'de ahlak muhite uymadır. Hegel'e göre ahlak evrensel kaidelerden rehberliğini alan bir iradedir. His ahlakı (J.J. Rousseau, Pascal gibi), faydacı ahlak (Bentham, J.S. Mill gibi), haz teorisi (Kynik ve Kreneliler), bilgi ve bilgelik ahlakı (Sokrat, Eflatun gibi), irade ahlakı veya zihinci teori (Descartes, Kant, Ficte, Maine gibi), değer teorisi (Bougle, Hartman, Scheler gibi) gibi sistemler, ahlak sahasında birçok tenkide uğramıştır."[41] "Spinoza'ya göre ahlaklılık, objektif olarak âlemin açık ve mükemmel bilgisinden ibarettir. İnsanda âlemin bir parçasıdır. Bununla birlikte kâinatı yöneten kanunlar önceden belirlenmiş oldukları için, insanın hareketleri de aynı derecede belirlenmiş olmaktadır. İnsan, hareketini değiştiremez, ancak onu ve tabiata hâkim olan zorunluluğu tanıyabilir ve işte insanın mükemmelliği de buradan geliyor."[42] Ayrıca Spinoza'ya göre ahlaklı yaşamanın yolu, aklın ışığında zararlı tutkulara karşı savaşarak özgür düşünüşün gereği gibi davranmaktır.[43]

XVIII. yy. İngiliz ahlakçıları arasında bulunan Hobbes, naturalist bir sisteme bağlanarak determinist bir görüşü savunmuştur. Böyle bir determinizm'de irade özgürlüğü tabii olarak yer alamaz. Habbes böyle tabiî bir ahlak sistemi kurmak istemiştir. Bunu da bencilliğe dayamıştır. Bu da reaksiyonlarla karşılaşmış ve birçok değişikliğe sebep olmuştur. David Hume insan aklının mahiyeti üzerinde araştırma yapmış ve aklın içindeki fenomenleri incelemiştir. Hume'a göre ahlaki davranışın özünde öteki insanların hareketleri üzerinde sempati ile hüküm vermek vardır.[44] Descartes ise ahlaka mutluluk açısından bakmıştır. Ona göre Ahlak'ın son gayesi, bize ancak bilgeliğin verebileceği üstün iyidir.[45] Kant ise Ahlakta iyi niyet sorununu dile getirmiştir. İyi niyetle başlanan bir hareket kötü sonuçta verse ahlaka aykırı sayılmaz. Kant'ın ahlakı bir ödev ahlakı, bir gereklilik ve buyruk ahlakı'dır. Kant bu gereklilik karakterini ahlakın özü olarak kabul eder. Böylece "ne yapmalıyım?" sorusu Kant'ın ahlak felsefesinin ana sorusunu oluşturur. Yine Kant'a göre "İnsan ancak kendi yasasını kendi koyabilirse özgür, dolayısıyla ahlaksal bir kişi olur." Nitekim özgürlük de

---

[40] Ülken, **Aşk Ahlakı**, s. 315
[41] Sezen, **Sosyoloji Açısından Din**, s. 98.
[42] Topçu, **İsyan Ahlakı**, s. 27.
[43] Agâh Çubukçu, **Ahlak Tarihinde Görüşler**, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara 1994, s. 24.
[44] Çubukçu, **Ahlak Tarihinde Görüşler**, s. 7.
[45] Descartes, **Ahlak Üzerine Mektuplar**, (Çev. : Mehmet Karasan), İstanbul 1996, s. 11–12.

Kant'ta sadece bir ide'dir. Kant'ın ahlakı daha çok bir kendini "sınırlama" ahlakıdır.[46]

Kant taraftarlarına göre ahlak akıldan doğan prensipler üzerine dayanmalı ve bu prensiplerden diğer ahlak kuralları çıkarmalıdır. Ayrıca ahlak bir çeşit "törelerin geometrisi" olmalıdır. [47]

Sonuç olarak felsefeciler ahlaki olanı bulma yolunda farklı görüş ve sistemler ortaya koysalar da, tüm bu açıklamalar bireyi ve toplumu mutluluğa eriştirme yönünde olmuştur. Felsefi anlamda ortaya çıkan düşünceler ve sistemler teorik anlamda farklılaşmalar ifade etmekle birlikte, tüm bu ifadelerin tezahürü toplumsal yaşantıda daha net ortaya çıkmaktadır.Felsefeciler arasında ahlaka giden yollar ayrılsa da, amaçları ahlaki olana ulaşmak, bireyi ve toplumu mutlu etmek olmuştur.

3. İslam Düşünürlerine Göre Ahlak

İslam filozoflarının ahlakla ilgili görüşleri, genellikle "felsefi ahlak" başlığı altında ele alınmakta ve incelenmektedir. Tam anlamıyla Farabi'nin eserlerinde sistemli bir yapıya kavuşan İslam felsefesinin ana programı, Yunan felsefesinden alınan bazı fikirlerle İslam inanç sistemi arasında, fikir seviyesi de bir terkibe ulaşmaya yönelmiştir. Aynı durum ahlak ilmi içinde söz konusu olmuştur. Eski yunan filozoflarının ahlaki terimlerle ilgili önemli tarif ve tasniflerini benimseyen İslam filozofları, temeli Kur'an ve Sünnet'e dayalı İslam ahlakını söz konusu tarif ve tasniflerden faydalanarak sistemli bir şekilde açıklamaya çalışmışlardır. İslam'da felsefi ahlakın Yunan çıkışlı kaynaklarını tam olarak tespit etmek, mevcut bilgiler ışığında mümkün değildir. Yunan filozoflarının ahlak konusunda yazmış oldukları eserlerin önemli bir kısmı Arapça'ya çevrilmiştir. Müslüman filozoflar Eflatun'un başta Cumhuriyet'i olmak üzere diyaloglarının önemli bir kısmını inceleme imkânı bulmuşlardır. Aristo'nun meşhur Nikomakhos Ahlakı'nı İshaka b. Hunayn on bir kısma ayrılmış olarak Arapça'ya tercüme etti.[48] İslam bilginleri ahlak teorisi ile ilgili olarak iyilik (hayır) ve kötülüğün (şer) Allah'tan geldiği o'nun vahiy yoluyla "hasen" olarak bildirdiği

[46] Bedia Akarsu, **Ahlak Öğretileri**, Remzi Kitabevi İstanbul 1993, s. 19.
[47] Osman Pazarlı, **İslam da Ahlak**, Remzi Kitabevi, İstanbul 1980 s. 21.
[48] Aydın, **"Ahlak"**, s. 10.

şeylerin iyi ve "kabih" diye bildirdiklerinin de kötü olduklarını kabul ederek, ahlakın konusunu oluşturan iyi-kötü ayrımını dini temellere dayandırmışlardır.[49]

İnsan ve onun ahlaki şahsiyeti ile ahlaki fiilleri ve bu fiillerin değerleri, kanunları ve gayeleri teorik ahlakın başlıca konularıdır. Mesela "Anne ve Baba"ya itaat ahlaki bir vazifedir, derken "vazife" nedir? Vazifenin kaynağı, konuları, gayesi nelerdir? Ahlak bize "iyi olanı yap, kötü olanı yapma!" diye telkinde bulunurken, o halde "iyi" ve "kötü" nedir? İyi ve kötü arasında bir seçim yapma hürriyetine sahip miyiz? Bu hükümlerin genelliği ve gerçekliği ne ölçüdedir? İşte bütün bu ve benzeri sorular ahlak ilminin teorik kısmını oluşturmuş ve İslam bilginleri tarafından araştırılmıştır.[50] Farabi'ye göre insanın davranışlarının amacı hayır olmalıdır. İnsan felsefe yaparken ilkin kendisini anlamaya çalışmalı, sonra âlemi anlamaya çalışmalı ve böylece hayra yönelmelidir. Âlemin amacını öğrenmek ve anlamak demek mutluluğu bulmak demektir. Farabi'ye göre bilgiyi aramakla, insanın kendisini araması aynı şeydir. İbni Sina ahlak ile ilgili düşüncesini insanın hürriyetine bağlamış ve insanın bu yönüyle hayvandan ayrıldığını vurgulamıştır. İnsanı mutluluğa götüren ilkeler; adalet, doğruluk, yiğitlik ve bilgeliktir. İbni Sina rasyonalist bir düşünür olduğu için en doğru yolun, akla uygun olanın olduğunu vurgular. Ona göre insan iyilik yapmakta acele etmelidir. Yapılan iyilik gizlenmeli, küçümsenmeli ve mümkünse sürekli olmalıdır. Gazali ise, İslam'ın özünün ahlakta düğümlendiğini belirtir. Peygamberlerin gönderilmesinin amacını da ahlaki örneklerin verilmesine bağlar.[51] Erdem'e göre İslam'ın ilk dönemlerinde ahlakçılar Kur'an ve hadisteki emirleri uygulamakla yetindikleri için teorik ahlak üzerinde pek durmamışlardır. Aynı zamanda, Kur'an' da teorik ahlakın prensiplerini teşkil eden ayetler, hem çok değil hem de dağınık bir vaziyette bulunmaktaydı. Buna karşılık, pratik ahlakla ilgili olan ayetler hem daha çok hem de açıktı.[52] Buradan da anlaşıldığı gibi İslam ahlakçıları çoğunlukla Kur'an ve Sünnet'te yer alan ahlaki emirler üzerinde durarak, teorik ahlak üzerinde yeterince inceleme yapmamışlardır.

Draz'a göre de Kur'an'da teorik ahlakla ilgili naslar, pratik emirlerle aynı çoğunluğa sahip değildir. "Şu halde Kur'an felsefi bir eser değildir. Şu manada ki o, bir felsefe-

[49] Günay, **Din Sosyolojisi**, s. 65.
[50] Mustafa Çağrıcı, **Ana Hatlarıyla İslam Ahlakı**, Ensar Nesriyat, İstanbul 1991, s.23.
[51] Çubukçu, **Ahlak Tarihinde Görüşler**, s. 96-98, 103.
[52] Hüsameddin Erdem, **Ahlaka Giriş**, Günay Ofset, Konya 1994, s,49.

nin ürünü değildir ve felsefi iktisab usullerinden yararlanmamaktadır. İlave edelim ki o, filozofların didaktik usullerini de takip etmemektedir. Onların tartışma kabul etmez bir ahenge sahip bulunan, ancak ruhun sadece bir tek yönünü, zihni bölümünü ilgilendiren akli açıklama metodunun (tanımlama, bölümleme, kanıtlama, itirazlar ve cevaplar) yerine Kur'an kendisine has metodunu koymaktadır. Ruhun tümüne hitap ederek o, orada akıl ve kalbin eşit paylarının bulunduğu mükemmel bir gıdayı ona sağlamaktadır."

Kur'an-ı Kerim daima sağduyuya hitap etmiş ve bireyi sürekli olarak düşünmeye ve tefekkür etmeye çağırmış, öne sürdüğü ilkeyi kanıtlamaya ve doğrulamaya teşebbüs etmiştir. Örneğin "Kur'an'a ödev kanunu hangi esasa dayanmaktadır, yetkisini hangi kaynaktan almaktadır?" sorusunu sorduğumuzda o bize iyi ve kötü ayrımının semavi bir kanun olmazdan önce insan ruhuna nakşolmuş dâhili bir vahiy olduğunu, aklın ve vahyin ışığında asli hakikatin bir ifadesi olduğunu söylemektedir. Daha sonra O'na bu kanunun özellikleri ve gücünün kapsamını sorduğumuzda da bize "insanlığın meşru isteklerini teminat altına alan, ancak onun kesinlikle muhteris ve keyfi arzularına karşı koyan evrensel ve ebedi bir kanun olduğunu söyleyecektir."[53] Draz bu görüşüyle ahlak alanında pratik değerler üzerinde daha çok durulmuş olsa da, Kur'an'ın teorik anlamda ahlaki ilkelere de yer verdiğini ortaya koymuştur.

İslam'da herkes kendi iyi-kötü hareketlerinden dolayı doğrudan Allah'a karşı sorumlu tutulmuştur. "Her nefis ancak kendi hesabını kazanır, her nefis ancak kendi günahını yüklenir."[54] Ayrıca İslam'da dil ile ikrar edilen kalp ile tasdik edilmek zorundadır. Yani özü, sözü ve eylemi bir olmak zorundadır. İslam'da "her doğan sağlam bir yaratılışla doğar" anlayışı hâkimdir. Bu şekilde bireyler imanlarından ve ahlaklarından akılları ölçüsünde sorumlu tutulmuştur. Bireyin öncelikli sorumluluğu aklı geliştirmek ve ahlakını güzelleştirmektir.[55] "Dinde ikrah (Cebir, zorlama) yoktur. Artık olgunluk, sapıklıktan iyice ayrılıp belirmiştir.[56] Bireyler, akılları ölçüsünde sonuçlarını görerek seçimlerini yaparlar.

---

[53] M. Abdullah Draz, **Kur'an Ahlakı**, (Çev. : Emrullah Yüksel, Ünver Günay), İz Yayıncılık, İstanbul, 2002, s. 24.25.
[54] En'am Suresi, 164.
[55] Gündüz, **Ahlak Sosyolojisi**, s.156.
[56] Bakara Suresi, 256.

İslam'da Kuran-ı Kerim 'in bildirdikleriyle beraber Hz.Muhammed'in söz ve düşünceleri de önemli bir kaynak durumundadır. Dolayısıyla Hz.Muhammed'de "Ben ancak güzel ahlakı tamamlamak için gönderildim" demiştir. Hz Muhammed'in ahlakla ilgili sözlerinden bazıları şunlardır.

"İyiliği yaptıran, onu yapmış gibidir.", "İmanın kemali ahlak güzelliğindedir.", "İnsanlardan utanmayan, Allah'tan da utanmaz.", "Sizin en hayırlınız ahlakça en güzel olanınızdır.", "İyilik güzel ahlaktır; fenalık da kalbin yatışmadığı ve halkın duymasını hoş görmediği şeydir.", "Kıyamet gününde müminin terazisinde iyi ahlaktan daha güzel bir şey bulunmaz ve her durumda Allah çirkin ve kötü sözlü kimseyi sevmez.", "Güzel ahlak, güler yüz, hayırlı işlerde el açıklığı, bir de kimseye eziyet etmemektir.", "Hayâ imandandır."[57] Tüm bunlardan anlaşılacağına göre İslam'ın ahlak anlayışı, diğer ahlak anlayışlarını içerdiği gibi, aynı zamanda onları tamamlamaktadır.[58]

Sonuç olarak İslam ahlakçılarının önemli bir kısmı din ile ahlak arasında sıkı bir münasebetin olduğunu belirtir ve hepsi de dinin lüzumuna inanır.[59]

4. Pratik Ahlak

Pratik ahlak, teorik kural ve kanunların hem sonucu hem de bir çeşit uygulamasıdır. Çünkü mantıkî olarak teorik ahlakın içeriğini yayar ve genişletir. Dolayısıyla kişisel tabiatımızı ve toplumsal görevimizi dikkate alarak teorik ahlakın gerçekleri vasıtasıyla, tavırlarımızı ve hareketlerimizi düzenleme hususuna hizmet eder. Pratik ahlak, özel şuur hallerini incelemeden bahsetme üzerine değil, bu halleri çözmeye mahsus bir yöntem üzerine kurulur.[60] Bu sebepledir ki insanın ahlaklı olabilmesi için nasıl yaşaması, neleri yapması, neler yapmaması gerektiğini ve vazife ve sorumluluklarının nelerden ibaret olduğunu bilmesi için pratik ahlak geliştirilmiştir.

İnsanların günlük hayattaki bütün fiil ve hareketleri hem teorik hem de pratik ahlakı içerisinde değerlendirilmiştir. Teorik ahlak, vazifenin kaynağını ve niteliğini araştı-

---

[57] Muhyiddin-i Nevevi**, Riyazüs Salihin,** (Çev.:Hasan Hüsnü Erdem,Kıvamüddin Burslan)c.1, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 1973, s.51.
[58] Gündüz, **Ahlak Sosyolojisi**, s.158.
[59] Erdem, **Ahlaka Giriş**, s.51.
[60] Alexis Bertrand, **Ahlak Felsefesi**, (Çev. : Salih Zeki) Akçağ Yayınları, Ankara 2001, s. 27.

rırken pratik ahlak günlük hayatta uygulanması gereken vazifeleri[61] kişi veya aileye ait görevleri, topluma ve hükümete ait görevleri, vatana ve insanlığa ait görevleri emreder.[62]

Levy Bruhl'e göre teorik ahlak hem mümkün değil hem de yararsızdır. Ahlak öğretilerinin kuramsal kısımları birbirleriyle çatıştıkları halde; pratik buyruklarda ve kurallarda bir uzlaşmanın olduğu görülür. Örneğin: Stoacı, epikircü, bencil özgeci, pozitivist, spiritualist, evrimci, teolojik ahlaklar kurumsal ilkelerinde karşıtlık olduğu halde ortaya attıkları ahlak kurallarında birbirleriyle uzlaşıvermişlerdir. Levy Bruhl böylece teorik ahlakın gereksizliğini vurgulamış ve törelerin evriminin teorik ahlaktan bağımsız olarak meydana geldiğini belirtmek ister.[63]

Ahlakı her ne şekilde algılarsak algılayalım sonuç olarak hepimiz ona yaşamımızda seçkin bir yer ayırmaya gayret ediyoruz. Levy Bruhl kabul etmese bile bu temel ilkenin uygulanmasından ibarettir.

"Bu yaklaşım teorik ve pratik ahlak şeklinde ahlak ayrımına yol açmıştır. Teorik ahlakın amacı bu yüksek ahlaki yasanın kurallarını belirlemekken; ikincinin amacı bu ortaya konulan yasanın yaşamın bize sunduğu koşullar ve çeşitli kombinezonlar karşısında nasıl uygulanması gerektiğini söylemektir."[64]

Sonuç olarak pratik ahlaktan hareket eden sosyologlar ahlakı daha çok uygulamalara dayandırarak somutlaştırmışlardır. İslam ahlakçıları da toplumsal kuralları kuvvetli bir kanun hükmünde görmüşlerdir. Burada ahlak konusunda İslam düşünürlerinin batılı sosyologlardan farklı düşündüğü taraf, pratik uygulamaları yine pratikten değil de iyi ve ahlaki davranışların kaynağı olarak belirledikleri Kur'an'dan çıkarmak yönünde olmuştur. Böylece İslam ahlakçıları pratikteki davranışları belirlerken teoriden hareket etmişlerdir.

---

[61] Osman Pazarlı, **İslam'da Ahlak**, Remzi Kitabevi, İstanbul 1980 s. 36.
[62] Bertrand, **Ahlak Felsefesi**, s. 19.
[63] N. Şazi Kösemihal, **Sosyoloji Tarihi**, Remzi Kitabevi, İstanbul 1999, s. 253.
[64] Emile Durkheim, **Ahlak Eğitimi**, (Çev. : Oğuz Adanır), Dokuz Eylül Yayınları, İzmir 2004, s. 95.

D- BİREYSEL AHLAK

Ahlaka uygun davranışın motiflerinin doğrudan doğruya insan psikolojisinde ve davranışlarında aranması bireysel ahlakı oluşturmuştur.[65] Bireysel ahlak ferdin düşünce, tavır ve davranışlarında ortaya çıkan ahlaki bir harekettir. "Ahlaki hareket ise akıl ve irade sahibi bir insanın hayır amacı ile hür olarak yaptığı şuurlu hareketlerdir." Burada bir davranışın ahlaki hareket olabilmesi için dışarıdan zorlama olmaksızın isteyerek ve bilerek yapılması gerekir. Meseleyi bir örnek vererek açıklamak gerekirse kimsenin olmadığı bir yerde içi para dolu bir cüzdan bulunduğunu düşünelim. "Eğer ki içimizdeki ses bize ait olmayan bu paranın sahibine veya polise verilmesini emreder, paranın alınmasının hırsızlık olduğunu söylerse, bu vicdanın emridir. Vicdanından böyle bir iş hakkında emir alan bir kimse için bu bir (vazife) ödev olur. Bu vazifeye itaatten dolayı içimizde oluşan duygular "yüksek duygular" olarak nitelenir. Vazifeye hürmet, vicdanın emirlerine saygı ve itaat duygularına ise yükümlülük "mükellefiyet" denir. Bundan sonra ise vicdanın emrini dinleyerek para polise götürülür veya vicdanın emrini dinlemeyerek para saklanır veya harcanır."[66]

Bu da gösteriyor ki ahlaki davranışın bizlerin hayatını kuşattığı önemli bir gerçektir. Ahlaki davranışın oluşumunda rol oynayan iki merkezin bir ucunda biz diğer ucunda ise öbür kişiler vardır. Karşılıklı saygı esasına dayanan ahlaki davranışlarımız sosyal münasebetlerimizde kişinin hem kendi şahsına yaklaşımı, ruh ve beden sağlığına göstermiş olduğu ilgi, vicdani ve manevi yönde göstermiş olduğu azmi o kişinin kendi bireysel ahlakını oluşturmaktadır. Bu yaklaşımdan hareketle bir insan diğer insanlara nasıl ahlaklı davranması gerekiyorsa kendisine de o şekilde ahlaklı davranması gerekir. Bu da öncelikle insan olmanın bir gereği olarak kişinin vücut bütünlüğünü korumasını gerektirmektedir. "İntihar eden insan en önemli ahlak prensiplerinden birini çiğnemiş olur." İslam dini intihar eylemini büyük günahlardan saymış, intihar eden kişiyi de katil olarak değerlendirmiştir. İnsan sadece hayatına kıymakla değil onu korumakla da görevlendirilmiştir.[67] İslam ahlakçıları buradan hareketle ahlakın temelini bireysel ahlaka dayandırmışlardır. Dinin esası ahlaki olmakla birlikte onu asıl amacının toplumun huzurunu sağlamak olduğu kabul edilmiştir. Yine İs-

---

[65] Akarsu, **Ahlak Öğretileri**, s. 13.
[66] Pazarlı, **İslam'da Ahlak**, s. 41.
[67] Erol Güngör, **Ahlak Psikolojisi ve Sosyal Ahlak**, Ötüken Yayınları, İstanbul 1995, s. 78-79.

lam ahlakçılarının bu konuda takip ettiği sıra şahsi ahlak, aile ahlakı milli ahlak, evrensel ahlak şeklinde olmuştur.[68]

E- SOSYAL AHLAK

İnsan her şeyden önce ve en mühim vasfıyla ahlaki bir varlıktır.[69] Aristoteles'in deyişiyle insan "toplumsal bir varlık"tır. İnsanın bireysel bir varlık olduğu, öbür yandan başkaları ile birlikte bulunulan bir toplum varlığı olduğu düşünülürse ahlakın temelinin de bu birey toplum bağlantısında ortaya çıktığı görülecektir.[70]

"Bireysel ahlakın önemli dayanaklarından birisi olan vicdan, ne tamamıyla doğuştan bir manevi varlık, ne de sonradan kazanılmış benimsenmiş bir davranıştır. Vicdan her çağda mevcut olan adetlerin nefsimizdeki yansımasından başka bir şey değildir, her fert çağının ahlakını kendine göre vicdanında bulur. Her vicdan toplumsal yapının, terbiyenin, verasetin tesiri altında ahlak kanunu başka açıdan görür. Bir kimse vatani ahlak kaidelerini aile ahlakındakine göre daha şiddetli duyabilir. Bir başkası ise merhametin telkin ettiği vazifelerden daha çok sosyal adalete alaka gösterebilir. Bu da bize gösteriyor ki bireysel vicdanın yalnızlığına ve tekliğine bakarak vicdanın toplumsal kaynağını inkâr edemeyiz"[71] Dolayısıyla bu konuda yapılan ilmi çalışmalar vicdanın sosyal olduğu kadar ferdî olan mahiyetini de kabul eden nazariyelere yer vermişlerdir.

"Sosyal Ahlak" toplum içerisindeki ferdin yine topluma karşı yapmakla yükümlü olduğu vazifeleri ve ahlaki kurallar içerir. Ahlak kitapları sosyal ahlak sözüyle medeni, sosyal, siyasi ve hak ve vazifeler gibi başlıklar altında konuya açıklık getirmeye çalışmışlardır.[72]

E. Durkheim, kişisel ahlaki davranış konusunda toplumun belirleyici ve sınırlayıcı bir fonksiyonunun olduğu görüşündedir.[73] Durkheim'e göre "ahlaki bir şekilde davranmak demek kolektif çıkarlar adına davranmak demektir. Bir yandan ahlaki eylem

---

[68] Yumni Sezen, **Sosyoloji Açısından Din**, İFAV Yayınları, İstanbul 1993 s. 115.
[69] H. Ziya Ülken, **Aşk Ahlakı**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 1999 s. 48.
[70] Bedia Akarsu, **Ahlak Öğretileri**, Remzi Kitabevi, İstanbul 1993 s. 15.
[71] Z. Fahri Fındıkoğlu, **İctimaiyat Dersleri**, **Sosyoloji Doktrin ve Kolları**, c. I, Fakülteler Matbaası, İstanbul 1971, s. 241.
[72] Osman Pazarlı, **İslam'da Ahlak**, Remzi Kitabevi, İstanbul 1980 s. 309.
[73] Günay, **Din Sosyolojisi**, s. 312.

duyarlı ve canlı varlıkların işine yaramak durumundayken, daha özelinde vicdanı olan bireye hizmet etmekle yükümlüdür. Ahlaki ilişkiler vicdanlar arası ilişkilerdir. Vicdanlı bireyin dışında ve üstünde yer alan diğer bireyler vardır." Böylece Durkheim toplumu vicdanı olan bir varlık olarak tanımlamış, vicdanı gerçekleşmiş olduğu ölçüde aileden vatana ya da insanlığa doğru artan bir grup olarak algılamıştır.[74]

Buradan da anlaşılacağı üzere ahlakı toplumdan ayrı düşünmek mümkün değildir. Ahlaki anlayış ve ahlakın yorumu toplumdan topluma, felsefi ekollere, düşünürlere, devirlere ve dinlere göre değişmektedir. Bu anlamda bireyin yaşamını kuşatan dinlerin ahlak anlayışları arasında önemli farklılıklar bulunmaktadır.[75] Ahlak ilkelerinin değerli olanın, çağlara, toplumlara göre değişmesi, iyiyi toplumun belirlediğini gösterebilir. Yine de toplumun değerli bulduğu şey değerlidir demek de açıklayıcı görünmemektedir. Toplum bazen değerli olmayan şeyi de değerli bulabilir. Bir toplumun çoğunluğu bir şeyi iyi biliyor diye o şeye iyi diyemeyiz.

İslam ahlakçıları sosyal ahlak konularını "ilm-i tedbir-ül medine" adı altında incelemişlerdir. Bu terimin dilimizdeki anlamı "şehirlerin idaresi ilmi" demektir. Burada şehrin idaresini ele alan hükümdarların uyması gereken kurallar, adaletin faydaları, zulmün zararları, halkın hükümdarlara karşı vazifeleri; insan ilişkilerinde ise doğruluk, yardımlaşma, fakirleri himaye gibi vazifeler açıklanmıştır.[76]

Bundan dolayıdır ki İslam filozofları ahlaki şuurun kaynağını insanın toplumsal bir varlık olmasına bağlamıştır[77] ve "cenedin-i fâzıla" adı altında ideal bir şehir tasavvur etmişler, bundan da hükümdar ve halkın birbiriyle karşılıklı ilişkilerini irdelemişlerdir.[78] İslamî normlar bireyin özgürlük yönünde kısıtlamalar yapabilmekte ve "kendin için arzu etmediğin şeyi mü'min kardeşin için de istemedikçe hakiki iman sahibi olmazsın" ve "sevdiğiniz şeylerden vermedikçe iyiliğe asla ulaşamazsınız" tarzındaki hadislerle hayat biçimi ve dünya görüşlerinde "sosyallik" ilkesini benimsemektedir.[79] Bugün bizim kültür çevremizde egemen olan ahlak için de karakteristik olan bütün

---

[74] Emile Durkheim, **Ahlak Eğitimi**, (Çev. : Oğuz Adanır), Dokuz Eylül Yayınları, İzmir 2004 s. 67.
[75] Günay, **Din Sosyolojisi**, s. 312.
[76] Pazarlı, **İslam'da Ahlak**, s. 309.
[77] Çağrıcı, **Ana Hatlarıyla İslam Ahlakı**, s. 27.
[78] Pazarlı, **İslam'da Ahlak**, s. 309.
[79] Orhan Türkdoğan, **Değişme-Kültür ve Sosyal Çözülme**, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, İstanbul 1994, s. 94.

ahlak buyruklarının, birlikte yaşanılan insanların istekleri yararına, kendi isteklerimizi baskı altına almaya dayanmasıdır. Kültür çevremizde geçerli olan bu ahlaki anlayış bireysel açıdan bir "feragat" ahlakı olurken,[80] ülkemizde yapılan yerli bir araştırmaya göre dinin toplumsal anlamda ferdî gayretten ziyade bir "cemaat dini" özelliğinde olup, cemaatle onun ahlak değerleri ve davranış tarzlarıyla özdeşleşmeyi sağlar.[81]

İslam ahlakçılarına göre ahlak kaynağını bireyden almakla birlikte, bu ahlaki değerler topluma karşı sorumluluğu ve diğergamlığı gerektirir. Bireyin vicdanı, kendi kanaat ölçütleri ve niyeti önemli olduğu gibi, bunu diğer bireylere yansıtması ve davranışın sonucu da önem taşımaktadır.

F- ÖRF – ADET İLİŞKİSİ AÇISINDAN AHLAK

"Örfler genel anlamda halk adetlerinden ibarettir. Halk adetlerine "doğru", "yanlış" standartları ilave edildiği zaman bunların örf karakteristiğine büründükleri ifade edilebilir. Mesela çıplak gezmemek mecburiyeti örftür. Bununla birlikte şu veya bu tarzda giyinmek mecburiyeti halk âdetidir. Tecrübe edinmemiş şeylere duyulan korku ve nefretle takviye edilen örfler, daima haklı telakki edilirler ve ferdin gruba uymasını, grupların da birbirlerine intibak etmesini sağlamaları itibarı ile önem taşırlar."[82]

Her toplumda insan davranışlarını düzenleyen bir takım kurallar vardır. Ne zaman ve kim tarafından ortaya konduğu belli olmayan bu kurallara örf ve adet denir. Örf ve adetler toplumların hayatı boyunca gelişmiş ve benimsenmiştir. İnsanlar bunu yazılı olarak değil de birbirleriyle sözlü anlatımları yoluyla ortaya koyarlar. Bu sözlü anlatımda nesilden nesile aktarılarak örf ve adetlerin temeli oluşturulur. Örf ve adetler davranışlarımızın kaynağı olması ve onu biçimlendirmesi yönüyle "ahlak normları" adını da alırlar. "Adetler de örfler de toplumda önceki nesillerden gelerek fertler tarafından ortaklaşa benimsenir. Adetleri örflerden ayıran asıl fark, âdete uyulmaması halinde toplum sadece alay ederken, örflere aykırı davranması halinde ise resmi ve sert tepkiler gösterir. Otobüste bir bayana yer vermeyen sadece ayıplanırken, evli

[80] Ülken, **Aşk Ahlakı**, s. 85.
[81] Türkdoğan, **Değişme Kültür ve Sosyal Çözülme**, s. 43.
[82] A. Kurtkan Bilgeseven, **Genel Sosyoloji**, Filiz Kitabevi, İstanbul, 1995, s. 55.

insanlardan birinin diğerini aldatması ise toplum nazarında büyük bir suç teşkil eder. Çünkü eşlerden birinin diğerine sadık kalması örftür."[83]

"Sosyal hayatta (kişiler arası münasebette) ortaya çıkan ahlaki tecrübe bir yandan ahlaki kurallar oluştururken, bir yandan da bu kuralları ahlaki dış şuur haline getirir, sosyal otomatizmlere atar ve ahlak örf ve âdetini oluşturur."[84]

"Ahlaki kurallar başlıca sosyal olaylardan ayrı ve "ahlaki" dediğimiz kişiler arası münasebetlere ait bir emir ve yasaklar sistemi oldukları halde örf ve adetler bütün sosyal olayları ayrılmamış bir halde içlerine alırlar. Örf ve adetlere sosyal değerler ve kurumların tortuları diyebiliriz. Onlar bilgi, sanat, ahlak ve din, dil ve hukuk gibi kurumların bütünleşmiş şeklidir. Örf ve adetler, sosyal kurumların ve değerlerin birikmesinden mi meydana gelmiştir? Yoksa adetlerin çözülmesinde mi bu kurumlar meydana gelmiştir? Etnologlar her iki durumla ilgili misaller verse de hangisinin sebep ve sonuç olduğu söylenemeyecek surette birbiri arkasına gelmesi mümkün sayılmıştır."[85]

Gün geçtikçe gelişen sosyoloji ve sosyal antropoloji araştırmaları değer hükümleri konusunda tam bir kültürel rölativizmin hâkim olduğuna işaret etmektedir. Böylece sosyal ilimlerde ahlak problemi insan gruplarının ne kadar değişik şeylere inandığını göstermeye yarayan bir etnolojik malumat yığını haline gelmektedir.[86]Medenilik derecesi ne olursa olsun her toplumun ahlaki hayatında bir takım davranış tarzları, şu veya bu hareketin iyi veya fena olduğu hakkında bazı değer hükümleri verir.

"H.Spencer, Westermark gibi ahlak meseleleriyle meşgul olan sosyologların vardıkları neticelerde de görüldüğü gibi yalnız davranış tarzları değil bunlar hakkındaki kanaatler, mesela insan öldürme, hırsızlık, yalan etrafındaki hükümlerde toplumdan topluma hatta bir toplumun içinde çağdan çağa değişmektedir. Bu adetlerin birinci seciyesini oluşturmaktadır. Bu adetlerin bir zaman içinde oluşması ve değişmesinin de toplumsal yapının şartlarına bağlı olması da ahlakın ikinci seciyesini oluşturmaktadır. Adetlerin ferde bir mecburilik yüklemesi, mevcut toplumsal yapının kişiye

[83] Güngör, **Ahlak Psikolojisi ve Sosyal Ahlak**, s. 94.
[84] Ülken, **Aşk Ahlakı**, s. 32.
[85] Ülken, **Aşk Ahlakı**, s. 30.
[86] Erol Güngör, **Değer Psikolojisi Üzerinde Araştırmalar**, Ötüken Yayınları, İstanbul 1999, s. 13.

şeref, adalet ve mesuliyet… Hakkındaki tasavvurlara tabiî tutması ahlaki seciyenin son kuralını oluşturmaktadır."[87]

"Levy-Bruhl ahlakın teorik yönünü faydasız bulmuş bütün ahlak sistemlerinin birbirleriyle çelişkili olduğunu belirterek ahlakın pratik kurallar bütünü olduğunu savunmuştur. Bruhl "Töreler Bilimi" adlı kitabında teorik ahlakı reddederek ahlak olgularını olumlu yöntemle inceleyen bir ahlak bilimi kurmak ister."[88] Georges Gurvitch ise "kuramsal ahlak ve töreler bilimi" adlı kitabının ilk bölümünde Levy Bruhl'ın "Töreler Bilimi" kitabının özetini verdikten sonra teorik ahlakın oluşması için gerekli şartları açıklamış ve teorik ahlak ile pratik ahlakı uzlaştırmaya çalışmıştır.[89]

Levy-Bruhl "adetler-ilmi" olarak kurmak istediği ahlaki anlayış objektif ahlakı sırf şeyler ve müesseseler olmak üzere tetkik etmek isteyerek "ahlaki aksiyonun" sübjektif yönünü göz ardı etmektedir.

Sosyologlar arasında örf ve âdetin ikisini beraber değerlendirenler olduğu gibi bu iki kavramı farklı bir şekilde açıklayanlar da olmuştur. Bununla birlikte örf ve âdetin ahlakla ilişkisi, örf ve âdetin teorik ve pratik yönü rölatif değerlendirmelere tabi tutulmuştur.

Cahit Tanyol'a göre "örf ve adetlerin otoritesi, diğer sosyal değerlerin otoritesine benzemez. Dinin emirlerine uyan bir insan ahirette sevap kazanır, mükâfat görür, uymazsa ahirette cezasını çeker. Âdetin ise ahireti yoktur, yaptırım gücü toplumun tepkisidir. Adetlere aykırı hareket eden kimseyi toplum ayıplar. Adetlere uyan kimse toplum tarafından mükâfatlandırılmaz, sadece toplum kurallarına uymakla sorumluluğunu yerine getirmiş olur. Dolayısıyla adetlerin baskısı kollektiftir. Bir kimse dinin emirlerini yerine getirmezse topluma karşı suç işlemiş olmaz. Sadece Allah'a karşı suç işlemiş olur."[90]

Ahlak değerlerle de yakından ilişkili bir konudur. Gündelik yaşamımızda insanların "ahlaklılığından/ahlaksızlığından" veya bireylerin "değerinden/değersizliğinden" bahsedebiliriz. Değerler ahlaki eylemleri ve insan eylemlerini belirlemede önemli bir

---

[87] Fındıkoğlu, **Sosyoloji Doktrin ve Kolları**, s. 242.
[88] N. Şazi Kösemihal, **Sosyoloji Tarihi**, Remzi Kitabevi, İstanbul 1999, s. 252.
[89] Kösemihal **Sosyoloji Tarihi**, s. 263.
[90] Cahit Tanyol, **Sosyolojik Açıdan Din Ahlak Laiklik ve Politika Üzerine Diyaloglar**, Okat Yayınevi, İstanbul 1970, s. 40.

yere sahiptir. "Ahlak bir yönüyle değerler dünyasının bir parçasıdır."Ancak, "ahlakın kendisi bir değer değildir." Değer kendisine yöneldiğimiz bir alan, ahlak ise ne türlü değerlere yöneleceğimizi belirleyen kurallar bütünüdür. Değerlerimiz çok çeşitlidir yaşantımızın farklı yönlerini, zihnimizdeki evren fikrini, bunu içerisindeki yerimizi, algıladığımız güzellik ve çirkinliği, estetik anlayışımızı, entelektüel standartlarımızı ve sosyal bağlarımızı kapsar. Bunlar arsında ahlaki değerler en üst sıradadır. Bunun nedeni de bireyin her şeyden önce sosyal bir varlık olmasıdır. Toplum içerisindeki bireyler bunlara göre davranır veya bunlara göre davrandığı var sayılır.[91] Kuşkusuz, ahlaki değerlerin nesnel bir temelini bulmak için, iyi ve kötü konusunda herkesin kabul edeceği asgari esasları belirlemek gerekir.[92] Böyle bir şeyin olabilirliğindeki güçlük toplumları genel anlamda kurallar ve standartlarla davranışları belirleme yoluna götürmüştür.

Ahlakla yakından ilintili bir kavramda normdur. Norm ise değinmiş olduğumuz değerlerle tanımlanabilecek bir kavramdır. Değerler, "genellikle normlarda vücut bulur ve normlar aracılığıyla etkinlik kazanır. Zira daha genel ve dağınık bir niteliği olan değerlere karşılık olan normlar, yaptırım güçleriyle toplumsal yaşamın belirgin bir unsuru olarak"[93] ortaya çıkarlar.

Birçok sosyologa göre; toplum kurallardan oluşan bir sosyal sistemdir. "Kuralların varlığı toplumda düzen ve devamlılığı sağlamaktadır. Bireylerin birbirleriyle ilişkilerini düzenleyen ve birbirlerine karşı hak ve görevlerini belirleyen bu kurallara norm denilmektedir." Toplumsal normları sistemli bir biçimde alıp inceleyen ilk sosyologlardan biri olan Sumner, ahlakı geleneklerden daha ağır yaptırımlara bağlanmış toplumsal normlar olarak görmektedirler. Ahlaktan başka hukuk, din, örf, adet, moda müeyyidesi vardır. Bunların birbirinden farkı; otoritenin kaynağı, emredilenler ve kişisel sorumluluğa dayanması bakımından birbirinden ayrılmasıdır. Diğerlerinin otoritesi dışarıdan baskı yaptığı halde, ahlaki müeyyide içeriden dışarıya doğru baskı yapar. Ahlaki otoritenin kaynağı kanun, toplum ve tanrı değil, bunların da etkisiyle ahlaki bilinç veya vicdandır.[94]

---

[91] Gündüz, **Ahlak Sosyolojisi**, s.19.
[92] Güngör, **Değerler Psikolojisi**, s.18.
[93] Barlas Tolan, **Toplum Bilimlerine Giriş**, Adım Yayıncılık, Ankara 1975, s.231.
[94] Gündüz, **Ahlak Sosyolojisi**, s.20, 21.

Sonuç olarak ahlakı, toplumsal bir değer ve yaptırım gücü yüksek olan bir kurum olarak gören sosyologlar açısından örf ve adetler önemli bir yer tutmaktadır. Bu görüş de olan sosyologlara göre, toplumda ki ahlaki değerleri ayakta tutmak ve toplumu korumak için örf ve adetlere ihtiyaç vardır. Bu düşüncede olan sosyologlara göre bir toplumda örf ve adetler olmalı ve gelişen yeniliklerin paralelinde yeni bir değer olarak karşımıza çıkmalıdır.

G- DİN VE AHLAK İLİŞKİSİ

Ahlakın problematiğini "iyilik" teşkil etmekte olup, bu bakımdan ahlak her şeyden önce kötülüklerden kaçınmak ve iyi olan davranışları yapmak demektir. Din ise kutsalla kurulan ilişkilere dayanır. Bununla birlikte, tarih boyunca din ve ahlakın konuları arasında o denli bir iç içerik görülmektedir ki, pek çok dinlerde dini emirlerle ahlaki emirleri birbirinden ayırt etmek mümkün olmamıştır. Ayrıca her dinin bir ahlak anlayışı da bulunmaktadır.[95] Ahlaki emirler dini emirler gibi emredici bir karaktere sahiptir. Bu yönüyle ahlaki emirler de dini emirler gibi adeta kutsaldır.[96]

Bununla birlikte, din ve ahlak ilişkileri açısından düşünürlerde dört çeşit ilişkinin olduğundan söz edilmektedir.

a) İlahiyatçıların ve dünya dinlerinin müminlerinin büyük çoğunluğuna göre din, ahlakın ayrılmaz bir parçasını teşkil etmektedir.[97] Dinle ahlakın ilgisini ilk defa felsefi tahlilden geçiren Kant, pratik aklın tenkidinde tabiatı bilince, Tanrı'yı ve insanı dini ahlaka bağlıyor. İnsandan yeni bir Tanrı ve ahlaktan yeni bir din imkânı çıkarıyordu. Bundan dolayı Kant, ahlak vasıtasıyla dine gitmek isteyen yeni bir görüş ortaya koymuştur.[98]

b) Bu görüşün farklı bir şeklini İslam âlimleri ortaya koymuştur, onlara göre din ve ahlak yalnızca birbirinden ayrılmaz bir parça olmayıp aynı zamanda özdeştir. Hıristiyan ilahiyatçılardan M. Luther'in görüşleri de bu yöndedir.[99] MacIuer'e göre din,

---

[95] Günay, **Dini Hayat**, s. 311.
[96] Pazarlı, **İslam'da Ahlak**, 1980.
[97] Günay, **Din Sosyolojisi**, s. 311.
[98] H. Ziya Ülken, **Ahlâk,** Ülken Yayınları, İstanbul 2001 s. 54.
[99] Günay, **Din Sosyolojisi**, s. 312.

ahlakın orada doğup büyüdüğü ana rahmini teşkil eder. Nitekim Hz. Peygamber "Ben güzel ahlakı tamamlamak için gönderildim" buyurmuştur.[100]

İslam ahlakçıları ahlakı Kur'an'a dayanan teolojik ve rasyonel bir ahlak olarak değerlendirmişlerdir. Bu ahlak kaynağını ve temel kavramlarını Kur'an'dan alıp akıl süzgecinden geçirerek toplumun ihtiyaçlarına ve ilmin gerçeklerine göre düzenleyen bir sistemdir. İslam ahlakında din ahlak alanında ilim, sanat ve felsefenin dolduramadığı çok büyük eksikliği telafi ettiği kabul edilmiştir.[101]

Draz'a göre ahlak ilmi nazari ve ameli olmak üzere iki kısma ayrılır. Kur'an her iki bakımdan gerekli emirleri eksiksiz olarak vermiştir. Öncelikle ameli ahlak konusunda Kur'an'ın eski ahlak sistemleriyle ilişkili olmasından dolayı eski adet ve geleneklerin koruyucusu olduğu gibi onlardan farklıdır. Kur'an tarih boyunca dağınık halde bulunan ahlak sistemlerini birleştirdiği gibi bu Kur'an'ın en orijinal ve temel karakteri değildir. Kur'an bu dağınık sözleri ve kuralları birbirine yaklaştırarak aralarındaki çelişkileri ortadan kaldırıp ahenkli bir bütün meydana getirmiştir.[102]

Dolayısıyla İslam ahlakçılarına göre ahlaki davranışlar kaynağını dinden ve onun kutsal kitabı olan Kur'an'dan alır. Bunlardan bazıları, "her çocuk İslam fıtratında doğar" demekle doğuştan herkesin masum ve eşit olduğu, "Allah adl ve ihsan ile hareket etmeyi emreder" demekle başkalarına muamele ederken ilk gözeteceğimiz şeyin adalet ve ihsan olduğudur. Bununla birlikte insanın insana zarar vermemesi, herkesin birbirine faydalı olması, yalan söylememek, hırsızlık yapmamak, cinayetten kaçınmak, kul hakkı yememek gibi ahlaki emirleri Kur'an'da bulmak mümkündür.[103]

Sonuç olarak İslam bilginleri ahlaki ödevleri, Allah'a ve Peygambere karşı ödevler, kişinin kendi şahsına karşı ödevleri, ailesi, ulusu ve tüm insanlara karşı olan ödevler olarak bölüme ayırmışlardır.[104] Ahlak teorisi ile ilgili olarak iyilik (hayır) ve kötülüğün (şer) Allah'tan geldiğini, O'nun vahiy yoluyla "hasen" olarak bildirdiği şeylerin iyi ve "kabih" diye bildirdiklerinin de kötü olduklarını kabul ederek, ahlakın konusunu oluşturan iyi-kötü ayrımını dini temellere dayandırmışlardır.[105]

---

[100] Günay, **Din Sosyolojisi**, s. 311.
[101] Pazarlı, **İslam da Ahlak**, s. 48.
[102] Draz, **Kur'an Ahlakı**, s. 21.
[103] Güngör, **Ahlak Psikolojisi ve Sosyal Ahlak**, s. 62.
[104] A.Hamdi Akseki, **İslam Dini**, Gaye Matbaası, Ankara, tsz. s. 277.
[105] Günay, **Dini Hayat**, s. 219.

c) Din ve ahlakın ilişkisi konusunda diğer bir yaklaşım ise onların tamamen ayrı ve ilgisiz olduğunu savunmaktadır. Bu görüşe göre, din ve ahlak arasında bazı birleşme noktaları bulunabilir. O zaman ya ahlaki din veya dini ahlak şekilleri meydana gelir ki bu ayrım bile onların temellerindeki ayrımı göstermeye yeter. Epicüre'nin ve kiniklerin ahlak doktrinleri, ortaçağda Dehriyyun'un ahlakı, sosyologların ve birçok tabiat felsefelerinin ahlak görüşleri dinle ilişkilendirilmeyen yaklaşımlardandır.

Tek tanrıcı dinlerde cemaat hayatının düzeniyle insanlar arasında tam bir ahenk oluşmakta ve dini ve ahlaki değerler daha çok uyuşabilmektir. Bu durumda bile dini cemaatlerin kapalılığı ve diğer dini cemaatlerle tezat haline gelip dinle ahlak arasında uyuşmazlık olabilmektedir.[106]

Bu ayrımdan dolayı H. Ziya Ülken dinle ahlakı ayrı sistemler olarak belirlemiştir.

d) Din ve ahlak ilişkileri açısından sonucu bir görüş de onların sık bir biçimde birbirleriyle bağlı olduklarını savunmaktadır. Bu eğilim içerisinde de ahlakın dine olan etkisinin derecesi açısında farklı anlayışlar mevcuttur.[107]

Wach'a göre "teori ile pratik, ilahiyatla ahlak arasında bir ayrım yapmak güçtür. Eğer Muhammed'e ilk vahy olunan ile Buda'nın ilhamlı büyük tecrübesi tahlile kalkışılsaydı onların teori ile pratik arasında bir ayrım çizgisi tespitine izin vermediklerine kanaati getirilirdi."[108] Ülken'in aktardığına göre Bergson teorik ahlak konusunda "hiçbir nazariye, bir sorumluluk yahut sorumluluğa benzer bir şey yaratmaz, nazariye güzel olabilir ama önemi yoktur. Çünkü daima onu kabul etmiyorum diyebilirim. Fakat orada heyecan varsa beni ayağa kaldırabilir ve ona göre hareket edebilirim. "Bunu mecbur olduğum için değil, karşı gelmediğim bir temayüle uyarak yaparım" diyerek felsefî ahlakı reddediyor. Dini ahlakı da teorik olarak kabul etmeyip "Din, Tanrı üzerine, kâinat üzerine, ikisinin münasebeti üzerine olan fikirlerle ve metafizikle ahlakı empoze ediyor deniyor. Eğer bir din, yeni bir ahlak getiriyorsa, ahlakının yüksekliği ile ruhları kazanır ve onları herhangi bir dünya ve eşya görüşüne alıştırır" diyerek teorik olan fikirleri dinamik olan pratikten çıkarıp, bunun kaynağını da yara-

---

[106] Ülken, **Ahlak**, s. 54.
[107] Günay, **Din Sosyoloji**, s. 311.
[108] Joachim Wach, **Din Sosyolojisi**, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları (İFAV) (Çev. : Ünver Günay), İstanbul 1995, s. 51.

tıcıya kadar uzanan aşka bağlıyor.[109] Durkheim ise kişisel ahlaki davranış konusunda toplumun belirleyici ve sınırlayıcı bir fonksiyonu olduğu görüşündedir.[110]

Cahit Tanyol'a göre ahlak kurallarının kaynağını araştırmakla, ahlakın kaynağını araştırmak bir ve aynı şey değildir. Ahlak şunu yap şunu yapma gibi emirler verir. Bir de verilen emri kendisi ve emri veren otorite vardır. Dolayısıyla bir ahlaki emirde şu üç unsur bulunmaktadır: Birincisi emri veren otorite, ikincisi verilen emir, üçüncüsü de emri yapan insan. Emredilen kural toplumdan topluma değişir, fakat emri veren hep aynı kalır. Eğer emri din veriyorsa onun gerisinde Allah vardır, eğer emir ahlaka aitse onun arkasında toplum vardır.[111] Dinle ahlakın bir arada olması ahlakın dinden çıkmış olmasını gerektirmez. Fakat din insanlara çeşitli emirler arasında ahlaki emirler de öğütler. Yüzyıllar boyunca dinle ahlak yan yana, iç içe bulunduğu için birçok düşünürler ahlakla dinin bir olduğu kanısına varmışlardır.[112] Hıristiyanlıkta İsa'nın en büyük emri "Bir yanağına tokat vurulursa öbür yanağını da uzat" der. Tanyol'a göre "bu telkin bile yüzyıllar boyunca haçlı seferlerine engel olmaya yetmemiştir. Allah'ın mutlak emirlerini yerine getirmeyen insanlar onun ahlaki emirlerini daha rahat bir şekilde ihmal edeceklerdir."

"Öyle emirler vardır ki buna din karışmaz, öyle emirler vardır ki ona ahlak ve hukuk karışmaz. Örneğin namaz kılınız, oruç tutunuz emri dine aittir. Bunu yapmadığınız zaman sizi ne kanun ne de ahlak suçlar. Diğer taraftan, ihtiyacınızı gidermek için birisinden borç para alsanız, karşılığında evi ipotek ettirseniz, elinizde olmayan bir sebepten dolayı borcunuzu ödemediğinizde icra mahkemesi malınızı satar ve borcunuzu öder. Oysa sizin borcu ödeme hususunda hiçbir kötü niyetiniz yok. Böyle bir durumdan dolayı ahlak sizi suçlamaz."[113]Din ve ahlak kaynakları ayrı olmakla birlikte, birçok noktada benzemekte ve ortak nitelikleri bulunmaktadır. Örneğin her ikisi de kendi kurallarından şüphe edilmesine tahammül edemezler. Her ikisi akıl konusu değil inanç konusu olmakla birleşir. Din ve ahlak alanında şüphenin ve aklın yeri yoktur.[114]

---

[109] Ülken, **Ahlak**, s. 54.
[110] Günay, **Din Sosyolojisi**, s. 312.
[111] Tanyol, **Din Ahlak**, s.110.
[112] Tanyol, **Din Ahlak**, s.115.
[113] Tanyol, **Din Ahlak**, s.112.
[114] Tanyol, **Din Ahlak**, s.117.

Cahit Tanyol tüm bu değerlendirmelerle ahlakın dinle birlikte bulunacağını belirtmekle birlikte, ahlakın sosyolojik anlamda dinden çok toplumun denetiminde olduğunu ortaya koymuştur. Ahlak daha çok toplumun örf, adet ve törelerinde gizlidir ve buna göre şekillenir.

Sonuç olarak; özellikle İslam düşünürleri arasında ahlakın dinle olan ilişkisinin hem teoride hem de pratik de beraber olduğu vurgulanmıştır. Ayrıca bu iki olgunun hem teoride hem de pratikte ayrı olduğu belirtilmekle birlikte, aralarında kimi durumlarda etkileşimin olduğu da vurgulanmaktadır. Türk düşünürlerinden Ülken'e göre din ve ahlak farklı kurumlardan ibarettir. Tanyol'a göre ise ahlakın kaynağı ne dindir, nede bireydir ahlakın kaynağı önemli bir ölçüde toplumdur.

H- SOSYO-KÜLTÜREL DEĞİŞİM SÜREÇLERİNDE AHLAK

Toplumsal değişme, toplumun yapısında izlenebilen bir değişmedir. Toplumun yapısını toplumsal kurumların belirlediği toplumsal ilişkilerden meydana geldiğine göre değişme, ilişkilerin değişmesi ve bunların ardından toplumsal bireylerin yani aktörlerin davranış biçimlerinin değişmesi olarak tanımlanabilir.[115] Değişmenin olmadığı bir insan topluluğu düşünmek mümkün değildir. Bütün insan topluluklarında sosyal değişmenin gerçekleştiğini söylemek mümkündür. Toplumsal değişme, medeniyet tarihinde bazen hızlı, bazen de yavaş bir şekilde ortaya çıkmıştır. Özellikle, Ortaçağın statik sayılabilecek insan topluluklarında dahi bir değişmeden bahsedilebilir. Değişmeden söz edebilmek için belirli bir süreye ihtiyaç vardır. Dolayısıyla toplumsal değişmede bir süreç içinde izlenebilmektedir.[116] Bu nedenle hiçbir toplumun kültürü gelecek nesillere bir değişme olmaksızın aynen yansımaz. Bazen yavaş, bazen hızlı değişmelerle gelecek nesillere aktarılan kültür, bireyde ve toplumda farklılaşmalara neden olur. Değişme hızı, toplumdan topluma değişiklik gösterir. Geleneksel toplumlarda değişme daha yavaş bir şekilde olurken, endüstriyel toplumlarda daha hızlı bir biçimde gerçekleşir. Dünyada tamamıyla statik bir toplum yoktur. Çağdaş toplumlarda değişme kurumsal, normsal ve gündelik bir olgu haline gelmiştir. Değişme bazı

[115] Emre Kongar, **Toplumsal Değişme Kuramları ve Türkiye Gerçeği**, Remzi Kitapevi, İstanbul 1995, s.35.
[116] Mustafa Erkal, **Sosyoloji**, Der Yayınları, İstanbul 1998, s.96

toplumsal sorunlara çözüm götürürken beraberinde bir takım sorunlarda yaratabilir. Bu nedenle bazı toplumlar, değişmeye direnç gösterebilmektedirler.[117]

Sosyoloji açısından toplumun yapısını oluşturan toplumsal ilişkiler ağının ve bunları belirleyen kurumların değişmesi toplumsal değişmenin en önemli etkenidir. Bu değişmeler, birey ve grupların davranışlarına yansır, toplumsal yapı içerisindeki yerlerini belirler ve açıklar. Toplumsal değişme nihayet, toplumlararası ilişki ve etkileşimlerin niteliğini ve içeriğini belirler. Toplumsal değişme, toplumsal yaşamın bütünlüğü içerisinde nitel ve nicel farklılaşmaları, kazanılan ya da yitirilen kurumsal özellikleri içeren bir kavram olarak ortaya çıkar. Toplumsal ilişkileri bir bütün olarak algılamamız gerektiğine göre, değişme, bir ya da birden çok öğenin birlikte ya da ayrı ayrı etkileri ile ortaya çıkar. Burada önemli olan, değişme olgusunun toplumsal yapının bütünü üzerinde etkinliğini duyurmasıdır.[118]

Hiç bir toplum, hareketsiz (veya statik) değildir. Her topluluğun devamlı bir dinamizm, bir değişme gösterdiği ifade edilebilir. Toplumsal değişmenin derecesi zamana ve toplumdan topluma değişse de tamamen değişen bir topluma özellikle XXI. Asır gibi değişme asırlarında hiçbir yerde rastlanılmaz. Böyle olmakla beraber sosyologlar toplumu dinamik düşündükleri gibi toplumu tanıyabilmemize yardım eden istatistik, anket ve monografi gibi metotlardan yararlanarak toplumun hem değişen yönünü hem de değişmeyen yönünü incelemeye çalışmışlardır.[119]

Bu şekildeki toplumsal değişim açıklamaları ile birlikte ahlaki ilkelerin değişmez, mutlak olduğu görüşü ile ahlak değerlendirmelerinin çağdan çağa değiştiği, ahlak ilkelerinin göreli bir değer olduğu görüşü çeşitli belirlenimler içinde Antikçağdan itibaren bütün tarih boyunca devam etmiştir.[120]

Toplumsal değişim süreçlerinde ahlak, toplumsal bir işleve sahip olmakta ve toplumlardaki göreceli süreklilik ve değişiklik sürecine katılmaktadır. Buradaki amaç toplumdaki tüm değişikliklere karşın onda alttan alta değişmeden bir şeylerin kalmasıdır. Bu yüzden sahip olduğu ahlak sistemi belli bir değişmezlik ve sürekliliğe sahiptir. Orta çağ ahlak anlayışıyla, günümüz ahlak anlayışında bazı ortak noktalar vardır.

---

[117] Anthony Giddens, **Sosyoloji**, Ayraç Yayınevi (Çev. : Hüseyin Özel, Cemal Güzel), Ankara 2000, s. 550.
[118] Barlas Tolan, **Sosyoloji**, Adım Yayıncılık Ankara 1993, s. 226.
[119] Bilgeseven, **Genel Sosyoloji**, s. 86.
[120] Akarsu, **Ahlak Öğretileri**, s. 13.

Öte yandan aynı kalıyor gibi görünen toplum bir yandan da değiştiği için ahlak anlayışından da buna karşıt gelişmeler olmaktadır. Toplumlar karmaşıklaşıp, daha esnek bir görünüm kazandıkça bu dönüşümler giderek daha hızlı ve önemli bir hale gelmektedir. Bu yüzden ahlak bir yandan toplumun doğasındaki durağanlığı ifade ederken, bir yandan da sonu gelmez bir değişim göstermektedir.[121]

"İnsanlar arası ilişkilerin değişmesi olan toplumsal değişme, hem üretim ve mülkiyet ilişkilerinin değişmesine, hem de anlamların, değerlerin, kuralların değişmesine bağlı olabilmektedir. Öte yandan hem üretim ve mülkiyet ilişkilerinin değişmesi, hem de anlamların, değerlerin, kuralların değişmesi genel toplumsal değişmeye yol açabilir. Bir başka deyişle toplumsal değişmenin temelinde ya teknoloji ya da ideoloji vardır. Toplumsal değişim başladıktan sonra ise, teknoloji ve ideoloji birbirlerini etkilemeye başlarlar. Toplumların sahip oldukları manevi kültür ve ahlaki değerler kimi durumlarda toplumsal değişmenin başlatıcısı, kimi durumlarda ise toplumsal değişmenin sonucu olarak ortaya çıkar. Tüm bu durumlarda, toplumsal değişme ile ideoloji arasında çok yoğun bir etkileşim vardır. Bir toplum teknolojik gelişmeler yoluyla değiştiği zaman, ideolojisi de bu teknolojik gelişmelere bağlı olarak değişir."[122]

Toplumlarda sanayileşmeyle birlikte ahlaki alanda meydana gelen değişim her zaman olumlu yönde olmayabilir. Sanayileşmenin ve teknoloji ile değişimin ileri düzeyde olduğu toplumlarda insan münasebetleri aynı ölçüde gelişmeyebilir. Buna karşılık ekonomik olarak gelişmişliğin az olduğu toplumlarda ahlaki yaşantı insani münasebetlerin gelişmesi yönünde fazla olanaklar sunabilir.[123]

Toplumun ahlaki ve kültürel fonksiyonları toplumsal değişmeyi sağlayıcı bir faktör ve hatta onun motor gücü olabilmekte ya da toplumsal değişmeyi engelleyici bir otorite olabilmektedir. Sosyolojik bir olgu olarak ahlak, toplumsal değişim sürecinde hiçbir zaman tek başına hareket etmemekte; aksine öteki toplumsal, ekonomik, siyasal ve kültürel vb. faktörlerle etkileşim ve hatta duruma göre işbirliği içerisindedir.

Şu halde, durum ve şartlara göre, bağımsız bir toplumsal değişken ve bir toplumsal değişme faktörü olarak ahlak ile toplumsal değişme arasındaki ilişkiler de çok yönlü ve çok fonksiyonlu olup, üstelik süreçte ahlakın yanı sıra öteki birçok faktörler de

---

[121] Durkheim, **Ahlak Eğitimi**, s. 103.
[122] Kongar, **Toplumsal Değişme**, s. 24.
[123] Güngör, **Ahlak Psikolojisi ve Sosyal Ahlak**, s. 23.

yerini almaktadır.[124] İnsanların sosyal kuramlar ile ilişkileri yoğunlaşarak, zihinsel yaşamı gelişip, karmaşıklaştıkça onların kuşatan veya bu değişimin içerisinde kalan bir değer olarak ahlak anlayışının sınırları da genişlemek zorunda kalmıştır.[125]

Sonuç olarak bilim ve tekniğin ilerlemesi, üretim araçlarının değişmesi toplumda büyük gelişmelere sebep olur. Bununla birlikte bir toplumun töre ve adetleri olduğu yerde saymaz. Birey ve toplumların çatışması, bireysel oluşumlar ve toplumların birbirleriyle münasebetleri, töre ve adetlerin yumuşamasına, kaynaşmasına ve gelişmesine sebep olur. Töre ve adetlerle birlikte bireylerde değişir ve böylelikle onların değiştiği fark edilmeyebilir. Eğer bireyler değişip töreler aynı kalsaydı ona bağlı olarak ahlak da aynı kalırdı. O zaman da birey ve toplum arasında bir uçurum olurdu. Oysa toplumda meydana gelen bilim ve teknik alanındaki gelişimler bu uçurumu ortadan kaldırmaktadır. "Örneğin motorlu araçların eski arabaların yerini alması, caddelerin, yolların, evlerin, kervansarayların değişmesine sebep olmuş, hatta evlerin yapım şeklini ve komşuluk münasebetlerini değiştirmiş, insanlar arsında birtakım yeni münasebetler kurulmasına sebep olmuştur. Her yeni teknik yeni bir iş bölümü getirmiş, her yeni iş bölümü toplumun geleneklerinde birçok değişmelere sebep olmuştur."[126]

Sonuç olarak ahlak, sosyolojik anlamda durağan olmayıp bilim ve teknoloji gibi alanlarda meydana gelen yeniliklerle değişime uğramaktadır. Bu değişim çoğu zaman bireyin ve toplumun istekleri yönünde olmasa da, felsefecilerin ve sosyologların bu alanda arayış içinde olmaları kayda değerdir. Özellikle günümüz toplumlarının en önemli sorununun ahlaki olması hem toplumsal hem de evrensel anlamda ahlaki norm ve değerleri gerekli kılmakta ve bu alanda yapılan çalışmaların önemini artırmaktadır.

---

[124] Ünver Günay, "Toplumsal Değişme ve İslamiyet", Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, c.1, 2001, s. 12.
[125] Durkheim, **Ahlak Eğitimi**, s. 54.
[126] Tanyol, **Din ve Ahlak**, s.103.

İ- ESKİ TÜRKLERDE AHLAK

Eski Türkler bozkırlar coğrafyasında, at ve demir üzerinde kurulu, kendilerine has bir kültür ortaya koymuşlardır. Buna göre de bozkır kültürünü ortaya koyan Türkler kendilerine mahsus bir düşünce sistemi ve ahlak anlayışına sahip olmuşlardır.[127]

"Türklerin ahlak anlayışı"nda dikkat çekici bir özellik onlarda "Beylik gururunun olmasıdır. Beylik gururu sadece övünme vesilesi olan basit bir psikoloji değildir. Onun, Gök tanrı'dan kaynak alan evrensel devlet telakkisinin gereği olarak, asıl özelliği, karşılık beklemeden koruyucu olmasıdır. Bu ise hüküm altına alınmış insanları sevmekte temellenir. İnsan sevgisinden doğan koruyuculuk, adalet, hürriyet ve eşitlik düşüncesini getirmiştir. Türk devletlerinde görülen töre prensipleri böylece daha açık bir manâ kazanmıştır." Türkler bu şekilde anlaşılan "Beylik duygusunu" insan sevgisi ve gerçekçilikle yoğurarak bir ahlak prensibi haline getirmişlerdir.[128]

Meşhur Arap yazarı Cahız "Hilafet Ordusunun Menkıbeleri ve Türklerin Faziletleri" adlı eserinde Türk ahlakından söz etmektedir. Cahız'ın belirttiği gibi arkadaşlara karşı kötülük, dostlara karşı büyüklenme, toplumda iki yüzlülük yapma, koğuculuk, münafıklık ve yaltaklanma yerilmiştir. Türklerde şer'i hilelerle başkalarının malını saymak da ayıp olarak değerlendirilmiştir.[129]

"Büyük milletlerden her biri, medeniyetin özel alanında birinciliği ele almıştır. Eski Yunanlılar güzel sanatlarda, Romalılar hukukta, İsrailliler ile Araplar da dinde, Fransızlar edebiyatta, Anglo Saksonlar ekonomide, Almanlar müzik ile felsefede, Türkler de ahlakta birinciliği kazanmışlardır." Ziya Gökalp bu sözleriyle Türklerin ahlakta üstünlüğünü ortaya koymaya çalışmıştır. Türk tarihinde hükümdarların vatana verdikleri değeri açık olarak görebilmekteyiz. Hun hükümdarı Mete vatanla ilgili olarak "vatan bizim malımız değildir; mezarda yatan atalarımız ve kıyamete kadar doğacak torunlarımızın hukuksal toprak üzerinde hakları vardır. Vatandan ister bir karış toprak olsun yer vermeye hiç kimsenin yetkisi yoktur. Bunun için savaşacağız. İşte ben atımı düşmana doğru sürüyorum. Arkamdan gelmeyen idam edilecektir." Diyerek Türklerin vatana verdiği değeri ortaya koymuştur. Yine Türklere göre vatan, töreden

---

[127] İbrahim Kafesoğlu, **Türk Bozkır Kültürü**, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, Ankara 1987, s. 131.
[128] Kafesoğlu, **Türk Bozkır Kültürü**, s. 131.
[129] İbrahim Agâh Çubukçu, **Ahlak Tarihinden Görüşler**, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, Ankara 1994, s. 28.

yani milli kültürden ibaret sayılmış, Kaşgarlı Mahmut'ta ülkeden geçilir, töreden geçilmez diyerek milli kültüre verilen değerin derecesini ortaya koymuştur.[130]

Günümüz toplumlarında sosyal bir değer olarak vatan, bir milletin üzerinde yaşadığı toprak parçası olmaktan uzaklaşmış, yalnızca coğrafi temeli olarak tanımlanmaktan vazgeçilmiş görünmektedir. Vatan, ulus ve devlet ile doğrudan ilişkilidir. Vatanseverliğin çevresi de buna göre belirlenmektedir. Vatan bir milletin üzerinde egemenlik hakkına sahip olduğu bir coğrafi mekân olmakla birlikte, bu mekân etkilediği bireyler tarafından kutsanılan ve bağlılık gösterilen bir gerçekliktir. Bireylerin birliğini duygularıyla örüntülediği mekân, ancak onu böyle gören bireyler olduğu sürece vatandır. Yine de vatan ile ilgili ana vatan, yavru vatan, umut vatan, ikinci vatan, ya da "karnımın doyduğu yer vatanımdır" gibi türev kavramlar, vatan olgusunu belirlemektedir. Vatanın sosyal ahlak ile ilgili tarafı, vatanseverliktir. Vatanseverlik, insan severlik gibi aslında tümüyle ahlaki düşüncelerle örüntüleşmiştir.[131]

Eski Türklerde aile ahlakına da büyük önem verilmiştir. Aile içerisindeki kadın ve kocanın eşit haklara sahip olması söz konusuydu. Bu yüzden Türk toplumunda aile yapısı pederi olarak değerlendirilmiştir. Çünkü pederşahî (ataerkil) ailede babanın karısı üzerinde sulta'sı yani sultanlık hakkı vardır. Pederî aile (Baba ailesi) ise babanın, eşi ve çocukları üzerinde yalnız demokratik egemenliği kabul edilmiş, bunu da pederane velayet, yani çocukların her türlü hareketinden ve halinden sorumlu olmak şeklinde anlaşılmıştır.[132] Eski Türk ailesinde saygı, ailenin büyüklerine olan bağlılıkla temellendirilmiştir."Törkün Türklerde baba ocağı dediğimiz şeydir. Aile Tanrısı bu ocakta barındığı için, ocağın ateşinin hiç sönmemesi gerekirdi. Bundan ötürüdür ki, büyük ve ortanca kardeşler, evlenerek törkünü terkettikten sonra, törkünde ocak bekçisi olarak küçük kardeş kalırdı. Belirli zamanlarda baba ocağında toplanarak ataya saygı törenleri yapılırdı. Türkler, yurt gibi ocağı da unutmazlardı. Yurttan ve ocaktan uzaklaşmakla beraber, yurt ve ocak sevgisi onlarda güçlü bir bağ idi."[133] Eski Türklerde aile içi meselelerin karara bağlanmasında ailede ki otorite sahipleri yani anne ve baba önemli ölçüde karar yetkisine sahipti. Aile içindeki kurallar büyük

---

[130] Ziya Gökalp, **Türkçülüğün Esasları** (Sad.: Yalçın Toker), Toker Yayınları, İstanbul 1995, s. 152. 153.
[131] Gündüz, **Ahlak Sosyolojisi**, s. 186.187.
[132] Gökalp, **Türkçülüğün Esasları**, s. 163
[133] Gökalp, **Türkçülüğün Esasları**,s163

oranda törelere bağlı olduğundan fertlerin bu kararın dışına çıkması pek de mümkün görünmemekteydi. Bu hem atalara hem de törelere olan saygının gereğiydi.

Yine Türk töresine göre bir emir ilan edildiği zaman "Hakan emrediyor ki" diye ilan edilirse bu emrin hiçbir hükmü olmazdı. Çıkan emirlerin geçerli olması için "Hakan ve Hatun emrediyor ki" diye ilan edilmesi şarttı.[134]

Bu sözlerden de anlaşılacağı üzere Türkler, aile hayatına önem vermişler. Karşılıklı saygı ve sevgiyi, erdemlerinin temel ilkesi yapmışlardır. Kadını toplum hayatının içine almışlar ve onu incitmek için bahane aramamışlardır. Kadın ata binmiş, ok atmış, savaşta erkeğine yardım etmiş ve rızk sağlamak için avcılık öğrenmiştir. "Eski Türklerde ailenin dört derecesi bulunmaktadır. Bunlar, **Boy:** Eski oğuzlarda aile adı, boy adıydı. **Soy:** Türklerde törkün topluluğunun dışında kalan amcaoğlu, dayıoğlu, teyze oğlu, halaoğlu gibi akrabaların bütünüdür. Eski Türklerde ana soyuyla, baba soyu eşitti. Soyluluk sadece baba tarafından gelmez, ana tarafından da alınırdı. **Törkün:** Kaşgarlı Mahmut'a göre bir evde oturan asıl aileye, Eski Türkler Törkün derlermiş. Törküne ait akrabalık terimleri, boy içindeki akrabalık terimlerinin aksine olarak kişisel yakınlığı gösterirlerdi. **Bark:** Eski Türklerde bir delikanlı evlenecek yaşa gelince, bir yiğitlik sınavından geçerek, il meclislerinde yeni bir ad alırdı. Böylece ildaş niteliğini, erkek alarak vatandaşlık hakkına sahip olurdu. Yani babanın veliliğinden çıkarak, Hakanın genel veliliği altına girerdi. Bu delikanlı, ailesinin malından payını almak için, babasının, anasının ölmesini beklemezdi." [135]

Türkler boş ve tembel kalmayı sevmeyen bir millet olarak nitelendirilmişlerdir. Sık sık yer değiştirerek kültürlerini artırmışlardır. Onlara göre savaş meydanını terketmek ayıp sayılmıştır. Avcılık, ata binmek, kahramanca çarpışmak, kadın ve çocukları esirgemek, hak edilen ganimetleri almak Türkler arasında yaygın olmuştur. Cahiz'in bir rivayetine göre Türklerle barış ve mütareke içinde yaşanılması gerektiği belirtilmiştir. Rivayete göre İskender Zülkarneyn, Türklere hücum etmeğe cesaret edememiş ve "onları bırakın=Utrukuhum" demiştir. Bu Arapça sözün kökü Türk kelimesini oluşturmaktadır. İskender bu sözü, Hindistan'a kadar gittiği sıralarda ve güçlü zamanında söylemiştir. Hatta bazı kitaplarda rivayet edildiğine göre

---

[134] Ziya Gökalp, **Türk Ahlakı**, (Sad.: Yalçının Toker), Toker Yayınları, İstanbul 1997, s. 47.
[135] Gökalp, **Türkçülüğün Esasları**, s.160.161.162.

Hz.Muhammed, Türkler hakkında "Türkler size dokunmadığı müddetçe onlarla barış içinde yaşayınız demiştir."[136]

Türkler İslamlaştıktan sonra da daha canlı olarak Kur'an'ın ışığında ahlaki değerlerini geliştirmişlerdir. Farabi, İbni Sina ve Biruni gibi büyük bilginler ve filozoflar yetiştirmişler. Bu âlimler aynı zamanda kütüphaneciliği geliştirmişler, şifahaneler kurmuşlar ve yerleştikleri ülkeleri sanat eserleriyle süslemişlerdir.[137]

Orhun yazıtlarında da Türklerin Alplik (yiğitlik), erkeklik (kudret) ve bilgelik değerlerinden söz edilmektedir. Âşık Paşa "Garipname"sinde "Dünya Alpi" ve "Zahir Alpi" nden söz etmektedir.[138] Bununla birlikte Kutadgu-Bilig, Atabetü'l Hakayık, Divan-ü Lügat-it Türk, Ahlakı Alai adlı eserlerde de Türk ahlakına ait örnekler bulmak mümkündür.[139]

Tasavvuf çerçevesinde gelişen Yunus Emre, Mevlana ve Hacı Bektaş Veli gibi düşünürler barış, sevgi, dostluk, dayanışma, düşküne acıma, fedakârlık ve doğruluk duygularının sembolü olmuşlardır.[140]

J- MODERNLİK VE AHLAK

Modern dünya belli ahlak anlayışlarının varlığını gerektirmede, ama aynı zamanda bu anlayışların ciddiye almanın zeminlerini de yıkmaktadır. Modernlik, ahlaka hem ihtiyaç duymakta hem de ahlakı imkânsız kılmaktadır. Modern dünyanın belli evrensel ahlak ilkelerine ve değerlerine inanılması için iyi bir neden sunmadığını savunulmaktadır.[141] Poole'e göre modernlik, anlaşmazlık halindeki ahlaki konumlardan herhangi birinin kabul edilmesi için hiçbir iyi bir neden göstermemektedir. Her ahlak bireylerin ne yapmaları gerektiğine dair bir açıklama sunuyor, ama hiçbiri bireylerin onları ciddiye alması için iyi bir neden sunmuyor.[142] "Sosyolojinin kapatmakla yükümlü olduğu, bireysel niyet ve toplumsal sonucu arasındaki bilgi gediği yalnızca dikkatsizliğin ya da toplumsal karmaşıklığın sonucu değildir. Bu gedik niyetlenilmiş

---

[136] Çubukçu, **Ahlak Tarihinde Görüşler**, s.28.
[137] Çubukçu, **Ahlak Tarihinde Görüşler**, s. 28.
[138] Çubukçu, **Ahlak Tarihinde Görüşler**, s. 29.
[139] Pazarlı, **İslam'da Ahlak**, s. 218. 219.
[140] Çubukçu, **Ahlak Tarihinde Görüşler**, s. 29.
[141] Ross Poole, **Ahlak ve Modernlik**, (Çev. : Mehmet Küçük) Ayrıntı Yayınları, İstanbul 1993, s.9.
[142] Poole, **Ahlak ve Modernlik**, s.11.

olanla sonunda erişilen şey arasındaki süreksizlikten ileri gelir. Birey yalnızca kendi iyiliğiyle ilgilidir; yine de yaptığı şeyin sonucu onun ilgilenmediği başkalarının iyiliğine hizmet edecektir. Aslında, bu sonuca, başkalarının iyiliğini doğrudan doğruya kendi davranışının amacı olarak almış olsaydı ulaşabileceğinden çok daha güvenli bir şekilde ulaşır."[143]

Gelenek ve modernlik arasındaki sorun teorisyenleri farklı hayat tarzları ve hayat tarzlarının çağrıştırdıkları farklı ahlak anlayışları arasında seçim yapma zorunda bırakmıştır. Bu teorisyenlerin projesi yalnızca modern dünyayı anlamak değil, modern dünyaya geçişe eşlik eden ahlak tartışmalarına katılmaktı. Özellikle XVIII. yüzyıl aydınları modern toplumu, "ticari toplum" olarak ya da "piyasa toplumu" olarak nitelendirmişlerdir. "Modern toplumun ortaya koyduğu işbölümü, kendisine maruz olanların bakış açılarını ve ilgilerini sınırlandırır ve iş bölümünün doğal sonuçları olan eşitsizlikler kıskançlık ve düşmanlık yaratır. Tüm bunlar kamunun iyiliğine bir ilginin gelişmesini engeller."[144]

"Modern bilimin dünyayı betimleme ve açıklama yolundaki istekleri onun, dinin ve ahlakın iddialarına tekabül eden hiçbir şey barındırmadığını ima eder. Din ve ahlak hakikatin bölgesinden sürgün edilmişlerdir ve kendilerine başka bir statü bulmaları gerekmektedir. Eğer insanlar premodern dünyada anlamlar ve değerler bulmuşsa, bu onların dünyayı kendi umutları ve arzularıyla yalnızca birer umut ve arzu olarak görmede başarısız olmalarından kaynaklanmaktadır."[145]

"Günümüzde, ahlak ya da ahlak dışı davranışlar küresel ölçekte sonuçlar doğurduğuna göre ahlak da küresel ölçekte bir sorundur, çözümleri de küresel olmak zorundadır."[146] "Dünyada, birçok alanda her kesimde görüldüğü bildirilen ve bitmez tükenmez şikâyetlere konu olan özellikle "ahlak-dışı" davranışların neye ve kime ait olduğu üzerinde tartışmaların sürdüğü görülmektedir." "Ahlak-dışı" davranışları bizatihi ahlakın "ahlak dışı" kalmasına bağlayanlar olduğu gibi, ahlak kurallarının sapasağlam ayakta durduğu, ancak insanların başka bazı nedenlerden ötürü "ahlak-dışı" davrandığını ileri sürenlerde bulunmaktadır." Her ne olursa olsun insanlık mad-

[143] Poole, **Ahlak ve Modernlik**, s.22.
[144] Poole, **Ahlak ve Modernlik**, s.29.
[145] Poole, **Ahlak ve Modernlik**, s.96.
[146] Gündüz, **Ahlak Sosyolojisi**, s.275.

di koşullarda sağlanan gelişmelerden daha fazlasını ahlaki alanda da gerçekleştirmek zorundadır.[147]

"Sanayileşmenin ve kentleşmenin ortaya koyduğu modern düşünce biçimi kendisini bu atılımı gerçekleştiren toplumlarda önemli ölçüde belirginleştirirken, henüz tam olarak sanayileşememiş, geçiş sürecindeki toplumlarda da kendisini göstermektedir. Toplumsal anlamda ortaya çıkan sanayileşme ve rasyonelleşme olgusu "piyasa toplumunu" ortaya çıkarmıştır. Piyasa toplumunda bireyler kendi menfaatlerini maksimize etme ve diğer bireylerin menfaatlerini minimize etme eğilimindedirler. Bu ticari ilişki evrensel anlamda ahlaki değerlerin oluşmasını engellemektedir. Eğer kişiler bunun aksine hareket etmiş olsalardı, o zamanda ekonomik anlamda kendi varlıklarını devam ettirmeleri güç olacaktı. Dolayısıyla "piyasa toplumu" bireyleri ister istemez "gayri ahlaki" davranmaya zorlamaktadır. Toplumlar özel alan ve kamusal alanla ilgili ahlaki değerler ortaya koysalar da bunlar sadece ahlakın belirli bir alanı ile ilgili olmuştur. Modernliğin dayatmaları evrensel anlamda ahlaki değerlerin oluşmasını engellemektedir."

Modernlikle birlikte ahlaki değerler aile, din, toplum gibi kurumların denetiminden çıkmış, bireylerin bireysel görüşlerinden kaynaklanan olgular haline gelmiştir. Modernlik inanç ve dogmaları ortadan kaldırdığı gibi topluma yön veren diğer kurum ve sistemlerinde etkinliğini azaltmıştır. Böyle bir sonuç ise bireylerin ahlak alanında daha fazla gayret göstermesini gerektirmektedir. Ahlaki değerlerin ortaya çıkardığı oluşumlar toplumlar arasında evrensel değerler olabileceği gibi, toplumlar kendi içerisinde de değerler üretebilmeli, yeni sorunlara yeni çözümler arayışı içinde olabilmelidir.

Günümüz dünyasının sorunlarının çözümü için sosyal, siyasal, dinsel, ekonomik alanlarda uzlaşma aramakla birlikte, asıl bütün bunların temellendirilebileceği ahlak alanında çaba harcaması daha gerçekçi olabilir. İnsan uygarlığı geldiği bu noktada, hep birlikte yok olmak ya da hep birlikte daha iyiye doğru gelişmek arsında, önceden hiçbir kuşağın yapmak zorunda kalmamış olduğu türden bir seçim yapmak durumundadır. Gerçekten, "insanlık acil olarak ortak bir tavır belirlemek, ortak değerleri

[147] Gündüz, **Ahlak Sosyolojisi**, s.276.

benimsemek durumundadır. Aksi halde karşılaşılacak olan felaket, dünyanın sadece belli bir bölgesiyle sınırlı kalmayacak bütün insanlığı etkileyecektir."[148]

[148] Gündüz, **Ahlak Sosyolojisi**, s.159.

II. İKİNCİ BÖLÜM:

İNCESU ÖRNEĞİNDE DİN VE AHLAK İLİŞKİSİ

A- SOSYO-KÜLTÜREL VE EKONOMİK YAPISI İÇERİSİNDE İNCESU

1. COĞRAFİ YAPISI İÇERİSİNDE İNCESU

İncesu, İç Anadolu bölgesinin, Orta Kızılırmak bölümü Kayseri-Niğde yöresinde (Kayseri Alt Yöresi), İncesu Ovasının batı kenarında, İncesu vadisinden 1076 metre yükseklikte kurulmuş bir yerleşim birimidir.

İncesu Ovası, güneydoğuda Erciyes Dağı (3916 m.) ve Kazancı Dağı (1750 m.) arasında kuzey-güney doğrultusunda uzanır, ortalama yüksekliği 1076 metredir. Ovanın doğusunda bu seviyeden daha alçak olan yerler bataklık ve sazlıktır. Güneye doğru hafif bir meyille yükselen ovanın yükseltisi Sultan Sazlığı kapalı havzasında 1050 metreye iner. Kuzeye doğru Karasu'nun geçtiği vadide daralan ova, kuzeydoğuda Boğazköprü yakınındaki sulak alana doğru alçalır (1015 m.) Bu alanın suyu Kızılırmak'a karışan Karasu tarafından boşaltılmaktadır.

Doğuda yer alan Erciyes volkanik kütlesi 1000 metrelik plato üzerinde 3916 m. yüksekliktedir. Erciyes Dağı Taş yaylası (Taşiçi) kuzeybatıya doğru İncesu ovasıyla birleşir, İncesu İstasyonu doğusunda 1120 metre yüksekliktedir. Ovanın güneybatısında Tekke Dağı ortalama 1150 metre yüksekliğinde bir platoda 1949 metrede yükselen volkanik bir kütledir. Tekke Dağı doğusunda uzanan yaylalar İncesu ovasına nisbeten hafif bir meyille inerek kuzeyde derince kazılmış İncesu vadisine dik bir

kenar oluşturur. Ovanın kuzeyinde Sivri Dağ 1327 metre Yüksekliğinde Volkan konisidir. Bu volkanik kütlenin doğusunda 1750 metrelik Kazancı Dağ yer alır. Bu dağlık alan İncesu vadisinde nispeten hafif meyille yaylalar halinde iner (Kayabağ yayları).

İncesu ovasının kuzeybatısında yaylalar arasında derince kazılmış bir vadi yer almaktadır. (İncesu Vadisi)Vadinin ovaya açılan yerinde 1076 metre yükseklikte olan vadi, hafif bir meyille basamak yapmadan yüksekliğini artırarak 1135–1140 metreye ulaşır. İncesu, bu vadinin ovaya açıldığı yerde 1076 metre yüksekliğinde kurulmuştur. Kuzey-güney doğrultusunda uzanan vadinin İncesu'yu içine alan kısmı, kuzeybatı-güneydoğu yönünde olup, yerleşmenin güneydoğusunda bir kavis çizerek doğubatı doğrultusunu alır. İncesu vadisine daha küçük vadiler açılır. Aksu ve Karapınar vadileri İncesu vadisinin en büyük vadileridir. Diğerleri küçük sel yataklarıdır.

İncesu vadisinden, kuzeyde küçük bir kaynaktan doğan ve vadi boyunca pınarların karışmasıyla büyüyen İncesu Deresi akmaktadır. İncesu Deresine yağışlı mevsimde akan sel suları karışmaktadır. (Cindere, Sekizin Dere, Dedemlinin Dere, Ayna Dere, Aksu Dere). İncesu Deresi, İncesu'nun ortasından geçerek Karasu'yu düzenleyen kanala karışmaktadır.

İncesu, betimlenen coğrafi çevre içinde, kuruluş yeri olarak doğusu ve batısı dağlık bir alanda, kuzey-güney doğrultusunda uzanan ve güneyi sulak alanlarla kaplı (Sultan Sazlığı) ovanın batısında bir vadi ağzını kuruluş yeri olarak seçmiştir. Bu ova kuzey-güney doğrultusunda ulaşıma olanak vermesi bakımında tarihi bir ulaşım hattı (İpek Yolu) günümüzde de Kayseri-Niğde karayolunun ulaşım eksenini oluşturmuştur. Karayolu ve demiryolunun bu ovanın doğuya doğru daha yüksek olan batı kenarı karayolu ve demiryolu ulaşımı hattı üzerindedir. Vadi ağzını kuruluş yeri olarak seçmesi dolayısıyla bu dağlık alanda vadi yoluyla iç kısımla bağlantı kurma imkânı gösterebilir.[149]

[149]Mehmet Sarı-Osman Karababa, **Dünden Bugüne İncesu Tarihi**, İncesu Belediyesi Kültür Yayınları, Kayseri 2005, s.21.

2. TARİHSEL GELİŞİMİ İÇERİSİNDE İNCESU

İncesu'nun tarihi M.Ö. yıllara dayanmaktadır. M.Ö. XIII. Y.Y.'da Kayseri "Güzel Atlar Ülkesi" anlamına gelen Kapadokya'nın başkentidir. Roma döneminde Pers Kralı tarafından Helen kültürünün yaşandığı Kapadokya İncesu'yu da içine almaktadır.

O dönemdeki ismi SADAGORA olan İncesu ve NAZJANS diye adlandırılan Viranşehir Köyü Kapadokya'nın önemli yerleşim birimlerindedir.[150]

İncesu'da en eski yerleşim yeri Andon Kayası denilen yerde Kırklar İnleri'nin üzerinde harabesi bulunan Eski köy denilen yerdedir. Burada mağara ve yapı kalıntıları bulunmaktadır. Burada bulunan kayadan oyma pek çok inde çeşitli motiflere rastlanmış ve bu tarihi yerdeki motiflerin Ürgüp ve Göreme'dekilere göre daha basit ve farklı olduğu görülmüştür. Bu da İncesu'daki medeniyetin Kapadokya bölgesinden eski olabileceği yönünde değerlendirilmektedir.

Bölgenin Müslümanlaşması sırasında İncesu Deresi yamaçlarında Rumlar oturmakta iken, 1200 yıllarından itibaren Oğuz ve Türk boyları gelerek dere kenarında konaklamaya ve yerleşmeye başlamışlardır. Hayvancılık ve tarım yapan bu topluluklar gittikçe kalabalıklaşmış özellikle bugün kervansarayın bulunduğu yerde yoğunlaşmışlardır.

Rivayete göre İncesu ilçesinde beylikler dönemindeki yerleşimin gelişimi ise şu şekilde olmuştur. Yavuz Sultan Selim Çaldıran seferi dönüşünde, Kayseri ve Bozok'a, Dulkadiroğulları soyundan Ali Beyi yönetici olarak atar. 1313 yılında Kayseri'nin de Osmanlı topraklarına katılması sağlanır. Olay şu şekilde oluşur:

"Yavuz Sultan Selim Çaldıran seferi dönüşünde Kayseri'ye gelir. Göksun Maraş tarafındaki meskûn Dulkadiroğulları'nı ortadan kaldırmak istemektedir. Ordu tabii konumu ve su olduğu için İncesu vadisi'ne çekilir. Burası otağ kurulması içinde çok ideal bir yerdir. Vezir Sinan Paşa'yı Dulkadiroğulları üzerine gönderir. Sinan Paşa kısa sürede başarı kazanır. Kesilen başlarla İncesu'ya döner. Kesilen başlar bir zafername ile Mısır'a gönderilir. Ordu da İncesu'dan kalkarak İstanbul'a doğru yol alır, (Tarih 15 Haziran 1515). İşte mezarlığın kuzey batısındaki Damardı'ndaki Sinan Köyü'nün adı buradan gelmektedir."

[150]M.İlyas Subaşı, **Dünden Bugüne Kayseri**, Kıvılcım Kitabevi, Kayseri 2003, s.176.

Bu sırada İncesu ve çevresi Karataş Nahiyesi'ne bağlıdır. Karataş nahiyesi bugünkü İncesu ve çevresini içine almaktadır. Karataş Nahiyesi Yörük topluluklarının meskûn olduğu nahiyelerden birisidir ve Dulkadiroğullarına mensup aşiretlerdendir. 1500 tarihli nüfus defterinde Karataş topluluğunun bir diğer adı da "Bezircüllü Cemaati" olarak geçmektedir. Bu bölgenin 1500'lü tahrir defterlerinden 5512 altın vergi ödediği öğrenilmektedir.[151]

İncesu'da Osmanlı İmparatorluğunun yerleşim tarihi Merzifonlu Kara Mustafa Paşa'nın yaptırdığı Kervansaray Kitabesindeki 1081 tarihi esas alınmaktadır. Bu tarihin Miladi karşılığı 1670 yılıdır.

Kara Mustafa Paşa 1660 yılında Diyarbakır Valiliğine tayin edilmiş, 1081 yani 1670 tarihinde üçüncü vezir olmuştur. İncesu'nun kuruluşu için aynen şöyle yazılmaktadır.

"Kayseri civarında eşkıya yatağı olan İncesu denilen mahalli kendisine temlik ettirip camii, hamam, medrese yaptırdıktan sonra kırk muhafız tayin ederek o tarafların asayişine temin etmiştir. Bundan dolayı, İncesu mukataası Kara Mustafa Paşa tarafındadır."

İncesu'nun kuruluşu ile ilgili ilk belge budur. 6 Rum 5 Türk mahallesinden oluşan kasaba İpekyolu üzerinde bulunmaktaydı. Ticari açıdan merkezi bir öneme sahip, çevresi ise gür ve geniş ormanlarla kaplıydı. Bu özellikleriyle cazibe merkezi haline gelen kasaba sık sık eşkıyalar tarafından taciz ediliyordu. Bu durum zamanın padişahına iletildi. Şikâyetin önlenmesi ve halkın huzurunun sağlanması için Padişah IV. Mehmet daha sonra sadrazam olan Merzifonlu Kara Mustafa Paşa'yı İncesu'ya gönderir. Bu rivayet, Kara Mustafa Paşa'nın İncesu'ya gelişi ile ilgili yaygın olan bir rivayettir.[152] Kara Mustafa Paşa'nın aynı yere gelişi ile ilgili ikinci rivayet de şöyledir;

Kara Mustafa Paşa gençliğinde Fazıl Ahmet Paşa ile Halep'e okumaya gider. Daha sonra dönüşte İncesu'da kalırlar. Bugün Damardı diye tabir edilen Sinan Köyü'nde konaklarlar, daha sonra Vezir-i Azam olan Kara Mustafa Paşa'yı etkileyen bir olay olmuştur ki İncesu'yu unutamamıştır. Rivayete göre:

---

[151] Sarı-Karababa, **Dünden Bugüne İncesu Tarihi**, s.32.
[152] Sarı-Karababa, **Dünden Bugüne İncesu Tarihi**, s.35.

Rüyasında gökyüzündeki yıldızların hepsi omuzlarına dizilmiş, boynuna ay takılmıştır. Bu rüyayı yorumlatır, ileride yıldızlardan dolayı büyük adam olacağı ay içinde çok kötü durumla karşılaşacağı belirtilir.

Neticede 1660'da İncesu'ya gelen Kara Mustafa Paşa buraya kervansaray, camii, medrese, hamam, çeşme, fırın, dükkânlar ve su yollarlından oluşan büyük bir külliye yaptırır. Böylece yöre; eşkıya saldırılarına karşı kasabanın emniyetinin sağlanması için doğu yönü yani Kayseri cephesinin önemli giriş yerleri olan güneydeki Derbent Geçidi, güneybatısı ve batısındaki Derebağı vadisinin ağzı kontrol altına alınınca yerleşim merkezinin emniyeti tamamen sağlanmış olur. Yukarıda adı geçen Külliyenin inşasında Erciyes'in yamaçlarında meskûn Sürtme, Kızılören, Karataş, Bezirciören, Çukurkışla ahalilerinden ve İncesu'yla Hamurcu Köyü arasında yol üzerindeki Erkek (Erbağ) deresi çevresinde bulunan inlerde yaşayan insanlardan istifade edilmiştir. İnşaatın tamamlanmasından sonra yukarıda adı geçen yerleşim alanlarında yaşayan pek çok aile buraya gelip yerleşme imkânı bulmuştur. Başka bir rivayete göre; Anadolu'da Abaza Hasan Paşa, Osmanlı Devletine karşı isyan etmiş olduğundan, bu isyanın bastırılmasına o zaman kaymakam olan Kara Mustafa Paşa memur edilmiştir. Emrine verilen büyük bir ordu ile İstanbul'dan Anadolu'ya hareketle bugünkü İncesu kazası mevkiinin doğu yönünde ve halen hükümet binasının olduğu yerde konaklamıştır. Önü kışa rastladığı ve isyan hareketinden genişlemiş bulunması sebebiyle isyana kısa zamanda bastırmak mümkün olamayacağından, ordunun kışlaması için bir kışlaya ihtiyacı olduğunu düşünen Kara Mustafa Paşa çevresi güvenli ve ön kısmından bir geçit halinde olan bu mevkiye yerleşmeyi düşünmüştür. Çevre bir kaleyi andırdığı için burada gereken tesislerin yapımına, elde bulunan büyük ordudan işçi ve usta cihetinden faydalanarak derhal başlanmıştır. İlk fırsatta han yapılmak üzere ilerde yerleşme merkezi olabileceği düşünülerek bir topluluk için şart olan hamam, cami, çarşı ve medrese yaptırılmıştır.

Bu mevkiinin yol üzerinde bir konak mahalli olması ticarete olan önemi sayesinde kısa zamanda civar köylerden geçip yerleşen halk İncesu'nun ilk sakinlerinin esas kısmını teşkil etmiştir. Bundan sonra Karakoyunlu mahallesinde (Karakoyunlu Ovası) yerleşilmiş ve İncesu'nun nüfusu artmaya başlamıştır. Kasaba içerisinden akan derenin adına nispetle İncesu denmiştir.

Kasaba kurulmadan önce kasabanın kuzey doğusunda Örenşar isimli bir şehrin varolduğu söylenmektedir. Bu şehre kasabanın kuzeybatısından 5 kilometre ilerisinde Göksu ve İliksu kaynaklarından kanalla su götürülmekte bugün ise kasabanın kurulduğu sarp kayalık kesiminde Eskihan mevkii su deposu olarak kullanılmaktadır. Merzifonlu Kara Mustafa Paşa kasabayı kurunca yanındaki su deposundan taşan sular cami, medrese ve kervansaraya zarar vermeye başlamıştır. Bunun önüne geçmek için su deposunun fazla sularını toplayan bir kanal yapılmış ve böylece kasabanın içinden akan ince bir dere meydana gelmiştir. İncedere içinden aktığı kasabaya böylece İncesu olarak ismini vermiştir.

İncesu'nun Karataş Nahiyesinde bağlı bir köy olarak kurulmuş olduğuna dair delil vardır. 1568–1641 yılları arasında muhtelif zamanlarda Kayseri Karaman Eyaletine bağlı sancaklardan biridir. XVIII. y.y. da Karaman Eyaletine bağlı olan Kayseri Sancağı ilk defa XIV. y.y. ortalarında (1856–1857) Karaman Eyaletinden ayrılarak Bozak Eyaletine bağlanmıştır. Bu tarihte İncesu, Kayseri sancağına bağlı altı büyük nahiyeden (İncesu, Sarıoğlan, Develi, Karahisar, Zamantı) biridir.

Hicri 1874 (1290) tarihli salname'ye göre, İncesu kaza durumunda, Kaymakamı ise Kazım Efendi'dir. Karahisar ise İncesu'ya bağlı nahiyedir. Cumhuriyetten önceki idari bölünmeye göre İncesu 1874 senesinde Ankara vilayetine bağlanan Kayseri Sancağının üç büyük kazasından biridir. 1880 yılına kadar Kayseri Mutasarrıflığına bağlı olan İncesu, bu tarihte nahiye olmuştur. 1894 (Miladi 1312) tarihinde İncesu yirmi iki köy ve bir nahiyeden (Karahisar) oluşuyordu. 1901 yılında İncesu'nun kazalık ünvanı Padişah tarafından kaldırılmış, 1905 yılında tekrar kazalık verilmiştir. 1908 tarihinde Ankara'ya tabii olan Kayseri sancağı, bu dönemde müstakil mutasarrıflıktan 1923 de il olmuştur. Bu arada İncesu Kayseri'nin beş kazasından biri durumundadır. 1935 yılında İncesu'ya bağlı yirmi yedi köy ve bir nahiye bulunuyordu. 1947 yılında Yeşilhisar kaza merkezi haline getirilerek İncesu'dan ayrılmıştır. Bu tarihte İncesu'ya bağlı olan köyler şunlardır; Bozca, Hamurcu, Karahöyük, Garipçe, Kızılviran, Küllü, Saraycık, Sarıkürklü, Sürtme, Şeyh Şaban, Tahirini, Üçkuyu ve Viranşehir'dir. Bugün ise İncesu Kayseri'nin on altı ilçesinden biridir.[153]

[153] Sarı-Karababa, **Dünden Bugüne İncesu Tarihi**, s.42.

Sonuç olarak, yerleşmenin tarihi incelendiği zaman, İncesu Vadisi'nin Ürgüp-Göreme yöresindeki vadiler gibi gizlenmeye uygunluğu, su kaynaklarının varlığı öncelikle yamaçlarının yerleşim yeri olarak seçildiği görülmektedir. Geniş bir ovada güvenlik açısından gizlenmeye uygun bir vadi ve su kaynaklarının varlığı insanları öncelikle yamaçlara çekmiştir, (Yamaçlardaki mağaralar).

Kuzey–güney doğrultusunda ulaşıma uygun olan ova ticaret yolu olarak (İpekyolu) seçilmiş, bu ovanın batısındaki gizlenmeye uygun olan vadi, eşkıyaların gizlenme yeri olmuştur. Ticaret yolunda güvenliği sağlamak için burada bir yerleşimin geliştirilmesi (külliye, hamam, çeşme, fırın, vb.) ve çevredeki geçit ve vadilerin kontrol altına alınarak güvenliğin sağlanmasıyla Erciyes'in yamaçlarında yaşayan ve Külliye'nin inşasında çalışan aileler buraya gelip yerleşmişlerdir. Ticaret yolu üzerinde konaklama yeri olarak önemi artmış ve İncesu'nun çevre köylerden gelenlerle nüfusu artmıştır.

3. DEMOGRAFİK GELİŞİMİ İÇERİSİNDE İNCESU

Kasaba nüfusunun tarihi gelişimi çok eskilere dayanmaktadır. İncesu'nun yerleşim birimi haline geldiği dönemlerdeki nüfusuyla ilgili bilgiler ise o dönemlerde tutulan salnamelerden alınmaktadır.

İncesu'da Türk yerleşiminden önce İncesu Deresi'nin her iki yanında, tepelerde Anadolu'nun en eski halkları yaşamıştır. Andon Kayası, Sinan Köy, Eski Köy'ün inlerinde yaşayanların Hitit ve Firigya halkından oldukları daha sonra Hıristiyanlığı kabul ederek Bizans döneminde Ortodoks kilisesine bağlanıp Rum diye adlandırılmış oldukları tahmin ediliyor.

Bunlarla birlikte XII ve XIII. yy'da Türk boylarının Erciyes eteklerine Şeyh Şaban'a, Tekke Dağı'na, Küllü Köyü çevresine yerleştiklerine dair izlere rastlanmıştır.

Evliya Dağı'nın zirvesindeki türbenin 1266 yılında Tekke Dağı tepesindeki türbenin 1273 yılında inşa edildiği sabit olduğuna göre, bunun gibi birçok alperenin (ermiş kişi) bu çevreyi Türkleştirdiğini görüyoruz. M. Ö. XIII. YY. İncesu çevresinde hayatın izlerinden yola çıkarak bugünkü İncesu'nun nüfusunu oluşturan bireylerin Türkler

ve Rumlar olduğu bilinmektedir. Hiçbir kaynakta İncesu'da Ermeni cemaatinin yaşadığına dair bilgiye rastlanmamıştır.

1904 yılı Ankara salnamesine göre ne kadar yüzölçümüne dağıldığını bilmediğimiz İncesu'nun nüfusunun şöyle olduğu anlaşılmıştır.[154]

Tablo 1: 1904 Salnamesine göre İncesu'da nüfus dağılımı

	Müslüman Ahali		Rum Ahali		Toplam
İncesu Kazası	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın	111401
	38790	37731	17070	18107	

Tespit edilebildiği kadarıyla İncesu halkının bir kısmını oluşturan bazı aileler şöyledir.

- Şeyh Hacıbekir Dede külliye yakınına yerleşmiş bir Türkmen beyi,
- Şeyh Hasan Dede Karakoyunlu mahallesine yerleşmiş Türkmen beyi,
- Ziya Paşa ve Şemmiler sülalesinin Kafkasya üzerinden gelen Oğuz kökenli aile olduğu Etyemez sokağına yerleştiği,
- Bozkoyunlu aşiretinin İran üzerinden Anadolu'ya gelen Oğuz boylarından olduğu Bulgurcu mahallesine yerleştiği sanılan Orçun ailesinin Toroslarda yaşayan Türkmenlerden olduğu anlaşılmıştır.

1935 yılında yapılan nüfus sayımında 3696 olarak tespit edilen nüfus hızla artmaya başlayarak, 1960 yılında 5824, 1970 yılında 7319 ve 1990 yılında 7857'ye ulaşmıştır.

Ancak İncesu nüfusunun artması 1970 yılına kadar olmuş, bu yıldan sonra yapılan nüfus sayımlarında nüfusta bir azalma görülmüştür. 1970 yılında 5319 olan nüfus, 1975 yılında 7089'a çıkmış, 1980 yılında ise 6932'ye düşmüştür. 1985 yılında ise tekrar artarak 7701'e, 1990'da ise 7857'e yükselmiştir. 1997'de ise 7892 olmuştur. Bu araştırmanın yapıldığı 2005–2006 tarihlerinde ilçenin nüfusu on bin civarındadır.

[154] Sarı-Karababa, **Dünden Bugüne İncesu Tarihi**, s.64.

Tablo 2: Son 5 genel nüfus sayımına göre İncesu İlçesi nüfus dağılımı

Tarih	İlçe Merkezi	Köyleri	Toplam
1975	7089	14125	21214
1980	6932	14193	21125
1985	7701	14769	22470
1990	7857	14066	21923
2000	8511	8511	17022

Tablo 3: 1990–1995 yılları arası İncesu İlçesi doğum, ölüm ve evlenme durumu

Yıllar	Doğum	Ölüm	Evlenme
1990	1029	213	416
1991	1011	199	504
1992	975	182	536
1993	1031	179	605
1994	1079	273	497

4. İNCESU'NUN SOSYO-KÜLTÜREL YAPISI

Türklerin Orta Asya'dan göçlerinden sonra Anadolu'da pek çok şehir ve kasaba büyümüş ve sosyal yapısı değişmiştir. Bunda yerleşik hayata geçilmesinin de büyük etkisi olmuştur. Önemli ticaret yolları üzerinde bulunan yerleşme yerleri de, kısa sürede canlanmıştır. Bu yerleşme yerlerinden birisi de İncesu'dur.

İlk çağlardan beri İncesu Deresi yamaçlarında Rumlar oturmaktaydı. 1200 yıllarından itibaren Oğuz ve Türk boyları gelerek dere kenarında konaklamaya ve yerleşmeye başlamışlardır. Beylikler döneminde İncesu Dulkadiroğulları beyliğine bağlıdır. Yavuz Sultan Selim, Çaldıran seferi dönüşünde Dulkadiroğulları beyliğini ortadan kaldırmak ister. Ordu, güvenliği açısından tabii konumu uygun olan aynı zamanda su kaynakları bakımından da zengin olan İncesu vadisine çekilir. Burasının otağ kurulması için çok ideal bir yer olduğuna karar verirler ve ordu Dulkadiroğulları'na karşı büyük bir zafer kazanarak geri döner. (15 Haziran 1515).

İncesu'ya, 1660 yılında Osmanlı sadrazamlarından Merzifonlu Kara Mustafa Paşa tarafından bir külliye inşa ettirilir. Bu tarihten sonra ilçenin ticari hayatı canlanmış ve stratejik önemi artmıştır. Bu arada İncesu'nun ticari hayatının canlanmasına neden olan İpek yolunu da gözardı etmemek gerekir.

12. ve 13. Yüzyıllarda Çin'den başlayan ve Orta Çağda Mezopotamya'dan kuzeye ilerleyerek Anadolu'ya girip, Nusaybin ve Urfa'dan geçerek Doğu Akdeniz limanlarına ulaşan İpek Yolu, Filistin ve Mısır'daki limanların ticaret için güvenli olmaması

yüzünden Anadolu Selçukluları ülkesine kaymıştı. Tebriz'den gelen kervanlar Erzurum'a ulaşır, burada ikiye ayrılan yolun bir kolu Bayburt üzerinden Trabzon limanına, diğeri Erzincan-Sivas-Kayseri-Aksaray-Konya-Ereğli'den Ceyhan Irmağı ağzındaki Ayas (Yumurtalık) limanına ulaşırdı.

İpek Yolunun Kayseri-Aksaray hattı üzerinde bulunan İncesu bir konaklama merkezi olmuş ve ticaret bakımından önem kazandıysa da 13. Yüzyılın ilk yarısında, Moğol istilaları siyasi düzeni altüst etmiş ve İpek Yolu ticaretini de durdurmuştur. 14. ve 15. Yüzyıllarda da denizyollarının keşfiyle İpek Yolu'nun yüzyıllar boyu süren ticareti de değerini kaybetmiştir.

İpek Yolunun XIV. ve XV. yy'larda önemini kaybetmesine rağmen İncesu'nun bir vadi içinde bulunması ve çevresinin gür ve geniş ormanlarla kaplı olması, burasının cazibesini korumasını sağlamıştır. Burası yol kesenlerin sığınağı durumundaydı. Bu sebeple, daha önce de belirtildiği gibi 1660 yılında Kara Mustafa Paşa tarafından külliye yaptırıldı. Kasabanın önemini arttıran bu külliyede yeralan 36 dükkân, XVII. yy'ın son çeyreğine kadar aydınlatılırdı.

Kara Mustafa Paşa yaptırdığı han, hamam, cami, medrese ve çarşının etrafındaki araziyi mülk edinmiş, vakıf tesis etmiş ve gelirinin eserlerin bakımına harcanmasını istemiştir. (Cumhuriyetten sonra Vakfa ait araziler ve külliye içindeki dükkânlar özel mülk haline getirilmiştir.)

İncesu'da yapılan bu eserler bitince göçebe Türk ve Oğuz asıllı aşiretler, bu eserler civarında ev yaparak yerleşmeye başlamışlardır. Kafkasya'dan gelen Etyemez aşireti, sebze ve meyve yetiştirmeyi İncesu'ya getirmiştir. Geçimlerini buradan sağlamışlardır. Orçan aşireti İncesu'ya güneyden, orta toroslardan gelmişler, koyun ve keçilerini yanlarında getirip, hayvancılıkla uğraşmışlardır. İncesu'da hayvancılık Orçan aşiretinin gelmesiyle yayılmaya başlamıştır.

Fırınönü mahallesi, Bulgurcu mahallesi, Yarım mahallede ve karşısında mübadele yıllarına kadar Rum'lar yaşadılar. Rumların geçim kaynağı bağcılık ve şaraptı. Rumların imal ettikleri şarabı İstanbul'a ve yurt dışına kadar satıyorlardı. Dünyanın en kaliteli şarabı İncesu ve Ürgüp'te imal edilirdi. Onun için bağları çok genişti ve Rumlar bağcılığa büyük önem verirlerdi. Rumlar yazı İncesu'da kışı ise İstanbul'da geçirirlerdi. XX. yy'ın ilk çeyreğine kadar burada ticaret çok gelişti. 1800'lü yıllarda

özellikle davar besiciliği yapan Türkler gittikçe zenginlemiş, çarşı oldukça büyümüş, kervansarayın dışına da dükkân ve işyerleri açılmıştır. Bu zamanda tarım topraklarının küçük, öşür vergisinin fazla olması sebebiyle tarım gelişemedi.

Cumhuriyetin ilk yıllarında halkı zengin olan İncesu; geniş pazarı, hanları ve eczaneleri ile Rum doktorları bulunan bir cazibe merkezi halini almıştı. Cumhuriyetin ilk yıllarında İncesu'da 7 tane eczane bulunuyordu. Ayrıca demiryolu ve karayolu yapılmadan önce İncesu önemli bir konaklama merkeziydi. İlçenin kervan yolları üzerinde kurulmuş olması, halk için önemli bir gelir kaynağının kapısını açmıştı.[155]

İstanbul-Ankara-Kayseri-Adana ve daha evvel Bağdat yolu üzerinde bir konaklama merkezi olması önemli gelir sağlıyordu. İncesu, Rumların gitmesi, tren ve kara nakil vasıtalarının gelişmesi ve İncesu'nun konaklama merkezi olmaktan çıkması, Kayseri'de sanayinin başlaması ve yine bağcılık ve hayvancılığın gerilemesi üzerine göç vermeye başlamıştır. Bugün İncesu'nun nüfusunun en az on katı fazlası, Ankara, İstanbul, Mersin, Adana ve İzmir gibi illerde yaşamaktadır.

Önceki yıllarda İncesu toplumunun önemli bir kısmı tarım ve hayvancılıkla uğraşırken bu miktar günümüzde giderek azalmıştır. Tarım ve hayvancılıkla uğraşanların oranı %20 civarındadır. Bu da İncesu arazisinin genel olarak dağlık olmasından ve topraklarının verimli olmamasından kaynaklanmaktadır. Tarım ve hayvancılıktan elde edilen gelirler ticari amaçla kullanılmamış, sadece günlük yaşamı sürdürebilmek için kullanılmıştır.

İlçenin Sanayi alanında gelişimi, Kara Mustafa Paşa külliyesinin oluşumuyla beraber bir potansiyele sahip olsa da, zamanla gerek İncesu'nun Kayseri'ye yakın olması, gerekse toplumun sanayi alanındaki gelişmelere ve değişimlere gereken önemi vermemesi bölgenin sanayi alanında atılım yapmasını engellemiştir. Taksan ve Çinkur gibi iki önemli fabrikanın belirli bir süre kapalı kalması daha sonra özelleştirmesi ve fonksiyonunun değişmesi, İncesu'da ki sanayi ve ekonomik etkileşimi olumsuz etkilemiştir. İncesu'nun ekonomik alandaki az gelişmişliği yöre insanının Kamu Kuruluşlarına yönelmesini sağlamış bu da bölgede yüksek öğrenime yönelen öğrencilerin ve memuriyetle iştigal edenlerin sayısının çok olmasını sağlamıştır.

---

[155] Sarı-Karababa, **Dünden Bugüne İncesu Tarihi**, s. 37.

İncesu ilçesi kültürel anlamda geleneksel bir yapıya sahip olup kırsal bölge özelliği taşımaktadır. İncesu'da ortaya çıkan geleneksel yaşantı toplumun bütünleşmesinde önemli bir faktör olmuştur. Örf, adet ve dini ritüellerin belirlediği düğünler, cenazeler ve bayramlar da bireylerin karşılıklı yardımlaşması büyük önem taşımaktadır. İncesu ilçesinin küçük bir yerleşim birimi olması bireylerin birbirlerini tanımasını kolaylaştırmış ve toplumda güçlü bir denetim mekanizması oluşturmuştur. Son zamanlarda ise ilçenin göç alması bu tanışıklığı ortadan kaldırmaya başlamış, yaptığımız görüşmelerde de ortaya çıktığı gibi, toplum tarafından benimsenmeyen davranışların çoğaldığı anlatılmıştır. İlçede bulunan yaşça büyük insanlar eskiden yardımlaşmanın, dayanışmanın ve ev sohbetlerinin daha yoğun hissedildiğini söylerken, kitle iletişim araçlarının çıkmasının bu kaynaşmayı ortadan kaldırdığını belirtmişlerdir. İncesu'da yaşayan, daha sonra eğitim ve iş amaçlı olarak ilçe dışına giden bireylerin de önemli bir kısmı ilçeye geri dönüş yapmamışlar, tarım ve hayvancılıkla uğraşanlar belli bir süre sonra emekli olmayı tercih etmişler, ilçe dışında yaşayanların az bir kısmı emekli olunca geri dönmeyi tercih etmiştir. Bu durum İncesu'da bölgenin "bir emekliler yeri"olarak ifade edilmesini sağlamıştır. İlçe dışında yaşayan bireyler düğünlerde, bayramlarda, cenazelerde, festivallerde İncesu'ya gelirken, belli bir kısmı da yıllık izinlerinde akrabalarını ziyaret etmektedirler. Yaptığımız görüşmelerde ilçenin Kayseri'ye merkez ilçe olarak bağlanmasının da, ilçedeki kültürel yapıyı olumsuz etkileyebileceği belirtilmiştir. Bunun yanında doğu illerinden gelen ailelerin İncesu'ya yerleşmesi, yaptığımız görüşmelerde "olumsuz sonuçlar doğuracağı" şeklinde yorumlanmıştır. Araştırma alanımız olan İncesu topluluğunda meydana gelen bu değişimlerin ileride kültürel anlamda ortaya çıkabilecek değişimlerin işareti olarak değerlendirilebilir.

5. İNCESU'DA EĞİTİM-ÖĞRETİM

İncesu, Kayseri'nin eğitim, bilim ve kültür açısından önemli ilçelerinden biridir. İncesu'da eğitim ve öğretimin tarihçesi Anadolu Selçukluları ve Osmanlı Devrinde açılan medreselere kadar dayanmaktadır.

İlçede düzenli, örgün bir eğitim 1666 yılında Kara Mustafa Paşa tarafından yaptırılan külliyenin içinde yer alan medresede başlamış, çok uzun süre burada devam etmiştir. Adı geçen medrese, kubbe örtülü, büyük bir dershane ve on beş odadan meydana

gelmektedir. Odalardan sekiz tanesi yıkılmış ve yedisi günümüze kadar sağlam kalmıştır.

Kara Mustafa Paşa'nın medresede okutulmak için şu anda birçoğu Kayseri Raşit Efendi Kütüphanesinde bulunan birçok kitap hediye ettiği şu anlaşılmaktadır."Allah rızası için İncesu'da yaptırdığım medresede kullanılması amacıyla bu kitapları bağışlıyorum ve her kim bu vasiyeti duyduktan sonra onu değiştirirse günahı değiştirene aittir."

1904–1910 tarihli salnamelerden alınan bilgiye göre İncesu'da iki medrese yirmi sekiz ilkokul bulunmaktadır. Cumhuriyet döneminde de Atatürk'ün önderliğinde başlatılan milli eğitim çalışmaları ülke düzeyinde hızlı bir gelişme gösterirken İncesu'da daha nitelikli bir ilerleme sağlandığı görülmektedir.

Bu gelişimin sonucunda bugün İncesu'da dört ana sınıfı, bir anaokulu, on yedi ilkokul, bunun sekiz tanesi ilköğretim, bir tane çok programlı lise, bir endüstri lisesi, bir de Anadolu lisesi bulunmaktadır.

İncesu Lisesi arşivlerinde 1973–2002 yılları arasında 1293 öğrenci mezun olmuş; bunlardan 900 tanesi üniversite kazanmıştır. Ancak İncesu'da lise ve üniversite eğitim düzeyi sadece İncesu lisesinin verileri ile sınırlı değildir. Bunun yanında endüstri meslek lisesi, imam hatip lisesi ve çok programlı liseyle birlikte, İncesu dışında eğitim görüp üniversiteye yerleşen öğrenciler bulunmaktadır. Bu verilerin Türkiye genelinde hangi sırada olduğu net olarak bilinmektedir. Bu şekilde olsa dahi bu tablo İncesu toplumunda gurur ve övünç kaynağı olarak değerlendirilmiştir.

6. ÖRNEKLEME KATILANLARIN DEĞİŞKENLERE GÖRE DAĞILIMI

Bu çalışmada nicel ve nitel veri kaynaklar bir arada kullanılmıştır. Öncelikli olarak ankete dayalı verileri 105 kişilik örneklem üzerinde derlenmiştir. Görüşme ve mülakata dayalı veriler ise 17 kişilik örneklem üzerinden toplanmıştır. Bu araştırmanın temel varsayımında ahlaki yaşayış, tutum ve davranışlar ile toplumsal yapı arasında bir takım ilişkilerin bulunduğu kabul edilmektedir. Dolayısıyla burada araştırma kapsamına giren katılımcıların yerleşme çevresi ve toplumsal çevre, cinsiyet ve yaş, me-

deni durum, ekonomik yapı ve meslek gibi toplumsal değişkenlere göre dağılımları hakkında kısaca bilgi vermek yararlı olacaktır.

Tablo 4: Örneklemin Cinsiyete Göre Dağılımı

Cinsiyet	Sayı	Oran
Erkek	66	62,9
Kadın	39	37,1
Toplam	105	100,0

Görüldüğü gibi, örneklemin %37,1 lik bölümü kadınlar tarafından oluşturulmaktadır ki, bu duruma göre her on kişiden yaklaşık dördünün kadın olduğu anlaşılmaktadır. Bu araştırmamız açısından önemli bir husustur. Bu nedenle pek çok din sosyoloğu, araştırmalarında cinsiyet faktörü üzerinde durmaktadır.

Tablo 5: **Yaş Gruplarına Göre Dağılım**

Yaş Grupları	Sayı	Oran
18–25	12	11,4
26–35	29	27,6
36–45	22	21,0
46–55	26	24,8
51–60	16	15,2
Toplam	105	100,0

Yaş itibariyle 18 yaşından yukarıda olanlar üzerinde durulmuş ve örneklemin iyi bir temsil niteliğine sahip olabilmesi için, her yaştan kişilerin araştırma kapsamına alınmasına büyük bir özen gösterilmiştir.

Tablo 6: **Yerleşme Çevresi Ve Toplumsal Çevreye Göre Dağılım.**

Mahalle	Sayı	Oran
Eski	17	16,2
Yeni	88	83,8
Toplam	105	100,0

Örnekleme katılanları %16,2 si Karakoyunlu, Yarımmahalle, Yenicami, Bulgurcu ve Fırınönü mahallelerinden olmuştur. Diğer kısım ise, Karamustafapaşa, İhsanaras, Bahçelievler, Semerkent ve Gönenkent mahallelerinden olmuştur.

Tablo 7: Medeni Durum.

Medeni durum	Sayı	Oran
Evli	86	81,9
Bekâr	12	11,4
Boşanmış	2	1,9
Dul	5	4,8
Toplam	105	100,0

Katılımcıların büyük çoğunluğu medeni durumları itibariyle evli olmakla birlikte bekâr, dul ve boşanmış olanlarda bulunmaktadır. Medeni durumları farklı kişilerin araştırma kapsamına alınması ahlaki yaşayış tutum ve davranışlardaki farklılıkları ve değişmeleri ortaya koyması açısından önemlidir.

Tablo 8: Eğitim durumu

Eğitim	Sayı	Oran
Okur-yazar değil	7	6,7
İlkokul	27	25,7
Ortaokul	17	16,2
Lise	35	33,3
Üniversite	19	18,1
Toplam	105	100,0

Mülakata katılanlar arasında her eğitim düzeyinden kişilerin bulunması, örneklemin temsil niteliğini artırmaktadır.

Tablo 9:**Doğum yeri durumu**

Doğum yeri	Sayı	Oran
İlçede	83	79,0
Köy doğ.	9	8,6
Diğer iller	13	12,4
Toplam	105	100,0

Ahlaki tutum ve davranışlardaki değişimin ortaya konması açısından ilçede veya köyde doğanların belirtilmesi aynı zamanda diğer illerden gelenlerin bilinmesi gerekmektedir. Araştırmamıza katılanların büyük çoğunluğunu %79,0 lık dilimle ilçe merkezinde oturanlar oluşturmaktadır. Bununla birlikte araştırmamıza katılan katılımcıların %8,6'lık kısmını köy doğumlular, %12,4'lük kısmını da diğer illerden gelenler oluşturmaktadır.

Tablo 10: Meslek dağılımı

Meslek	Sayı	Oran
Emekli	12	11,4
İşçi	11	10,5
Memur	25	23,8
Esnaf	13	12,4
Öğrenci	3	2,9
Serbest	6	5,7
Ev hanımı	35	33,3
Toplam	105	100,0

Görüldüğü gibi mesleki dağılım 7 kategoride toplanmış bulunmaktadır. Memur kategorisini Kamu kuruluşlarında görev yapanların yanı sıra, yüksek öğrenim görüp özel bir kurum çalışanlar oluşturmaktadır. Serbest meslek kategorisinde ise yılın belli zamanlarında farklı işler yapabilen katılımcılar kastedilmiştir.

Tablo 11: **Gelir durumu**

Gelir	Sayı	Oran
150 milyondan az	10	9,5
150–250 arası	4	3,8
250–500 arası	31	29,5
500–1 arası	45	42,9
1 milyarın üstü	15	14,3
Toplam	105	100,0

Katılımcıların gelir gruplarına göre dağılımını beş grupta toplamış bulunmaktayız. Bu dağılımın %42,9'luk gibi büyük bir kısmını 500 milyon–1 milyar arası geliri olan kişiler oluşturmaktadır.

B- SOSYO-KÜLTÜREL HAYAT VE AHLAK İLİŞKİSİ

1. AİLE ve AHLAK İLİŞKİSİ

Toplum yapısında ve sosyal sistemin işleyişinde ailenin de bir müessese olarak önemli bir yeri vardır. Bilindiği gibi aile, nüfus yenileme, milli kültürü taşıma, çocukları sosyalleştirme, ekonomik, biyolojik ve psikolojik tatmin fonksiyonlarının yerine getirildiği bir müessesedir. Anayasamızın 41. maddesine göre, Türk toplumunun temeli ailedir. Aile bir vasıta olduğu için değil, tabiî ve gaye olduğu için temeldir. Nitekim Ziya Gökalp'de aileyi cemiyetin küçük bir modeli olarak görmekte, güçlü aileyi güçlü millet ve devletin temeli olarak düşünmektedir.[156] Ferdi organizma aile ile toplum yapısı arasında benzerlik bulunduğunu belirten La Play'e göre, toplumda en küçük birim ve hücre ailedir. Eğer aile sağlam ise, toplumda sağlamdır. O'na göre, fizikçi için atom, biyolog için hücre ne ise, sosyolog için de aile odur.[157]

[156] Erkal**, Sosyoloji**, s. 97.
[157] Bilgeseven**, Genel Sosyoloji**, s.97.

Türk toplum yapısında aile sevginin, sabrın, şefkatin, anlayışın da mektebi olmaktadır. Dolayısıyla aile bu ahlaki faziletlerin öğretildiği bir yer olup, toplumun temeli ve insanın sonsuzluğa gidişinde bir basamak olmuştur. Bu şekilde telakki edilen aile hem eşlerin birbirlerine, hem de ebeveynin çocuklara ve çocukların ebeveyne karşı birtakım yükümlülük ve sorumluklarının olduğu şeklinde algılanmıştır. Ailenin sorumlulukları arasında çocukların gerek bedeni ve gerekse de ahlaki açıdan yetiştirmeleri ve onların ahlaki olgunluğa erişmeleri yer almıştır.[158]

Araştırma alanımızın merkezi olan İncesu ilçesinde katılımcılara kadın ve erkeğin aile içi etkileşimcileri, eşin anne ve babasına karşı takınılan tutum, anne ve babanın eleştirilen tutumları, çocukların ahlaki açıdan yetiştirilme şekillerine yönelik sorular yöneltilmiştir.

Tablo 12: Ailenizi ilgilendiren önemli konularda eşiniz sizden farklı düşündüğünde eşinize karşı tavrınız ne olur?

Aileyi ilgilendiren önemli konularda eşler arası ihtilaf	Sayı	Oran
Cevapsız	11	10,5
Kızarım	14	13,3
Olumlu karşılarım	38	36,2
Uyarırım	7	6,7
Tüm görüşlerini kabul ederim	4	3,8
Benim dediğim olur	11	10,5
Sessiz kalırım	2	1,9
Küserim	7	6,7
Tartışırım	7	6,7
Sert tepki gösteririm	4	3,8
Toplam	105	100,0

Katılımcılar arasında erkek ve kadın ayrımı yapılmamış, evli olmayan erkek ve kadınlara da bu soru yöneltilmiştir. Kadınların da aralarında bulunduğu %36,2'lik gibi bir çoğunluk eşinin kendisine göre anlamsız ve kabul edilemez gelen görüşlerini olumlu karşıladığını söylerken, yaptığımız mülakatlarda bireyler kendilerini anlaşıl-

[158] Nurettin Topçu, **Yarınki Türkiye**, Dergâh Yayınları, İstanbul 1997 s. 224.245.

maz ve uzlaşılmaz kişi olarak tanıtmak istemediklerinden dolayı bu soruya olumsuz bir cevap vermek istememişlerdir. Katılımcılardan %10'luk gibi bir dilim de bu soruya cevap vermek istememiş, sessiz kalma ise büyük oranda kadınlardan gelmiştir. Tabloda da görüldüğü gibi %40'lara varan "eşime kızarım", "uyarırım", "sert tepki gösteririm" ve "benim dediğimi kabul etmek zorunda kalır" gibi şiddet işaretleri içeren cevaplarda alınmıştır.

Bu konuda yapılan çalışmalar aile yaşamının ayırt edici özelliği olan duygusal yoğunluk ile kişisel yakınlıktan dolayı aile içerisinde sevgi ve nefretin karşı güçlü duygular yaşanabilmektedir.

Yalnızca önemsiz bir olay diye görülebilecek bir şey, eşler ya da anne babalar ile çocuklar arasındaki büyük çaplı düşmanlıkları başlatabilir. Başka kadınların ziyaretlerine hoşgörülü olan bir adam, eşi bir davette çok fazla konuştuğunda ya da kendisinin sır olarak tutmak istediği özel şeyleri ortaya döktüğünde buna öfkelenebilmektedir.[159]

Bununla birlikte geleneksel anlamda kadın hakkında "saçı uzun aklı kısa" şeklindeki kadını aşağılayıcı kalıp yapıların yerini tartışma veya dinleme şeklindeki uygulamalar bıraktığını görebilmekteyiz Yaptığımız görüşmelerde katılımcılardan biri:

> "Eşimle anlaşmaya çalışırım. Ama kabul etmezse benim dediğim olur, aile reisinin dediği olur, biz Anadolu çocuğuyuz."(Durmuş Güzel, Serbest Meslek, 29)

Şeklinde görüşlerini aktarırken, başka bir katılımcı da:

> "Aile içi meselelerde anlaşmaya çalışırım, eğer ortak bir karar alamıyorsak benim dediğim olur, benim dediğim olmazsa, kızarım." (Ahmet Yılmaz, Esnaf, 29) şeklinde belirtmiştir.

Bu görüşler aile içindeki baba otoritesinin paylaşıldığını göstermekle birlikte, erkeğin aile içindeki egemenliğinin daha ağır bastığını görmekteyiz. Bu görüş başka bir katılımcı tarafından:

> "Önce kızıyordum, dövüyordum da, gayri bir şey demiyorum. Her işi kendine bıraktım. Ne yapayım baktım laftan almıyor, bende karışmıyorum." (Mustafa Ağalı, Memur, 43) diyerek belirtmiştir.

---

[159] Anthony Giddens, **Sosyoloji**, (Çev. : Hüseyin Özel, Cemal Güzel) Ayraç Yayınevi, Ankara 1921, s. 173.174.

Başka bir katılımcı da:

> "Eğitim seviyesi yüksek olan ailelerde genel olarak anne ve baba beraber karar alıyor. Bir noktada da erkek ister istemez kadının sözünü dikkate almak zorunda kalıyor, çünkü kadının artık ekonomik özgürlüğü var. Sözümü dinlemezsen çeker giderim diyor. Bu çocuklarda da böyle oluyor okumuş olanı da, işe girmiş olanı da anne ve babasının sözünü dinlese de yinede bir serbestlik var. Evlenirlerken bile aile eskisi kadar sözünü geçiremiyor, ben çok tutucu bir aileyim diyende bile bu böyle, eskiden anne baba ne derse o olurdu artık herkes kendi başına karar alıyor, anne baba da haliyle bunu kabul ediyor. Çocukların bu konuda almış oldukları eğitimin çeşidinin ve niteliğinin önemi var mı? Çocuk ister dini eğitim alsın istemezse almasın, bir işe yerleştiklerinde kendi istediklerini yaptırabiliyorlar. Dini eğitimi de devletin okulların da değil de cemaatin okullarında alıyorsa bir noktada o cemaatin malı oluyor, kararları ana baba değil cemaat liderleri, abiler veya ablalar alıyor." (Kenan Genç, Memur, 42)

Yaptığımız tüm bu görüşmelerden ailenin eski geleneksel yapısının değiştiği ortaya çıkmaktadır. Ayrıca eğitim seviyesi düşük ve statüsü olmayan eşler arasında erkek egemenliği olmakla birlikte şiddet işaretlerini görebilmekteyiz. Eğitim seviyesi yükseldikçe eşler arasındaki anlaşmazlık yerini tartışmaya ve kızmaya bırakmakta kadının ekonomik özgürlüğünü kazanmasıyla birlikte de aile içindeki egemenliği artmaktadır.

Tablo 13: Anne ve Babanızın aile içinde hangi tutum ve davranışlarını eleştirirsiniz?

Anne-babanın eleştirilen tutumları	Sayı	Oran
Yeniliklere kapalı olmasını	4	3,8
Tüm düşüncelerini eleştiririm	3	2,9
Birbirlerine karşı olumsuz tutum ve davranışlarını	6	5,7
Başkalarıyla beni kıyaslamaları	4	3,8
Aile içinde iletişim eksikliğini	8	7,6
Benim adıma karar vermelerini	29	27,6
Eğitim almama izin vermemeleri	5	4,8
Aile içinde güven eksikliğini	2	1,9
Dedi kodu yapmalarını	2	1,9
Çocukları arasında ayrım yapmalarını	5	4,8
Baskıcı davranışları	8	7,6
Fikrim yok	29	27,6
Toplam	105	100,0

Araştırma alanımız olan İncesu bundan 15–20 yıl öncesi aile reisi, evli oğulları, gelinleri veya bir evli oğul ve diğer bekâr çocuklar, ya da evli oğul, gelin ve torunların birlikte oturduğu geleneksel geniş aile özelliği gösterirken, günümüzde karı-koca ve evlenmemiş çocuklardan meydana gelen çekirdek aile özelliği göstermektedir. Türk aile yapısının genel özelliği olan kan bağının yanı sıra duygusal anlamda bağlılık az da olsa çekirdek aile üzerinde kendisini göstermektedir.[160] Bekâr çocuklar evlenene kadar ailenin yanında kalmakta evlendikten sonra ise ayrı bir eve taşınıp farklı mekânları paylaşmakta ise de, anne ve babanın duygusal anlamda yakınlığını ve etkisini hissedebilmektedirler.

Tablo 10'da görüldüğü gibi katılımcılarda %27,6'lık bir bölüm anne ve babasının kendi adlarına karar vermesinden şikâyet etmektedir. Bunlar arasında evli erkek ve kadınlarda bulunmaktadır. Katılımcıların %27,6'lık bir çoğunluk ise bu soruya cevap vermekten kaçınmıştır. Yaptığımız mülakatlarda toplumun bu önemli kısmının aile hakkı konusunda çok hassas davrandığını ve özellikle kendi aileleri konusunda bilgi vermekten kaçındığını gözlemlemiş bulunuyoruz. Bununla birlikte aile içinde anne ve babanın eleştirilen tutumları farklılaşabilmekte onların yeniliklere kapalı olması, birbirlerine karşı olumsuz tutum ve davranışları, çocuğun eğitim görmesine izin vermemeleri, aile içindeki güven eksikliği, çocukları arasında ayrım yapmaları gibi problemlerin de yer aldığını görmekteyiz

Yaptığımız görüşmelerde bir katılımcı:

> "Anne ve babamın bana aşırı derecede karışmalarını eleştirirdim ama anne ve baba bizlerin hiçbir zaman kötülüğünü istemez, bizlerin iyi olmasını ister. Onların bu karışmalarını doğal buluyorum."(Ahmet Yılmaz, Esnaf, 29) şeklinde,

Başka bir katılımcı da:

> "Anne ve babamın cahilliğini eleştiririm. Onların cahilliği benim geleceğimi etkiledi, bu cahillikleri olmasaydı benim şu anki durumum olmazdı."(Durmuş Güzel, Serbest Meslek, Yaş: 29, 17.07.2006) şeklinde,

Diğer bir katılımcı da:

---

[160] Erkal, **Sosyoloji**, s.102.

> "Anne ve babamın hiçbir davranışını eleştirmiyorum, onlar mükemmeldi. Babamın anneme kızdığını görmedim." (Mustafa Ağalı, Memur 43)

Şeklinde görüşlerini belirtmişlerdir. Bu sonuçlara göre İncesu'da ki aile yapısının kırsal ve geleneksel bir özelliğe sahip olmakla birlikte sevgi, sabır ve güven yeri olma niteliğinin değiştiğini görüyoruz. İncesu'da yaşayan ailelerde çekirdek aileye doğru bir yapılanmanın olduğunu, ailenin değerlerin öğrenildiği ve paylaşıldığı yer olma özelliğinde olumsuz değişimlerin olduğunu görebilmekteyiz. Bunun nedeni de İncesu dışında yaşayan aile bireylerinin yılın belirli dönemlerinde ailelerini ziyaret etmesine, İncesu'da yaşayan ailelerde de zamanla geleneksel yaşantının kazandırdığı bütünleşmenin değişme eğiliminde olmasına ve farklı yerlerden gelen ailelerin İncesu'ya yerleşmesine bağlanmıştır. Bu durum hızlı bir şehirleşme sürecinde olan İncesu toplumunda aile içinde ve aileler arası ilişkilerde "aile bağlarının zayıfladığı" şeklinde yorumlanmıştır.

Tablo 14: Eşler Arası İlişkilerin Aileye Yansımaları

Eşin ailesiyle ilişkiler aileye nasıl yansır	Sayı	Oran
Cevapsız	11	10,5
Evet	22	21,0
Kısmen evet	17	16,2
Hayır	55	52,4
Toplam	105	100,0

Tablo 14'de katılımcılara "Eşinizin anne ve babasının size karşı olumsuz tutum ve davranışları, sizin eşinize karşı davranışlarınızda olumsuz bir durum oluşturur mu?" sorusu yöneltilmiştir. Katılımcılar her ne kadar %52,4'lük bir dilimde eşin ailesiyle olumsuz şekilde oluşan ilişkilerin kadın-erkek arasındaki ilişkilerine yansımayacağını söylese de, yaptığımız mülakatlarda aslında bunun böyle olmadığını, kadın erkeğin, erkek de kadının ailesiyle olumsuz bir diyalog yaptığında bunu kendi ailesine yansıttığını görmekteyiz. Bu araştırmada %10,5'lik bir dilimde cevap vermek istemeyenlerin olması insanların kendi ailesiyle ilgili olarak çok hassas davrandığının bir göstergesi olabilmektedir. Bunun yanında %40'lık bir oranda aileler bu diyalogdan az da olsa olumsuz etkilendiklerini belirtmişlerdir.

Geleneksel aile anlayışında karı - kocanın anne ve babalarıyla aynı evi paylaşması, bu nedenle de bireylerin birbirlerine karşılıklı müdahalesi söz konusuydu. Daha son-

raları gelin damadın evine gelmeye başlamış veya ayrı bir ev kiralanmıştır. Bu durum karı ve kocanın anne ve babalarıyla olan ilişkileri zayıflattığı gibi aile içinde gelin ve kaynana arasındaki çekişmeleri azaltmıştır. Bu durum yaptığımız görüşmelerde bir katılımcı tarafından şu şekilde ifade edilmiştir:

> "Önceden kaynanamın yanında kalıyordum her şeyime karışıyordu, karışmasa bile ufak tefek şeyler tartışma nedeni oluyordu. Daha sonra kendi evime taşındım bu sorunlar o kadar kalmadı, şimdi bazı anlarda ve acil durumlarda ziyaret ediyorum, bir şeye ihtiyacı olduğunda yardımcı oluyorum, bunun dışında fazla bir şeyde yapmıyorum. Şimdinin gelinleri de rahat kaynanaları da."(Muhlise Aydın, Ev Hanımı, 45)

Tablo 15:**Çocuklara veya Çevreye Ahlakla İlgili Telkin**

Çocuklara telkin	**Sayı**	**Oran**
Sık sık yaparım	52	49,5
Ara sıra yaparım	41	39,0
Nadiren yaparım	9	8,6
Hiç yapmam	3	2,9
Toplam	105	100,0

Ebeveynler aile içerisinde çocuklarına karşı çok hassas olabilmektedir. Bu hassasiyetin şekli çocuklara karşı aşırı koruyucu olmalarını sağlayabilmektedir. Tablo 15'de görüldüğü gibi %49,5'lik oranda aileler sık telkinde bulunduğunu söylese de çocuklara yapılan bu telkin, fiziksel veya psikolojik anlamda şiddet içermekte veya sempatik anlayıştan uzak bir nasihat şeklini alabilmektedir. Bunun yanında katılımcılar bu soruya "nadiren veya hiç" demektense ara sıra demeyi tercih edenler olmuştur. Dolayısıyla "ara sıra telkin yaparım" diyenlerin oranı "sık sık yaparım" diyenlere yakın olmuştur. Ailelerin ve katılımcıların telkini çocukların davranışlarına müdahale, uyarı veya nasihat şeklinde algılanması, "çocuklara telkin konusunda nadiren yaparım veya hiç yapmam" gibi tercihlerdeki oranın düşük olmasını sağlamıştır. Nadiren telkinde bulunurum diyenler %8,6 iken, hiç yapmam diyenler %2,9'luk gibi düşük bir oranda olmuştur.

Çocuğun kendine özgü doğası vardır. Onun kendi doğasını öğrenmeden, çocuğun kendisinde zihinsel yapı oluşturulmak istenmesi daha baştan başarısızlıkla sonuçlanabilir. Bu bakımdan çocuk psikolojisinden yararlanarak ahlaki unsurların ona nasıl

kazandırılacağını belirlemek gerekir. Ahlaki unsurlar başlangıçta çocukta hiç bulunmasa da, kazandırılabileceği kadar onun doğasında bulunmaktadır. Çocuğa kazandırılacak ahlak anlayışı iki temel unsurdan meydana gelmektedir. Birincisi, düzenli bir yaşama sahip olma arzusu ikincisi de kendine hâkimiyettir.[161]

Ahlak eğitimi konusunda birbirinden farklı anlayış, yol ve yöntem bulunmaktadır. Ahlak anlayışıyla ortaya çıkan görüş, eğitim anlayışını da belirlemektedir. Ahlakın kaynağını Tanrı'da, doğada, toplumda ve insanda gören birbirinden farklı görüşler, ahlak eğitimi konusunda da birbirinden ayrılabilmektedir. Aynı toplumda aynı anda birbirinden farklı ahlak anlayışlarıyla, birbirinden farklı eğitim önerileri çatışabilir. Aynı ahlak görüşlerinde dahi birbiriyle çelişen ahlak eğitimi önerileri bulunabilir. "İyi bir ahlak eğitimi için tüm bu etkenlerin dikkate alınması ve olumlu bir şekilde yönlendirilmesi gerekmektedir."[162] Nihayetinde ahlak insan ilişkilerinde ortaya çıkan sosyal bir olgudur.

Tablo 16: Çocuklarınıza ve Çevreye Model Olma Durumu

Çocuklara model olma durumu	Sayı	Oran
Evet	52	49,5
Kısmen evet	48	45,7
Hayır	5	4,8
Toplam	105	100,0

Aile içerisinde çocuklara model olma durumu Tablo 12'de görülen çocuklara uygulanan telkinle aynı orandadır. Bu iki sorunun mülakat formunda arka arkaya olması böyle bir sonucu oluşturmuştur. Çocuklara telkin konusunda evet diyen katılımcılar bunu "model olma" anlamında da değerlendirmişler; bu da oranın %49,5'lik bir dilimde olmasını sağlamıştır. Çocuklara model olma durumunu net cevap vermeyen katılımcılar bu soruya evet dememiş, hayır demekten ise kısmen evet tercihini belirtmişlerdir. Bu sonuçta "kısmen evet" tercihinin "evet tercihine" yakın olmasını sağlamıştır.

[161] Gündüz, **Ahlak Sosyolojisi**, s.254.
[162] Gündüz, **Ahlak Sosyolojisi**, s.228.

Katılımcılar önemli ölçüde iyi bir model olduklarını söylese de bire bir yaptığımız görüşmelerde ve gözlemlerimizde bunun böyle olmadığını görebilmekteyiz. Bu konuyla ilgili olarak bir katılıcı görüşlerini şu şekilde ifade etmiştir:

> "İncesulu ailelerin çocukları daha terbiyeli dışardan gelen ailelerin çocukları daha sorunlu. İncesulu ailelerin çocukları da yetişkin hale gelince bozuluyorlar. Bunun nedenleri de farklılaşabiliyor. Çocuklar büyükleriyle maça gidiyor, büyükler çocukların yanında küfür ediyor, bu da onların dejenere olmasını sağlıyor. Bunda çevreninde çok büyük etkisi var. Ayrıca gençlerde aşırı özenti de var." (Yılmaz Mete, Öğretmen, 26)

Aile dünyanın bütün toplumlarında var olan evrensel bir olgudur. Ancak zaman içerisinde toplumların nesnel koşullarının değişmesiyle birlikte aile kurumu da değişime uğramış ve o yapıya uygun bir biçim almıştır. Endüstriyel toplumlarda ailenin geleneksel fonksiyonları ve üretim yeri olma özelliği değişmektedir. Ayrıca geniş ailenin önemi azalmakta ve toplum karmaşıklaşmaktadır. Toplum yapısını yakından tanıdığımız İncesu'da aile yapısıyla ilgili geleneksel değerler hâkimken, geniş aileden çekirdek aileye doğru bir yapılanmanın olduğunu görebilmekteyiz.

Çekirdek ailede ki ahlaki oluşum daha çok ailenin çocuğun kişiliğinin gelişmesinde, toplumun değer ve kurallarının çocuğa öğretilmesinde, okul yaşamında ve meslek seçiminde önemli bazı görevler üstlense de, kırsal topluma kıyasla endüstriyel toplumun yaşam şartlarını ve sosyal çevrenin farklılığını göz önüne alırsak bu görevleri yerine getirmenin zorluğunu daha iyi anlayabiliriz.[163]

Şehirleşme sürecindeki İncesu da ailenin fonksiyonlarındaki değişim kendisini daha çok evlilik kurumunda göstermektedir. Evlilik bireyselleşmiş, kişilerin kendi kararlarına bırakılmıştır. Evliliğe evlenecek çiftlerden çok, çiftlerin anne ve babaları ekonomik nedenleri ve gelenekleri dikkate alarak karar vermekte iken, şimdi ise bu karar daha çok bireylerin kendisine bırakılmıştır. Ekonomik nedenlerle, geleneklerin yerini şimdi daha çok bireylerin aşk ve sevgi gibi duygusal nedenleri almıştır. Sonuç olarak İncesu toplumunda aile üyeleri arası ilişkiler; kitle iletişim araçlarının gelişmesi, İncesu'nun hızlı bir şehirleşme sürecine girmesi ve son zamanlarda da önemli ölçüde göç almaya başlamasıyla değişmektedir. Bu değişim kendisini daha çok geleneklerin

[163] Enver Özkalp, **Sosyolojiye Giriş**, Anadolu Üniversitesi Basımevi, Eskişehir 1993, s.175.

eski koruyucu gücünün ortadan kalkması ve ailenin sevginin paylaşıldığı ve önemli kararların alındığı yer olma özelliğini kaybetmeye başlaması yönünde olmuştur.

2. EĞİTİM AHLAK İLİŞKİSİ

Ahlak ile eğitim, yalnızca birer toplumsal olgu olarak değil, insan yaşayışının temellerinde yer alan ve birbirini var kılan olgulardır. Birinin eksikliği toplumdaki diğer olguları yoğun bir şekilde etkiler. Bunun yanında hem ahlak hem de eğitim diğer toplumsal olgulardan etkilenir. Ama bu karşılıklı etkilenmelerde, ahlak ve eğitim diğerlerinin adeta varlık nedeni olmaları bağlamında değerlendirildiğinde, önceliği kabul edilir. Bugün dünyanın yaşadığı sorunların temelinde, başarılı bir ahlak eğitiminin verilmemiş olduğu ileri sürülebilir.[164]

Ülkemizde Cumhuriyet sonrası eğitim programlarında din ve ahlak eğitiminin yer alması konusunda çeşitli uygulamalar olmuş; bir dönemde eğitim programlarında hiç yer almazken daha sonra seçmeli ders olmuş, günümüzde ise zorunlu dersler arasında yer almıştır. Bu uygulamalarda bile ahlak eğitiminin nasıl verileceği tartışma konusu olmuştur. Araştırmamızda ahlak eğitiminin en iyi nerede ve kim tarafından verileceği üzerinde durulmuş, katılımcılara "ahlaki davranışları en iyi kim veya neresi öğretir" sorusu yöneltilmiştir.

Tablo 17:**Ahlaki Tutum ve Davranışları En İyi Nereden Öğrenilmektedir?**

Ahlaki davranışları en iyi kim öğretir?	Sayı	Oran
Ailem ve yakın çevrem	78	74,3
Okul	14	13,3
Din görevlileri	8	7,6
Kendim belirlerim	5	4,8
Toplam	105	100,0

Ahlaki tutum ve davranışların öğretilmesinde aileye %74,3'lük gibi büyük bir oranda önem verirken, okul ve din görevlileri gibi resmi kurumlara fazla ilginin olmadığını görmekteyiz. Ayrıca yaptığımız mülakatlarda katılımcılar okul ve din görevlilerinin de önemli olduğunu söylemişler ama ailenin önemi bunlar arasında daha fazla olduğunu belirtmişlerdir.

---

[164] Özkalp, **Sosyolojiye Giriş**, s.205.

Ailenin yapısı ve işleyişi çocuğun ahlaklı biri olarak yaşama başlamasının ilk yeri olduğunu ama okulun disiplin anlayışının verilmesi bakımından daha işlevsel olduğunu belirtmiştik. Dolayısıyla modern toplumlarda aile gibi insanlığın tarihiyle eşdeğer kurumlar önemini yitirirken, okul gibi resmi kurumlar daha da önem kazanmaktadır. Araştırmamızda ise böyle bir sonucun çıkmasının nedeni İncesu'da aileyle ilgili geleneksel değerlerin gücünü koruma eğiliminde olması ve ahlak eğitiminin ailede başlamasındandır. Din görevlilerin oranının düşük olmasının nedeni de bireyin çok az sürede (Yaz Kur'an Kursları Gibi) din görevlileriyle karşı karşıya kalmasındandır.

Tablo 18: **Öğrencilerin Saygı Durumu**

Öğrencilerin terbiye ve saygısı nasıl?	**Sayı**	**Oran**
Evet	14	13,3
Kısmen evet	32	30,5
Hayır	59	56,2
Toplam	105	100,0

Tablo 18'de katılımcılara "Çevrenizdeki öğrencileri öğretmenlere karşı yeterince saygılı buluyor musunuz?" sorusu yöneltilmiştir. İncesu toplumunda yaşayan katılımcılardan %56,2'lik bir oranda öğrencilerin terbiyesindeki hoşnutsuzluk belirtilmiştir. Öğrenci davranışlarından %30,5'lik oranda kısmen memnun olanlar bulunurken, tam anlamıyla memnun olanların oranı %13,3'tür.

Çocuğun yaşamın birçok alanıyla ilgili olarak erken yaşta bilgi sahibi olması, kitle iletişim araçlarını daha çok ve rahat kullanabilmeleri onları kontrolü zor bireyler haline getirmiştir. Aile ve okul gibi eğitim kurumlarının işlevsel olmaması çocukların serbestliğine ve sürekli kendini düşünmelerine yol açmıştır. Yaptığımız görüşmelerde öğrenci velileri eğitimdeki aksaklığı, öğretmenlere ve eğitim kurumuna bağlarken öğretmenler ise bunu daha çok öğrenciye ve ailelerin ilgisizliğine bağlamaktadır.

Tablo 19: **Eğitimli Olma ve Ahlâk İlişkisi**

Eğitimli olmakla ahlaklı olmak aynı mıdır?	**Sayı**	**Oran**
Evet	55	52,4
Kısmen evet	18	17,1
Hayır	32	30,5
Toplam	105	100,0

Tablo 19'da katılımcılara "eğitimli olmak demek aynı zamanda ahlaklı olmak mı demektir?" sorusu yöneltilmiştir. Araştırmamızda eğitim seviyesi yükseldikçe ahlaki tutum ve davranışlardaki duyarlılığın yükseleceğini düşünenlerin oranı %52,4'dür. Yaptığımız mülakatlarda katılımcıların bazıları eğitimli olmayı öğretim almak anlamında değerlendirmişlerdir. Dolayısıyla eğitimin ahlakı değiştireceğini söyleyenler kısmi anlamda %17,1 olurken hiç değiştirmeyeceğini söyleyenlerin oranı %30,5 olmuştur. Eğer ahlakın değiştirilemeyeceği kabul edilmiş olsaydı hem eğitim-öğretim faaliyetlerinin, hem de çeşitli telkinlerin hatta daha genel anlamda peygamberlerin gelmesinin pek fazla önemi olmazdı.[165]

Çağdaş toplumlarda, bireylerin içinde bulundukları koşullar ile ilgili bilgi edinebilecekleri en önemli yer okuldur. Bilgili olma ile ahlak arasındaki ilişkiler önemlidir ama yeterli değildir. Bilgilendirme kuramsal, spekülasyona dayalı bir süreçken; ahlak eylem ya da uygulamaya dayalı bir süreçtir. Dolayısıyla okul yalnızca bilgi edinilen değil aynı zamanda edinilen bilgilerin önemli bir bölümünün yaşanabileceği en önemli ortamdır. Aristoteles ahlak konusunda bu duyarlılığa dikkat çekerek, "Biri düşünce erdemi, diğeri karakter erdemi olmak üzere iki tür erdem vardır. Bunlardan düşünce erdemi daha çok eğitimle oluşur ve gelişir, bu nedenle deneyim ve zaman gerektirir; karakter erdemi ise alışkanlıkla edinilir..." Sonuç olarak ahlakı eğitimden; eğitimi de ahlaktan ayrı düşünmek mümkün değildir. Bu yüzden okul öğrenciye sadece bilgi verilen yer değil ahlakın öğretildiği ve yaşatıldığı bir kurum olmalıdır.[166]

Tablo 20:**DKAB Dersleri Yeterlilik Durumu**

DKAB Dersleri gençlerin Ahlâkına etki eder mi?	**Sayı**	**Oran**
Evet	5	4,8
Kısmen evet	31	29,5
Hayır	69	65,7
Toplam	105	100,0

Tablo 20'de katılımcılara DKAB dersleri gençlerin ahlakına etki eder mi?" sorusu yöneltilmiştir. Araştırmamızda katılımcıların büyük çoğunluğu resmi kurumlarda

[165] Karaman, **Nurettin Topçu'da Ahlak Felsefesi**, s.24.
[166] Gündüz, **Ahlak Sosyolojisi**, s.207.

verilen Din ve Ahlak eğitimini yeterli bulmamıştır. %4,8'lik gibi düşük bir oran da din ve ahlak eğitiminin yeterli olduğunu söyleyenler olmuştur.

Burada dersin yeterliliği ile ilgili olumsuz kanaatlerin, DKAB dersinin büyük ölçüde din, kültür ve ahlak kavramları bağlamında işlenen teorik bir ders olmasından kaynaklandığı anlaşılmaktadır. Ancak sorunun sadece dersin yapısal özelliği ile ilgili olmayacağı açıktır. Aynı zamanda burada eğitim sisteminde sık sık yapılan değişiklikler, eğitimcilerin gelişen ve yenilenen dünyada sorunlara yeteri kadar ışık tutamaması ve eğitimciyle veli arasındaki sağlıklı iletişimin bir türlü sağlanamaması gibi hususlar da bu olumsuzluğu ortaya koyan diğer faktörler olarak göz önünde tutulmalıdır.

Tablo 21: Kötü Alışkanlıklardan Kurtulmanın Yolları

Kötü alışkanlıklardan nasıl kurtulurum?	**Sayı**	**Oran**
Arkadaş çevremi değiştirirdim	21	20,0
Tedavi görürdüm	41	39,0
Kendi irademle kurtulurdum	20	19,0
Yakınlarımdan yardım isterdim	5	4,8
Dini bilgi edinirdim	4	3,8
Allah'a sığınırım	5	4,8
Her türlü çareye başvururum	4	3,8
Fikrim yok	5	4,8
Toplam	105	100,0

Tablo 21'de katılımcılara "Alkol kumar gibi kötü bir alışkanlığınız olsaydı bundan kurtulmak için ne yapardınız?" sorusu yöneltilmiştir. Toplumda kötü alışkanlıklara karşı alınması gereken tavır konusunda çok farklı görüşler ortaya çıkmaktadır. Burada kötü alışkanlıklardan kurtulma noktasında en fazla tercih edilen metot %39,0'lık oranda tedavi yöntemi olmuştur. Bununla birlikte arkadaş çevresinin kötü alışkanlıkları kazanma veya terk etme konusunda önemli bir yerinin olduğu da belirtilmiştir. Yaptığımız mülakatlarda kötü alışkanlıklardan kurtulmanın bir "beyin faaliyeti" olduğu, insanın kendi istemesiyle kurtulabileceğini vurgulayanlar ise %19,0'lık orandadır. Bu soruya verilen cevaplar arasında "dini bilgi edinirim", "Allah'a sığınırım" ve "her türlü çareye başvururum" diyenler ise %5'i geçmemiştir.

Bu sonuçlardan hareketle İncesu'da kötü alışkanlıklara karşı izlenmesi gereken metot konusunda bilimsel yöntemlerden, özellikle tıp ilminin verilerinden yararlanıldığı

belirtilmiştir. Gözlemlerimizde ise "falcılık, büyücülük, yıldızına baktırma" gibi durumlar ortaya çıksa da bu durumlar görüşmelerimizde dile getirilmemiştir. Bireyler yaşantılarında bu türlü yollara başvursalar da bunun diğer insanlar tarafından bilinmesini istememektedirler. Kitle iletişim araçlarının meydana getirdiği yenilikler, değişen toplum ve aile yapısı bireylerin bu türlü yollara başvurmasını azaltsa da, bireyleri yine de yaşamındaki tüm olumsuzlukları kutsal bir varlığa bağlama eğiliminden uzaklaştıramadığını görebiliyoruz.

Eğitim ve ahlak ilişkisinden hareketle tüm bu veriler bize İncesu'da ki yaklaşımlar açısından şu sonuçları ortaya çıkarmıştır. Öncelikle ahlakın daha çok eğitimle kazanılacağına vurgu yapılmakla birlikte, sorumluluk okuldan çok aileye verilmiştir. Eğitimli olmakla ahlaklı olmak büyük oranda eşdeğer olarak algılanırken, okullardaki din kültürü ve ahlak bilgisi dersi çocukları ahlaki olgunluğa eriştirmede yeterli görülmemiştir. Gözlemlerimizde bu durumla ilgili olarak katılımcılar, okulun dışında ahlaki eğitimi tamamlayacak diğer toplumsal kurumların da devreye girmesinin gerekliliğini vurgulamışlardır. Yani aile ve toplumsal çevrenin bu süreçteki önemine değinmişlerdir.

3. GENÇLİK AHLAK İLİŞKİSİ

Bu bölümde katılımcılara şimdiki gençlerin ahlaki yapısı, gençlerin aile ve çevreleriyle ilgili sorunları, gençlik hakkındaki kanaatler ve evlilik öncesi kız – erkek ilişkileri bağlamında sorular yöneltilmiştir. Gençlerin içerisinde bulundukları ahlaki tutum ve davranışlarla birlikte değer algılamasına bağlı sorular yaş ayrımı yapılmadan tüm katılımcılara yöneltilmiştir.

Tablo 22: Gençlikle İlgili Görüşlere Katılma Durumu

Gençlik hakkındaki kanaatler	Sayı	Oran
Evet	57	54,3
Kısmen evet	18	17,1
Hayır	30	28,6
Toplam	105	100,0

Tablo 22'de katılımcılara "Gençlik içinde amaçsızlık, vurdumduymazlık yaygındır yargısına katılıyor musunuz?" sorusu yöneltilmiştir. Katılımcılardan %54,3'lük gibi

önemli bir kısmı gençlik içinde amaçsızlık, idealsizlik ve vurdumduymazlık gibi yargılara katılırken, %17,1'lik oranda bu yargıya kısmi anlamda evet denmiştir. Bu yargıya hayır diyenlerin oranı ise %28,6'dır. Yaptığımız mülakatlarda katılımcılar gençlerin üretken olmadığı, maddi ve manevi anlamda her şeyi hazır bulmak istediği üzerinde durulmuştur. Yaptığımız bir görüşmede katılımcı görüşlerini şu şekilde ifade etmiştir:

> "İncesu'da ki gençlerin çoğu iş beğenmiyor, kahveyi bekliyor. Anasının babasının parasıyla Marlbora sigara içiyor. Bizim İncesumuzun çoğu gençleri tembel. Bunun yanında ekmeğini taşdan çıkaranlar var, ne iş olsa yaparım diyenlerde var. Tembel olanlarda misal iş yerinde mesayiye kalması isteniyor kalmıyor, paraya ihtiyacım yok diyor, bu devirde kimin paraya ihtiyacı yok."(Ayşe Çetin, Ev Hanımı, 50)

Tablo 23: Gençliğin Ahlakî Durumu Hakkındaki Görüşler

Şimdiki gençlerin ahlaki yapısını nasıl buluyorsunuz?	**Sayı**	**Oran**
Cevapsız	35	33,3
Günümüz gençliği daha ahlaklı	14	13,3
Kendi dönemimizdeki gençlik daha ahlaklıydı	48	45,7
İkisi arasında bir fark yok	8	7,6
Toplam	105	100,0

Bu soruda cevapsızların çok olmasının sebebi sorunun 35 yaş üzerine sorulmuş olmasındandır. Ayrıca, katılımcılar bu soruya net cevap vermemiş, kararsızlıklarının nedeni olarak da gençliğin ne tam anlamıyla iyi, ne de tam anlamıyla kötü olduğunu bilinemeyeceği düşüncesinden kaynaklandığını belirtmişlerdir. Gençliğin ahlakıyla ilgili kararsızlık özellikle kırsal nitelikli İncesu toplumunun şehirleşme sürecinde bir topluluk olması, ahlaki değerlerdeki bireyselleşme ve ahlaki tutum ve davranışların algılanmasının farklı bir boyut kazanmasını, bunun dışında geleneksel ve muhafazakâr ailelerin etkisinden kaynaklanmaktadır. Mülakatımızda yer alan bu soruda %33,3'lük bir oranda cevapsız olmasının nedenlerinden biri de toplumun bünyesinde barındırdığı gençliği her ne olursa olsun gayri ahlaki değerlendirmek istemediğinden kaynaklanmaktadır. Katılımcılardan %13,3'ü günümüz gençliğini daha ahlaklı, %45,7'si kendi döneminin daha iyi olduğunu, %7,6'sı da iki dönem arasında bir fark olmadığını belirtmiştir. Kendi dönemini daha ahlaklı gören katılımcılar gençliğin

yaşadığı sorunlar arasında saygısızlık, itaatsizlik ve vurdumduymazlık olduğu üzerinde durmuşlardır. Yaptığımız görüşmelerde bir katılımcı:

> "Gençlerin ahlaki durumunu hiç beğenmiyorum. Saygı yok. Giyim tarzı Avrupalılaşıyor. Bizim kültürümüze, geleneklerimize ters elbiseler giyorlar."(Ahmet Yılmaz, Esnaf, 29)

Başka bir katılımcı da:

> "Ben İncesu'da ki serbestliği başka hiçbir yerde görmedim. Evli belli değil bekâr belli değil. Evli de açık çılbak geziyor, bekâr da açık cılbak geziyor. Eskiden düğünlerde bekârların başı açık olurdu. Evlilerin başı örtük olurdu. Şimdi bunların hepsi ortadan kalktı." (Yıldız Pınar, Ev Hanımı, 45)

Bu görüşlerden farklı olarak başka bir katılımcı da:

> "Ben günümüzdeki gençliği daha ahlaklı görüyorum eskiden pazara bir kadın çıkardı erkekler ona laf atardı, askıntı olurlardı. Şimdiki İncesu'daki gençlerde böyle bir durum yok. Saygıdan bahsediyorlar, eskiden saygı fazla imiş. Böyle ananın babanın karşısında el üstünde divan durmakla, hiç konuşmamakla saygı olmaz. (Kerim Özmen, Emekli, 55)

Araştırmamızın bu bölümündeki verilere baktığımızda eski kuşakların gençliği eleştirirken daha çok saygı ve itaat konularına vurgu yapan görüşleri ortaya çıkmaktadır. Yeni kuşaklar ise kendilerinin, (anne babanın eleştirilen özellikleri bölümünde ortaya çıkan sonuca baktığımızda) aileleri tarafından baskı altına alındığından şikâyet etmektedirler. Eski kuşaklar tarafından kılık kıyafetteki tercihlerin yanlışlığına vurgu yapılırken; bu durum yeni kuşaklar tarafından doğal karşılanabilmektedir. Bu konuda yaptığımız mülakatlara baktığımızda kılık kıyafetteki tercihlerin belirlenmesinde ailenin değer yargıları diğer unsurlara göre daha belirleyici görünmektedir. Kimi aileler " kızım daha genç istediği gibi giyinebilir, hele bir gençliğini yaşasın" derken, başka bir aile tarafından bu durum "geleneklerimize, örf ve adetlerimize ters düşer" düşüncesiyle yadsınabilmektedir. Birinci durum haberleşme ve ulaşım olanaklarını gelişmesi ve toplumsal çevrenin etkisiyle yeni kuşaklarda daha belirgin bir hale gelirken; ikinci durum geleneksel yapıdaki ailelerde kendisini göstermektedir.

Tablo 24: Gençlerin Aileleriyle İlgili Ahlakî Sorunları

Gençlerin aile ve çevreleriyle sorunları	Sayı	Oran
Saygısızlık, itaatsizlik ve sorumsuzluk	67	63,8
Aile terbiyesinden uzak olmaları	16	15,2
Kötü alışkanlıklar	3	2,9
Kız erkek ilişkilerindeki çarpıklıklar, sık boşanma	4	3,8
Kılık kıyafetteki yanlış tercihler	2	1,9
Özenti	5	4,8
Dini eğitimden uzak olmaları	2	1,9
Fikrim yok	6	5,7
Toplam	105	100,0

Tablo 24'de katılımcılara "Gençlerin aileleriyle ve çevreleriyle olan ilişkilerinde ne tür sorunlar görüyorsunuz?" sorusu yöneltilmiştir. Katılımcılara yöneltilen bu soruda alınan cevapların gençliğin yaşadığı sorunların saygısızlık, itaatsizlik, sorumsuzluk ve aile terbiyesinden uzak olmalarında yoğunlaştığını göstermektedir. Bunun dışında kötü alışkanlıklar, kız ve erkek ilişkilerinin boyutu, kılık kıyafetteki tercihler, özenti ve dini eğitimden uzak olmaları gibi sorunlar gelmektedir. Yaptığımız mülakatta bir katılımcı görüşlerini şu şekilde ifade etmiştir:

> "Bugünkü gençlikten hiçbir randuman alamıyorum saygıda sevgide eksiklikler var. Eskiden büyük varken sigara içilmezdi, ayak ayaküstüne atamazdı, otobüste bir büyük varken orada kızara kızara oturmazdı." (Cemil Kızıltepe, İşçi, 45)

İncesu toplumu geleneksel bir yapıya sahip olmakla birlikte sürekli bir değişim içinde bulunmaktadır İncesu'da ki yaşlı kuşaklar kendi dönemlerindeki ahlaki kabulleri görmek istemekte; yeni kuşaklarda, küreselleşen ve kitle iletişim araçlarının etkisiyle değişen toplum yapısında kimlik ve kişilik arayışı içinde bulunmaktadır. Bu arayış içerisinde olan gençlerde ahlak kuralları toplum tarafından değil daha çok kendi kanaat merkezleri tarafından şekillenmektedir.

Tablo 25: **Evlilik Öncesi Kız-Erkek İlişkileri Hakkında Ne Düşünüyorsunuz?**

Evlilik öncesi kız-erkek ilişkileri	Sayı	Oran
Gençlerin birbirlerini tanıması bakımından olumludur	17	16,2
Belirli bir mesafe bırakmak şartıyla normaldir	68	64,8
Toplum ahlakına ters düştüğü için kabul edilemez	20	19,0
Toplam	105	100,0

Evlilik öncesi kız-erkek ilişkileri hakkında %64,8 oranında belirli bir mesafe bırakmak şartıyla normal olduğu belirtilirken, %16,2'lik oranda gençlerin birbirleri farklı yönleriyle de olsa tanımanın mümkün olacağını söylerken, %19'luk oranda toplum ahlakına ters düştüğü için kabul edilemeyeceği belirtilmiştir. İncesu'da mülakatımıza katılan katılımcılar belirli bir mesafeden kastettiği anlam gençlerin cinsel anlamda yakınlaşma olmadan, gençlerin karşılıklı oturup konuşabileceği, hatta bu şekilde anlaşarak evlenebilecekleri yönünde olmuştur. Bu sorumuza %16,2'lik oranda biraz daha esnek cevap verenlerin olduğu gibi, %19,0'lık oranda bir ilişkinin hiçbir şekilde tasvip edilmeyeceğini söyleyenler olmuştur.

Toplumda hâkim olan aileyle ilgili değerler gelenekler açısından değerlendirilirken artık bireylerin kendi iradelerine bırakılmış görünmektedir. Evrensel bir kurum olan aile ve evlilik geleneksel toplumlarda daha çok ekonomik nedenlere bağlı olup, bireylerin birbirlerini tanımasına fırsat vermiyordu. Modernliğin bireyin yaşamında etkin hale gelmesi, eğitim olanaklarının çoğalması, erkek ve bayanın yaşamın her alanıyla ilgili bilgi sahibi olması, kadının mesleki tercihlerinin çoğalması, ailede karara bağlanan bu ilişkileri bireyin kanaat ve tercihlerine bırakmış görünmektedir. Bu durumda bireylerin birbirlerini tanımasını zorunlu hale getirmiştir.

4. İKTİSADİ TUTUM VE DAVRANIŞLAR İLE AHLAK İLİŞKİSİ

M. Weber'in ünlü çalışmalarından sonra[167] dinin ve ahlakın ekonomik davranışlar üzerindeki etkilerinin araştırılması sosyal bilimcilerin önemle üzerinde durdukları bir konu olmuştur. Weber bu çalışmasında Kapitalizmin ruhunun Protestan ahlakında bulunduğunu ve bir toplumun ahlaki zihniyetinin, ekonomik davranışı belirleyen önemli faktörlerden biri olduğunu ortaya koymaya çalışır.[168]

Dini ve ahlaki değerler kişinin pratik yaşantıda aile, iş, meslek alanlarıyla ilgili tavır ve bakış açılarında önemli bir yere sahiptir.[169] Dolayısıyla toplumun dünyaya karşı tutumu ve bakış açısı basit bir içgüdüsel davranıştan ibaret olmayıp, aynı zamanda

---

[167] M. Weber, **Protestan Ahlakı Kapitalizmin Ruhu** (Çev.: Zeynep Gürab) Ayraç Yayınevi, Ankara 1985, s.58.
[168] Köktaş**, Dini Hayat** s. 199.
[169] Hans Freyer**, Din Sosyolojisi**, (Çev; Turgut Kalpsüz) Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara 1964, s.26.

bir dünya görüşü, bir hayat anlayışına dayanmaktadır. Bu anlayışın zihinlerde devam etmesinde de dini ve ahlaki akımlar önemli bir görev üstlenmektedir.[170] Biz de bu amaçla toplumun dünya ve ahiret dengesi ve hangi amaçla çalışılması gerektiğine dair araştırmamıza katılan bireylere sorular yönelttik.

Tablo 26: Zenginlik ve Ahlâk İlişkisi

Hangi amaçla çalışmalı	Sayı	Oran
Zengin olmak için çalışırım	27	25,7
Geçimimi sağlamaya yetecek kadarını elde etmek için	78	74,3
Toplam	105	100,0

Tablo 26'da katılımcılara "Sizce insan zengin olmak için mi yoksa geçimini sağlamaya yetecek kadarını elde etmek için mi çalışmalı?" sorusu yöneltilmiştir. Tabloda görüldüğü gibi, büyük çoğunluk geçimini sağlamaya yetecek kadarını elde etmek için çalışmayı arzu etmektedir. Özellikle bu iki düşüncenin temelinde de dini ve ahlaki değerlerin fonksiyonu fazla gözlenmemektedir. Zengin olmayı arzu etmeyenler "insanın normal şartlarda zengin olabilmesinin çok zor olduğu", geçimini sağlamaya yetecek kadarını elde etmek için çalışmayı tercih edenler ise "insan önce ailesine ve yakınlara bakabilmeli" düşüncesi yatmaktadır. Bunların dışında yaptığımız mülakatlarda insanın çalışarak zengin olamayacağı, zengin olabilmek için bir yerlerden destek gelmesi ve onların tabiriyle "kişinin ekonomik durumuna sel suyu karışması gerektiği" vurgulanmıştır.

Tablo 27: Dünya Ahiret İlişkisi Hakkındaki Görüşler

Öbür dünyayı bu dünyadan önemli görme	Sayı	Oran
Evet	81	77,1
Hayır	24	22,9
Toplam	105	100,0

Tablo 27'de katılımcılara "Bu dünyada rahat olmanın hiçbir değeri yoktur. Asıl öbür dünyada rahat olmaya bakmalıdır yargısına katılıyor musunuz?" sorusu yöneltilmiştir. Tabloda görüldüğü gibi katılımcıların büyük bir çoğunluğu bu dünya hayatını değersiz, geçici ve yalan olacağını düşünmekte bununla birlikte %22,9'luk oranda bu

[170] Günay, **Dini Hayat**, s.206.

dünyada rahat olmaya bakmalıdır yargısına katılmaktadır. Bu soruya hayır cevabını veren katılımcılar yaptığımız mülakatlarda "dünyası olmayanın ahiretinin de olmayacağı" ve "Allah'ın bizi bu dünyaya acı çekmek için göndermediği" gibi cevaplar vermişlerdir. Bu soruya verilen cevaplardan da anlaşıldığı gibi toplumun önemli bir kısmında her şeyi kendi üstünde ve dışındaki kuvvetlerle (ister göktekinin "rahmeti", ister yerdekinin himmeti ile) düzenlenmiş görme alışkanlığından gelen rehavet, yavaşlık ve ağırlık gözlenebilmektedir.[171] İnsan bu şekilde mutluluğu veya mutsuzluğu kendisi dışındaki varlıklarda veya faktörlerden bilmekte, başına bir felaket geldiğinde de çözümü kendisi aramayıp "İşimiz Allah'a kalmış" diyebilmektedir.

Görüldüğü gibi İslam dininin, dünyaya karşı tutum ve ekonomik hayatla ilişkisi olmuştur. Bu ilişkiyi araştırma alanımız olan İncesu'da yakından gözlemek ve incelemek imkânımız da olmuştur. Özellikle Cumhuriyetten bu yana köklü reformlar, toplumsal değişmeler ve kalkınma hamlelerine sahne olan toplumumuzda, modern ve rasyonel bir iktisat anlayışının ve teşebbüs ruhunun tam olarak yerleştiğinden söz etmek mümkün görülmemektedir. Öyle anlaşılmaktadır ki toplumun inanç ve değerleri pratik yaşantımızda ki tutumlarımızda önemli etkilere sahiptir.

Bu iki tablodan elde edilen veriler, ayrıca yapmış olduğumuz görüşme ve gözlemlerimize göre İncesu'da İslam ahlakının iktisatla ilgili ortaya koyduğu pratik değerler olmakla birlikte bu değerlerin bireyin anlayış ve görüşlerine düşük oranda yansıdığını görmekteyiz. Bireyler ekonomik anlamda çalışmakta, biriktirmekte hatta tasarruf yapabilmektedirler. Ama bu eylemlerin hepsi zenginliğe ve toplumun kalkınması anlamında pratik değerlere sahip olmayıp yaşamlarını kolaylaştırmaya veya bireylerin kendi ifadesiyle "çoluğunun çocuğunun geleceğini sağlamaya" ve rahat yaşamaya yönelik olmuştur. Yeni kuşaklarda, özellikle alt tabakadaki bireylerde ve işsiz olan gençlerde ekonomik anlamdaki tercihler; çalışmaya yönelik olmayıp kısa yoldan zengin olmak için şans oyunlarıyla ilgilenmek, zamanlarının önemli bir kısmını da bu yollarla geçirme şeklinde olmaktadır.

5. İŞ VE MESLEK AHLAKI

İş ahlakı uygulamalı bir ahlak bilgisi olup iş hayatında karşılaşılan tüm ahlaki sorunları inceler. Bu sorunlar, çalışanlar arasında, çalışanlarla yöneticiler arasında işletme

[171]Sabri F Ülgener, **Zihniyet ve Din**, Der Yayınları İstanbul 1981, s.13.

ve işletmeyle alışverişte bulunanlar ya da işletmeyle çevresel faktörler arasında olabilir. İş ahlakı terimi çalışma ve meslek ahlakını da içermektedir. Çalışma ahlakı denildiğinde "bir toplumda işe ve çalışmaya karşı takınılan tavır anlaşılmaktadır. Bir toplumun işe yönelik tutumu bir başka toplumdan farklılıklar gösterebileceği gibi toplumun çeşitli katmanları arasında da farklı yaklaşımlar söz konusu olabilmektedir. Bazı toplumlar ya da toplumsal kesimler işe yönelik olumlu bir tutum geliştirirken bazıları işten çok dinlenme ve eğlenceyi ön plana alabilmektedir.[172] Biz de çalışma alanımızda iş ve meslek ahlakı bağlamında katılımcılara mesleki sorumluluk, meslek ahlakı, iş için araya adam sokma, iltimas ve hediye alıp verme durumu ticarette dürüstlükle ilgili sorular yönelttik.

Tablo 28: Mesleki Sorumluluk ve Ahlâk İlişkisi

Mesleki sorumluluk	Sayı	Oran
Evet	18	32,7
Kısmen evet	22	40,0
Hayır	15	27,3
Toplam	55	100,0

Tablo 29: Meslek Hayatında Kendini Sorgulama

Meslek Ahlakı	Sayı	Oran
Sık sık sorgularım	21	38,18
Ara sıra sorgularım	14	25,45
Nadiren sorgularım	13	23,64
Hiç sorgulamam	7	12,73
Toplam	55	100,0

Tablo 28'de katılımcılara "Mesleğinizle ilgili olarak üzerinize düşen görevi tam anlamıyla yerine getirdiğinize inanıyor musunuz?" sorusu Tablo 29'da ise "Meslek hayatınızda yaptığınız davranışları hangi sıklıkla sorgularsınız?"sorusu yöneltilmiştir. Tablo 28 ve 29'da katılımcılara yönelttiğimiz bu soruya ev hanımları, öğrenci ve emekliler dâhil edilmemiştir. Çalışma ve iş ahlakı İslam'da hem bir görev hem de bir ibadet olarak ele alınmaktadır. Kur'an'da da "Gerçek şu ki insan için çalışıp didindiğinden başkası yoktur."[173] Ayeti çalışmanın önemini vurgulamaktadır. Tablolarda görüldüğü gibi araştırmaya katılanların önemli bir kısmı mesleki anlamda görevlerini

[172] Mahmut Arslan, "Türkiye'de İslam ve Çalışma Ahlakı Değerleri", Değerler Eğitimi Dergisi, c.1, s. 2, İstanbul 2003, s. 8.
[173] Necm Suresi, 39.40.

yerine getirdiğini ve davranışlarını sorguladıklarını belirtmektedir. Yaptığımız mülakatlarda da, mesleki anlamda görev ve sorumluluk bilincinin geleceğe yönelik dinamik bir anlayış içermediği, daha çok günü kurtarmaya yönelik bir muhteva taşıdığı anlaşılmıştır.

Tablo 30: Hediye Alma ve Adam Kayırma Durumu

İltimas ve hediye alıp-verme durumu	Sayı	Oran
Yakınlarımı kayırırım ve hediye alırım	19	18,1
Yakınlarımı kayırırım ama hediye almam	60	57,1
Adil davranırım	21	20,0
Vicdanen rahatsız olurum	5	4,8
Toplam	105	100,0

Tablo 30'da katılımcılara "İşiniz ve görevinizden dolayı yakınlarınızı kayırmak ve hediye almak durumunda kalırsanız ne yaparsınız?" sorusu yöneltilmiştir. İltimas veya herhangi bir işin karşılığında hediye alıp-verme durumu günümüz toplumun önemli sorunlarından birisidir. Tablolarda da görüldüğü gibi katılımcıları %57,1 oranında önemli bir bölümü yakınlarını kayırabileceğini ama bunun karşılığında hediye almayacağını belirtirken, katılımcılardan %18'lik oranında hem yakınlarını kayırabileceği hem de hediye alınabileceği belirtilmiştir. Yaptığımız mülakatlarda "aslında bunun ahlaki bir davranış olmadığı ama günümüz toplum şartlarının insanı böyle bir davranışa ittiği" söylenmiştir. Bunun yanında toplam %25'lik oranda" böyle bir iş yapmam", adil davranırım ve vicdanen rahatsız olurum gibi söylemlere de yer verilmiştir.

Tablo 31: Kendini Kayırma ve Aracı Olma Durumu

İş için araya adam sokma yoluna gider mi?	Sayı	Oran
Uygun bir yoldur yaparım	9	8,6
Uygun bir yol değildir ama yaparım	64	61,0
Uygun bir yol değildir ve yapmam	32	30,5
Toplam	105	100,0

Tablo 31'de katılımcılara "Resmi veya özel işiniz için araya adam sokma, torpil yapma yoluna gider mi?" sorusu yöneltilmiştir. Tabloda da görüldüğü gibi %61'lik oran "araya adam sokma" yolunun uygun bir yol olmadığını ama yaptıklarını belirtmişlerdir. Kendilerine de gerekçe olarak Tablo 30'da olduğu gibi günümüz toplum şartlarını göstermeye çalışmışlardır. "Uygun bir yoldur ve yaparım diyenler ise

%8,6'lık bir orandadır. Araya adam sokma ve torpil yapma işini tamamen tasvip etmeyenlerin oranı ise %30,5'dir. Yaptığımız mülakatlarda katılımcılar "insanın ne olursa olsun böyle bir yoldan uzak kalmasının zor olduğu, işlerin bu şekilde yürüdüğü, biz istemesek dahi sistemin bizi böyle bir uygulamaya sürüklediği" yönünde görüşlerini ifade etmişlerdir.

Tablo 32: Ticarette Aşırı Kar Etme Eğilimi ve Ahlâk İlişkisi

Ticarette dürüstlük nasıl olmalı?	Sayı	Oran
Evet	17	16,2
Hayır	88	83,8
Toplam	105	100,0

Tablo 32'de katılımcılara "ticarette satıcı olduğumuzu düşündüğümüzde bir mal üzerinden aşırı kar etmek ticaret anlayışınızın bir parçası olabilir mi?" sorusu yöneltilmiştir. Yaptığımız görüşmelerde bir katılımcı:

> "İnsanlar sattıkları malın kusurunu genel olarak söylüyorlar. Ama malı değerinden fazla satıyorlar. Kayseri'ye göre fiyatlar daha fazla Kayseri'de beş liraya alacağın bir malı burda on liraya alıyorsun." (Yaşar Mutlu, İşçi, 37)

Başka bir katılımcı da:

> "İncesu'da ki marketlerde fiyatlar arasında çok büyük farklılıklar var. Sorduğumuzda bize o fiata geliyor diyorlar ona kalırsa başka marketle aynı fiata geliyor. Bu devir menfaat, ekonomi devri işime nerden gelirse ordan alırım. Şimdi ordan almıyorum. Son kullanma tarihi geçmiş malları satıyorlar, onları almıyor geri gönderiyorum. Bu dikkatsizlik yüzünden İncesu esnafları müşteri kaybediyor."(Ayşe Çetin, Ev Hanımı, 50)

Tablo 33: Alışverişte Malın Kusurunu Söyleme Durumu

Satılan malın kusurunu söyler mi?	Sayı	Oran
Evet	97	92,4
Hayır	8	7,6
Toplam	105	100,0

Tablo 33'de katılımcılara "Ticarette satmış olduğunuz bir malın kusurunu söyler misiniz sorusu yöneltilmiştir. Bu konuyla ilgili bir katılımcı:

> "Şu anda arkadaş ben sana geliyorum bana kazık mal satma olur ya ben devamlı Kayseri'ye gidip geliyorum eğer sen bana pahalı satıyorsan, bi daha benim yüzümü göremen."(Hasan Demirci, İşçi, 35)

Başka bir katılımcı da:

> "Ticaret tam manasıyla üçkâğıtçılık ticarette de öyle iş hayatında da öyle, Dine göre konuşursak %10'dan fazla kar yapılmaz, adam %100'ü bırak %300 kar yapıyor. Bunu da yanlış buluyorum."(Durmuş Güzel, Serbest Meslek, 29)

Şeklinde görüşlerini belirtmiştir.

Tablo 34: Ticarette Dürüstlük Konusundaki Uygulamalar

Dürüstlük için zararına mal satmak	Sayı	Oran
Evet	90	85,7
Hayır	15	14,3
Toplam	105	100,0

Tablo 32, 33 ve 34'de görüldüğü gibi toplumun önemli bir kısmı ticarette dürüst olduklarını, satılan malın kusurunu belirttiklerini ve dürüstlük adına, zararına ticaretlerini devam ettirdiklerini belirtmektedirler. Her ne kadar toplum tarafından ticaret anlayışı bu şekilde betimlense de, aslında bunun pratik davranışlarda böyle olmadığını görebilmekteyiz. Özellikle toplum baskısının kendisini hissettirmediği ve bireysel kanaat merkezlerinin devreye girdiği alanlarda insanlar birbirlerini aldatabilmektedirler. Bir de bu ticaret "Alan razı satan razı" anlayışıyla şekillenmişse insanlar bu ticaretten daha fazla kar etseler dahi bu alış-veriş mubah sayılmakta ve ticaretin cilvesi olarak değerlendirilmektedir.

Toplumun iş ve meslek ahlakı alanındaki görüşleri idealize edilmiş şekliyle mükemmel olmadığını, özellikle bunun bireylerin kendini değerlendirmesinde değil de toplumu değerlendirmede daha da belirgin olduğunu görebilmekteyiz. Birey sorunun merkezine kendisini koyup değerlendirme yaparken daha koruyucu, başkasını değerlendirirken daha serbest olabilmektedir. Araştırma alanımızda katılımcılar, iş ve meslek alanındaki tercihlerini diğer bireylerin tutum ve davranışlarına bağlayabilmekte-

dirler. İş ve meslek alanında "Başkası ne kadar çalışıyorsa bende o kadar çalışıyorum, ne eksik ne de fazla çalışıyorum." görüşü ifade edilmektedir. Ticarette de dini görevi olan veya toplumda "hacı, hoca" diye tabir edilen bireyler ticaretle ilgili tutum ve davranışlarında ahlaken benimsenmeyen davranışlar içine girdiğinde bu durum toplum tarafından daha da dikkat çekici görülmektedir.

Modern seküler toplumda diğer toplumsal kurumlarda olduğu gibi ekonomik yapıda ve ticari ilişkilerin belirlenmesinde de inanç ve değerlerin ağırlıklı konumunu kaybetmesi, tutum ve davranışlarda daha ziyade rasyonel bireyciliğin etkin olmasına ve kişilerin kendi kanaat merkezlerinin devreye girmesine yol açmaktadır.

6. KİŞİLER ARASI İLİŞKİLER VE PRATİK AHLÂK

Tablo 35: Kişiler Arası İlişkilerde Ahlaki Tutumlar

Kişiler arası ilişkilerde kötü sözlere yer verme durumu	Sayı	Oran
Sık sık söylerim	3	2,9
Ara sıra söylerim	23	21,9
Nadiren söylerim	26	24,8
Hiç söylemem	53	50,5
Toplam	105	100,0

Tablo 35'de katılımcılara "Kişiler arası ilişkilerde argo ve küfür içerikli sözlere hangi sıklıkta yer verirsiniz?" sorusu yöneltilmiştir. Tabloda da görüldüğü gibi toplumun önemli bir kısmı nadiren veya az da olsa argo ve küfür içerikli sözlere yer verdiğini görmekteyiz. Hiç söylemem diyenlerin yaşamlarının belirli alanlarında bu sözlere istemeseler dahi başvurduklarını görebilmekteyiz. Yaptığımız mülakatlarda katılımcıların kendine "küfürbaz" veya "kaba" insan olarak değerlendirmek istememeleri bu soruya "hiç söylemem" diyenlerin oranının yüksek olmasını sağlamıştır. Yaptığımız mülakatlarda bu konuyla ilgili olarak bir katılımcı:

> "İncesu'da insanların argo ve küfür içerikli sözlere yer vermesini çok da yadırgamamak gerekir. İnsanlar bunu art niyetli olduğu için değil, bu yaşamın bir parçası olduğu için söyleniyor, artık insanlar bunu çok da tuhaf karşılamıyor. Bundan on sene önce bir insana şerefsiz deseydin bu öldürme sebebiydi, ama şimdi öyle değil."(Nuri Yeşil, Memur, 33)

Şeklinde yorum yapmıştır.

Tablo 36: Komşuların Yardımcı Olma Durumu

Komşuların yardımcı olduğuna inanma durumu	Sayı	Oran
Evet	38	36,2
Kısmen evet	43	41,0
Hayır	24	22,9
Toplam	105	100,0

Tablo 36'da katılımcılara "Komşularınızın size yeterince yardımcı olduğuna inanıyor musunuz?" sorusu yöneltilmiştir. Komşunun komşuya yardım etme durumunda "kısmen evet" diyenleri de düşündüğümüzde toplumda komşuluk ilişkilerinin pek de iyi olmadığını görmekteyiz. Hz. Muhammed'in hadisinde komşulukla ilgili olarak "Cebrail hiç durmadan bana komşu hakkına riayeti tavsiye ederdi. O kadar ki ben yakında komşuyu komşuya mirasçı kılacak zannettim."[174] İfadesi, Müslüman toplumlarda komşuluk olgusunun dini boyutunu göstermektedir. Türk kültür hayatında etkin ve belirleyici olan komşuluk ilişkilerini göz önünde tuttuğumuzda, günümüz toplumunda da bu ilişkilerin sevgi, şefkat ve yardımseverlik konularında değişmekle birlikte önemli ölçüde devam ettiğini görebilmekteyiz. Ayrıca yaptığımız mülakatlarda eski yerleşim bölgelerindeki komşuluk ilişkilerinin yeni yerleşim bölgelerine göre daha sıcak ilişkilere dayandığı gözlenmiştir. Bu konuyla ilgili olarak bir katılımcı:

> "Yeni oturum yerlerinde komşuluk ilişkileri zayıf. Kimse kimseye kibrit almaya gitmiyor. Eski yerleşim yerlerinde insanlar birbirinin üstünü örterdi. Bunun nedeni iş hayatı ve ekonomi, bizi fantazi öldürdü, şimdi misafire pasta, çerez, kahve ikram etmek gerekiyor. Sohbet olmuyor, televizyon sohbeti öldürüyor."(Mehmet Emre, İşçi, 38)

Şeklinde görüşünü belirtirken, Başka bir katılımcı da:

> "İçerisinde bulunduğum mahalledeki komşuluk ilişkileri güzel insanlar ihtiyaç duyulan konularda birbirlerine yardım ediyorlar. İncesu'da ki ilişkilerin genel anlamda böyle olduğunu düşünmüyorum. Bunu en önemli nedenlerinden biri de yabancıların olması, ayrıca İncesu'nun büyümesinden de kaynaklanmakta, Kayseri organize sanayide çalışıp da İncesu'da oturanlar var, İncesu otobüsüne biniyorum, çoğunu tanımıyorum. Yine de büyük şehirlere göre İncesu'da ki komşuluk iliş-

[174] Nevevi, **Riyazüs salihin**, s. 55.

> kilerinin iyi olduğunu düşünüyorum."(Naci Uslu, Memur, 29)

Şeklinde görüşlerini belirtmiştir.

Tablo 37: Komşuları Ziyaret Etme Sıklığı

Komşuların ziyaret sıklığı	Sayı	Oran
Her gün	10	9,5
Haftada üç gün	11	10,5
Haftada bir gün	24	22,9
Ayda bir gün	12	11,4
Bayramlarda ve özel günlerde	48	45,7
Toplam	105	100,0

Tablo 37'de katılımcılara "Komşularınızı hangi sıklıkta ziyaret edersiniz?" sorusu yöneltilmiştir. Toplumun %45'lik oranı komşusunu bayramlarda ve özel günlerde ziyaret ederken diğer kısmı ise her gün, haftada üç gün, haftada bir gün ve ayda bir gün gibi oranlara bölünmektedir. Yaptığımız mülakatlarda katılımcılar komşuluk ilişkilerinin eskisi gibi samimi ilişkilere dayanmadığı bunun yerine karşılıklı menfaat ilişkilerine dayandığını belirtmişler. Bazıları da "Ben onun ziyaretine gitmezsem çarşıda veya pazarda görürsem onun yüzüne nasıl bakarım, acaba o da benim ziyaretime gelmez mi!" sözleriyle komşuluk ilişkilerindeki zafiyeti belirtenler olmuştur. Bu konuyla ilgili olarak bir katılımcı görüşlerini şu şekilde ifade etmiştir:

> "Eskiye göre komşuluk ilişkileri hiç yok. Benim çoğu zaman karşı komşuyu görmediğim oluyor. Eskiden bakkala koşacağımız zaman komşuya koşardık. Şimdi komşular bir bardak çay içireceğim diye ödü kopuyor."(Ayşe Çetin, Ev Hanımı, 50)

Tablo 38: Komşular ve Arkadaşlar Arasında Konuşulan Konular

Komşularla, arkadaşlarla en çok konuşulan konu	Sayı	Oran
Ekonomi	25	23,8
Ahlak	4	3,8
Siyaset	13	12,4
Toplumsal olaylar	13	12,4
Din	18	17,1
Aile	9	8,6
Spor	5	4,8
Kız erkek ilişkileri	4	3,8
Hobiler	8	7,6
El ve ev işleri	6	5,7
Toplam	105	100,0

Tablo 38'de katılımcılara "Komşularınızla ve arkadaşlarınızla en çok hangi konularda sohbet edersiniz?" sorusu yöneltilmiştir. Tabloda görüldüğü gibi en çok konuşulan konulardan birinin ekonomi olduğunu, din ve ahlakın da önemli bir yere sahip olduğunu görmekteyiz. Gençler ve ev hanımlarında ise spor, kız-erkek ilişkileri, el ve ev işlerinin yaygın olduğu gözlemlenmiştir.

Tablo 39: Sizce Hayatı Anlamlı Kılan Değerler Nelerdir?

Hayatı anlamlı kılan değerler neler	Sayı	Oran
Aile	36	34,3
Toplum	2	1,9
Ahlâk	13	12,4
Din	18	17,1
Ekonomi	10	9,5
Gelecek	3	2,9
Sevgi	3	2,9
Vatan	9	8,6
Sağlık	9	8,6
Eğitim	2	1,9
Toplam	105	100,0

Yaptığımız mülakatlarda katılımcılar hayatı anlamlı kılan değerler arasında ailenin kendileri için çok önemli olduğunu belirtirken, toplumun önemli bir kısmı "aile, din, ahlak ve vatan" gibi değerleri beraber düşünmüşler ve ayrım yapmak istememişlerdir. Bunların dışında bu değerlere ek olarak "toplum, gelecek, sevgi, eğitim" gibi değerlere de vurgu yapılmıştır.

Bireyin toplum içindeki ekonomik faaliyetlerinin gelişmesi, işbölümünün artması, teknolojik oluşumların bireyin hayatında daha etkin hale gelmesi akrabalık ve komşuluk ilişkilerindeki bağların zayıflamasına yol açmıştır. Bireylerin bu türlü sözlere yer vermesi kişiler arasında bir samimiyet yoksa kavga nedeni olabilmekte, bunun dışında bir yakınlaşmadan kaynaklanıyorsa normal karşılanabilmektedir. Bu tür sözlerin sürekliliğinin olması da toplum tarafından kabul edilebilirliğini artırabilmektedir.

Toplum ahlakında meydana gelen bu türlü oluşumlar bazı bireyler tarafından değerlerin kaybolması ve özelliğinin yitirilmesi neden olarak gösterilip "ahlaksızlık" olarak değerlendirilirken bazı bireyler tarafından da "yaşam tarzının insanlarda oluşturduğu bir sonuç" olarak algılanabilmektedir.

Toplumların moral gücünü, içerisinde yaşayan bireylerin birbirlerine yakınlaşma şekli ve bireylerin iletişimindeki gücü etkilemektedir. Aynı zamanda kişiler arasındaki ilişkilerin öncesinde ve sonrasında yaptırım gücü olan ahlaki değerler o toplumun geleceğinin felsefesinin ve yaşam şeklinin belirlenmesi açısında büyük önem taşımaktadır.

C- DİN VE AHLAK İLİŞKİSİ

1. DİNDARLIK TUTUMLARI VE AHLAK İLİŞKİSİ

Sosyolojik bir olgu olarak ahlak, felsefenin ve dinin konusu olmuştur. Bu iki bakış açısı ahlakı değerlendirmiş ve onun farklı yönlerini ortaya koymuştur.

Ahlakla din arasındaki ilişki, ahlak-bilim ve ahlak-felsefe ilişkilerine göre daha açık olarak görünmekte ve insan hayatını yakından ilgilendirmektedir. Düşünce tarihine baktığımızda din ve ahlak arasındaki ilişki, dinden ahlaka doğru giden bir metot takip edebildiği gibi; ahlaktan dine doğru giden bir metot takip edilerek yorumlanmıştır. Birinci yolu takip edenler ahlakın dinden çıktığını ortaya koyarak dini yönü ağır basan bir ahlak anlayışına başka bir ifadeyle bir teolojik ahlaka kapı açmaktadırlar. İkinci yoldan gidenler ise, insanların ahlaki tecrübesinden hareketle ilahiyatı temellendirmeye ve bu şekilde ahlaki yönü ağır basan bir ilahiyata, diğer bir ifadeyle bir ahlak teolojisine imkân vermişlerdir.[175] Bergson ahlakın dinle birlikte var olduğunu belirtmek için "iptidai dinlere ahlaksız diyemeyiz. Başlangıçta âdet bütün ahlaktır; din de âdetten uzaklaşmayı yasak ettiğine göre; ahlakla din birlikte mevcuttur." görüşünü ortaya koymuştur. [176]

İnsanlık tarihinde ne kadar geriye gidilirse gidilsin insanoğlu her devirde çeşitli inançlara sahip olmuştur. Buradan da insanda kendisinden daha üstün olan bir şeye inanma eğiliminin olduğunu görüyoruz. Dolayısıyla da din, insanlarla birlikte var olmuş ve varlığını da insanlık devam ettirdikçe sürdürecek gibi görülüyor.[177]

---

[175] Mehmet Aydın, **Din Felsefesi**, Selçuk Yayınları, İstanbul. 1992, s. 296.
[176] Henry Bergson, **Ahlak ile Dinin İki Kaynağı** (Çev. : Mehmet Karasan), MEB Yayınları, İstanbul 1986, s.168.
[177] Abdurrahman Küçük ve Günay Tümer, **Dinler Tarihi**, Ocak Yayınları, Ankara 1997, s. 1.

Biz de araştırma alanımız da katılımcılara din ve ahlak ilişkisini irdeleyen sorular yönelttik. Aynı zamanda dindarlığın pratik ahlaka yansımasını sorgulayan sorulara da yer verilmiştir.

Tablo 40: Dindarlık ve Ahlâk İlişkisi

Din-ahlak ilişkisi	Sayı	Oran
Evet	55	52,4
Hayır	50	47,6
Toplam	105	100,0

Tablo 40'da katılımcılara "Dindar olmak demek aynı zamanda ahlaklı olmak demek midir?" sorusu yöneltilmiştir. Dindarlığın ahlaklı olmakla eş değer tutulmasının en önemli nedeni katılımcıların bunu teorik olarak değerlendirmesi ve meseleyi Kur'an ahlakı ve Hz. Muhammed'in örnek ahlak anlayışı çerçevesinde değerlendirilmesinden kaynaklanmıştır. Aynı zamanda toplumun önemli bir kısmı dindar insanın ahlaklı olması gerektiğini belirterek düşüncelerini idealize edip temenni şeklinde belirtmişlerdir. Dindar olmanın ahlaklı olmak demek olmadığını söyleyenler, dindar insanın pratikteki tutum ve davranışlarından çıkarmışlardır. Mülakatlarımızda "insanın camiye gidip namaz kıldığı, aynı zamanda müslümana yakışmayan davranışları da sürdürebildiğini" ifade edenler olmuştur. Bu konuyla ilgili bir katılımcı:

> "Dindar olmak demek aynı zaman da ahlaklı olmak demektir. Ama öyle değil, kim kimden örnek alacak. Eskiden Allah resulü ve sahabiler vardı. Şimdi kim var? Adam şurdan geçip camiye gidiyor kimseye selam vermiyor. Adam burda oyun oynuyor sonra camiye gidiyor. Namazın kazası olur ama tavlanın kazası olmaz diyor. Hz. Ömer'de bir insan hakkında karar verilirken namaz kıldığından dolayı iyi denmesine kızmıştır. Abdullah İbni Sebe'de Allah resulünün arkasında namaz kıldı da kâfirleri dost edindi."(Yunus Kahraman, Emekli, 60)

Başka bir katılımcı da:

> "Dindar olmak demek ahlaklı olmak demektir, ama öyle değil. Adam camiden çıkıp gidiyor, abdesti bozulmadan oyun oynuyor. İş yerinde de iş yapmadan zaman nasıl geçiririm diyor, karşısındaki insan da etkiliyor, bende bundan olumsuz etkileniyorum."(Mehmet Emre, İşçi, 38)

Şeklinde görüşlerini belirtmiştir.

Tablo 41: Dindarlık İle Ticari Ahlâk İlişkisi

Dindarlığın ticari ahlaka yansıması	Sayı	Oran
Evet	57	54,3
Hayır	48	45,7
Toplam	105	100,0

Tablo 41'de katılımcılara "Dindar insanın ticari hayatta dindar olmayanlara göre daha dürüst ve güvenilir olduğunu kabul eder misiniz?" sorusu yöneltilmiştir. Daha çok dindar insanın pratik davranışlarındaki ahlaki tutumu irdelendiğinde cevaplardaki evet-hayır oranının birbirine çok uzak olmadığı görülmektedir. Bu da toplumun düşüncesindeki ideal dindar tipiyle pratikteki dindarlık uygulamalarının farklılığından kaynaklanmaktadır. Aynı zamanda mülakatımıza katılan katılımcıların kendilerindeki dindarlık duygularının bu soruya hayır cevabını vermekten uzaklaştırdığını gözlemledik. Dindar insanın ticari hayatta ahlakilikten uzaklaşabildiğini söyleyenler, dindar insanın pratikteki uygulamalarında din ve toplumun ahlaki görmediği davranışların yapılmasından kaynaklandığını belirtmişlerdir.

Bu konuyla ilgili bir katılımcı:

> "Dindar olmak demek ahlaklı olmak, ama her dindar da öyle değil. Gençlerim o dindarlara göre daha ahlaklılar. Bir sürü hacılar hocalar var insanları kandırıyorlar. Bundan Kayseri'de de çok var. Özellikle bu yaşlılar arasında çok yaygın." (Ayşe Çetin, Ev Hanımı, 50)

Başka bir katılımcıda:

> "Dindar olmak demek bir anlamda öyle, ibadeti yapan kendine yapıyor, ama sevgide saygıda aile önemli insan ahlakı aileden alıyor." (Durmuş Güzel, Serbest Meslek, 29)

Şeklinde görüşlerini belirtmiştir.

Yaptığımız görüşmeler ve ortaya çıkan veriler doğrultusunda teorik anlamda dindarlığın ahlaklılığa etkisine vurgu yapılmıştır. Araştırma alanımızda "bir insan veya bir toplum hayatında Tanrı inancı ne kadar güçlü ise ahlaki hayatta o ölçüde güçlüdür." yargısı teorik anlamda dinin ahlakla ilgili telkinleri ve onların kabul edilebilirliği açısından önem taşımaktadır. "Dindar insan ahlaklı olmalı ama öyle değil" denilirken

de ahlak anlayışının belirlenmesinde pratik anlamdaki değerlere gönderme yapılmıştır. Buradan da pratik de ki ahlaki değerlendirmelerde toplumun baskısı kendisini daha fazla hissettirmektedir. Ahlakı dinden uzak gören veya laik ahlak anlamında değerlendirmelere nadiren rastlanmaktadır. Teorik anlamda ki din-ahlak ilişkisi birliktelik gösterirken, bu anlayış kendisini pratik anlamda bireylerin farklı yorumlar yapmasına ve çoğulculuğa neden olmuştur. Kimi görüşe göre bireyler camiye gidip namaz kılıyor, sonra ticarette haksız kazanç elde edebiliyor veya namazdan sonra kahveye gidip oyun oynayabiliyor. Ayrıca araştırma alanımız olan İncesu'nun kırsal bölge özelliği göstermesi bireylerin ahlaki teorik anlamda dinle ilişkilendirmesini sağlayabilmiştir. Katılımcıların dini kurallara uyan bireyin davranışlarındaki gördüğü bu tutarsızlıklar bile onların dini ahlakla ilişkilendirdiğini gösterebilmektedir. Teorik anlamda böyle bir oluşum olmakla birlikte bireyler pratik yaşantılarında "ben namaz kılmıyorum, camiye de gitmiyorum ama çoğu camiye gidip gelenden daha da ahlaklıyım" görüşünü ifade ederek seküler bir ahlaki anlayış ortaya koyabilmektedirler.

Tablo 42: Toplumda Kimleri Daha Ahlaklı Görme Durumu

Toplumda kimler daha ahlaklı?	Sayı	Oran
Eğitimli insanlar	15	14,3
D.K ve A.B öğretmenleri	4	3,8
Kırsal kesim insanları	8	7,6
Din görevlileri	2	1,9
Yaşlılar	5	4,8
Dindar insanlar	29	27,6
Öğretmenler	9	8,6
Dini bir gruba üye olanlar	5	4,8
Dini eğitim alanlar	2	1,9
Ben ahlaklıyım diyen insanlar	3	2,9
Milli duyguları fazla olan insanlar	1	1,0
Fikrim yok	22	21,0
Toplam	105	100,0

Tabloda da görüldüğü gibi toplumun bu konuda çok farklı düşünceye sahip olduğunu görebilmekteyiz. Bununla birlikte toplumun ahlak anlayışında dindarlığın önemli bir yeri olduğunu, aynı zamanda toplum eğitimli insanları da ahlaklı olarak değerlendirdiğini görebilmekteyiz.

2. KENDİ DİNDARLIK DEĞERLENDİRMESİ VE AHLÂK İLİŞKİSİ

Tablo 43: Dini Yaşantı Düzeyi Değerlendirmesi

Dini yaşantı değerlendirmesi	Sayı	Oran
İnançlıyım ve ibadetlerime çok bağlıyım	22	21,0
İnançlıyım fakat ibadetlerimi biraz aksatıyorum	46	43,8
İnançlıyım fakat ibadetlerimi çok aksatıyorum	31	29,5
İnançlıyım fakat ibadetlerimi hiç yapmıyorum	5	4,8
Dinle ilgilenmiyorum	1	1,0
Toplam	105	100,0

Tablo 43'de katılımcılara "Dini yaşantınızı aşağıdakilerden hangisi en iyi yansıtır?" sorusu yöneltilmiştir. Araştırma alanımızda toplumun %43,8'lik oranı inançlı fakat ibadetlerini aksattığını, %29,5 ise inançlı olup ibadetlerini çok aksattığını belirtirken, buradaki namaz, oruç gibi ibadetlere atıf yapılmıştır. İnançla birlikte ibadetlere çok bağlıyım diyenler %21,0 iken, ibadetlerimi hiç yapmıyorum ve dinle ilgilenmiyorum diyenler %5'i geçmemiştir.

Tablo 44: Kendini Dindarlık Değerlendirmesi

Kendi dindarlık değerlendirmesi	Sayı	Oran
Hiç dindar değilim	2	1,9
Biraz dindar sayılırım	36	34,3
Dindar bir kişiyim	63	60,0
Çok dindarım	4	3,8
Toplam	105	100,0

Tablo 44'de katılımcılara "Kendinizi dindarlık bakımından aşağıdakilerden hangi gruba dâhil edersiniz?" sorusu yöneltilmiştir. Tabloda da görüldüğü gibi toplumun %60,0'lık oranında önemli bir kısmı kendisini dindar görmek istemiştir. Ayrıca katılımcıların böyle bir tercihi yaparken "orta yolu" tutmayı istedikleri kendilerini ne az dindar, ne de çok dindar görmek istemediklerinden kaynaklanmıştır. Bunun yanında yığılmanın biraz dindar sayılırım tercihinde olduğunu görüyoruz. Hiç dindar değilim ve çok dindarım seçeneklerinde ise oranın düşük olmasının sebebi katılımcıların çok

dindar olmamakla birlikte kendilerinin dinsizde olmadıklarını belirtmeleri ve böyle bir temennileri olmasından kaynaklanmıştır.

Tablo 45: Ahlak Bakımından Kendini Değerlendirme

Kendi ahlak durumunu değerlendirme	Sayı	Oran
Biraz ahlaklı sayılırım	15	14,3
Ahlaklı bir kişiyim	81	77,1
Çok ahlaklıyım	9	8,6
Toplam	105	100,0

Tablo 45'de katılımcılara "Ahlak bakımından kendinizi aşağıdakilerden hangi gruba dâhil edersiniz?" sorusu yöneltilmiştir. Burada araştırma alanımız da katılımcıların ahlaki durum değerlendirmesinde kendilerine daha çok "Ahlaklı bir kişiyim" olarak değerlendirdiğini görüyoruz. Buradaki %77,1'lik oranın tablo 44'deki dindarlık değerlendirmesinden biraz yüksek olduğunu görüyoruz. Bununla birlikte katılımcıların bu soruya "çok ahlaklıyım" cevabı %8,6 gibi düşük bir oranda olmuştur. Yine burada toplum kendi ahlak değerlendirmesini ne "çok ahlaklı" ne de "biraz ahlaklı" olmayıp "ahlaklı bir kişiyim" demekle kendileri için bir "orta yol" bulmaya çalışmışlardır.

3. SOSYO-KÜLTÜREL DEĞİŞME, DİNDARLIK VE AHLAK İLİŞKİSİ

Tablo 46: Şehirleşme ve Ahlakî Durum İlişkisi

Şehirleşme ve ahlak durumu	Sayı	Oran
Değişiklik olmaz	26	24,8
Olumlu yönde değişiklik olur	19	18,1
Olumsuz yönde değişiklik olur	36	34,3
Değişiklik olur ama sürece bağlı	15	14,3
Fikrim yok	9	8,6
Toplam	105	100,0

Tablo 46'da katılımcılara "İncesu'nun Kayseri ile ilişkilerinin artması ahlaki açıdan ne türlü değişikliklere yol açar?" sorusu yöneltilmiştir. İncesu'da bu soruya cevap veren katılımcıların, burada ki değerlendirmeleri sosyolojik olmaktan ziyade siyasi veya ekonomik yönde olmuştur. İncesu'nun Kayseri'yle olan etkileşiminin eskiden beri olduğu, İncesu'nun merkez ilçe olmasının bu durumu pek fazla etkilemeyeceği neden gösterilecek ahlaki durumda "değişiklik olmaz" şeklindeki görüşlerin oranı %24,8 civarındadır. İncesu'da ki insanların Kayseri'yle olan ilişkilerinin artmasıyla

birlikte insanların kendisine "çeki-düzen" vereceği ve bunun olumlu etkilerinin olacağını söyleyenlerin oranı %18,1'lik orandadır.

Şehirleşme olgusunun bireyler özellikle gençler üzerinde olumsuz etkileri oluşturacağı bununda toplum ahlakına olumsuz bir şekilde yansıyacağını söyleyenler %34,3'lük orandadır. Burada tablo 46'da görüldüğü gibi toplumun önemli bir kısmı bu görüşü belirtirken toplumda yanlış olan şeylere karşı "özenti"nin artacağı bunun gençler üzerinde daha fazla olumsuz bir etki bırakacağı yaptığımız mülakatlarda belirtilmiştir.

Şehirleşme ve ahlaki yapı arasındaki ilişkinin yönü hakkında karar vermenin henüz mümkün olamayacağını söyleyenler bunun sürece bağlı olacağını belirtmişler veya "fikrim yok" şeklinde cevaplandırmışlardır. Bu konuyla ilgili olarak bir katılımcı:

> "Bir yer ne kadar büyürse iyi olur ama ahlak bozulur. Küçük yerde herkes bilinir, dolayısıyla kimse kötü bir iş yapmaz, yapmamaya çalışır. Ama büyüyünce kimin eli kimin cebinde belirsizleşir. İyi kişilere büyük toplumda yer kalmaz. On beş kişilik sınıfla elli kişilik sınıf bir değil." (Durmuş Güzel, Serbest Meslek. 29)

Şeklinde görüşünü belirtirken başka bir katılımcı da:

> "İncesu'nun Kayseriyle ilişkilerinin artmasında ahlaki anlamda değişiklik olmaz. Hiçbir şey olmaz, aynen kalır. Kötülüğü yapan adam yine yapar, yapmayan adam yine yapmaz."(Mustafa Ağalı, Memur, 43)

Şeklinde yine başka bir katılımcı da:

> "İncesu'da insanlar arasında hatır, gönül kalmamış. Dışardan adam memleketini ziyarete geliyor. Burada ki insanlardan ilgi bekliyor, kimse ilgi göstermeyince adam burdan kırgın ayrılıyor. Bir de gördüğüm başka bir değişiklik de bundan beş sene önce özellikle kızlar sokakta gezmezdi. Ama dışardan bunların yakınları geldi ve onların çocukları sokak da gezmek isteyince, annesi babası ne gezmesi kızım ayıp dediler. Çocuklar buna ne ayıbı anne, ne ayıbı baba dediler ve gezmeye çıktılar bunu gören diğer insanlarda gezmeye başladı. Şimdi bende hanımla akşamları gezmeye çıkıyorum."(Dursun Uslu, Memur, 53)

Şeklinde görüşlerini belirtmiştir.

Sosyolojik anlamda ahlak, toplumda meydana gelen siyaset, ekonomi, hukuk ve teknolojik alanda meydana gelen tüm değişimlerden etkilenmektedir. Toplumsal bir değer olarak ahlak tüm bu olguları etkileyebildiği gibi onlardan da etkilenebilmektedir. Ahlakın bir değer olarak tüm bu oluşumlar karşısında ayakta durabilmesi bireylerin ahlaki değerlere düşkünlüğü ve ondan aldığı ilhamla mümkün görünmektedir. XX. yy.'ın ortalarında endüstri ve sanayi toplumları ekonomik alandaki göstermiş olduğu bu atılımları, ahlakı bir değer olarak yükseltmede gösterememişlerdir.

SONUÇ

Bu araştırmanın temel konusunu, ahlakın diğer toplumsal kurumlarla birlikte özellikle dinle olan ilişkisinin hem teorik düzeyde hem de pratik düzeyde incelenmesi ve İncesu örneğinde uygulamalı olarak değerlendirilmesi oluşturmaktadır. Dini yaşayış ile ahlak arasındaki ilişki sosyolojik bir açıdan araştırmaya dayanak teşkil eden varsayımlardan hareketle, konuyla ilgili hipotezlerin doğruluk değerleri ve elde edilen veriler ışığında sınanmaya çalışılmıştır.

Bu süreçte, öncelikle ilgili literatür gözden geçirilmiş ve hazırlanan kavramsal ve kuramsal çerçeveyle araştırmanın alt yapısı oluşturulmuştur. Buna göre ilk olarak araştırma konusuyla ilgili konu başlıkları açıklanmış, dinin ahlakla ve buna bağlı olarak diğer kurumlarla olan ilişkisi incelenmiştir. Gerçekte dini tecrübenin teorik, pratik ve sosyolojik anlatımları dışardan gelen toplumsal etkilerin sonuçlarına göre değişiklere sahne oldukları gibi, dinin de pek çok toplumsal ilişkiler ve kurumlar üzerinde etkilerinin bulunduğu görülmektedir. Buna bağlı olarak araştırma alanımızda katılımcılar teorik olarak ahlakın özellikle dinden kaynaklandığına dair vurgu yapmışlardır. Pratikte ise dindarlığın ahlaka etkisinin az olduğu vurgulansa da, toplumda genel anlamda dinin birleştirici ve bütünleştirici fonksiyonu özellikle belirtilmektedir. İncesu kültürü içerisinde geniş ölçüde birey ve toplum yaşantısında kutsalın tecrübesi ve diğer nedenlerden dolayı etkisini gösteren din, diğer toplumsal kurumlarla yakından ilişki halinde olup, kişilerin dünya görüşlerine etkide bulunmakta; ahlakla ilgili değer yargıları, tutum ve davranış biçimleriyle ailevi ve toplumsal yaşantılarına büyük ölçüde yön vermektedir.

Ayrıca toplumsal dinamiğin iki unsuru olan sanayileşme ve kentleşme olgusunun getirdiği modern düşünce anlayışı, kitle iletişim araçlarının ve eğitimin yaygınlaşması gibi etkenlerle birlikte iş bölümü ve uzmanlaşmanın daha çok yerleşmesini sağlayabilmektedir. Bu durumda özellikle geleneksel dindarlık anlayışının hâkim olduğu toplumlarda dinin pek çok kültür alanları üzerindeki etkilerini azaltabilmektedir. Ancak modernleşmeyle birlikte geleneksel din anlayış ve uygulamalarının yerini daha farklı bireyci dindarlıkların aldığı gibi, genel ahlaki anlayışlar ve tutumlar bakımından da benzer değişimlerin ortaya çıkması söz konusudur. Nitekim İncesu gibi kırsal özellikleri baskın olan bir Anadolu ilçesinde de geleneksel ahlak algılamalarından ve

ahlaki yaşantılardan önemli ölçüde farklılaşmaların kendini gösterdiği tespit edilmiştir. Ancak bu farklılaşmalar modern kent kültürü içersinde artan bireycilik ve kurumsallaşmanın getirdiği bir ahlaki çerçeveden de uzaktır.

İncesu örneğinde dini yaşayışın devam eden ve farklılaşan toplumsal geleneksel boyutları, büyük ölçüde ahlaki boyutlara etki etmektedir. Bireyler dini ve ahlaki olanı pratiğe aktarmada bir takım sorunlar yaşasa da, bireylerin dindar kişileri "ahlaki zafiyet" içinde görmeleri bile teorik anlamda dinin ahlaki boyutunun ağırlığına işaret etmektedir.

Araştırma verileri teorik anlamda dinin ahlak üzerinde belirleyici bir etkiye sahip olduğuna dair güçlü bir kabulün bulunduğunu göstermiştir. Araştırma alanımızda "bir insan veya bir toplum hayatında Tanrı inancı ne kadar güçlü ise ahlaki hayatta o ölçüde güçlüdür." yargısı teorik anlamda dinin ahlakla ilgili telkinleri ve onların kabul edilebilirliği açısından önem taşımaktadır. "Dindar insan ahlaklı olmalı ama öyle değil" denilirken de ahlak anlayışının belirlenmesinde pratik anlamdaki değerlere gönderme yapılmıştır. Buradan da pratik de ki ahlaki değerlendirmelerde toplumun baskısı kendisini daha fazla hissettirdiği anlaşılmaktadır. Ahlakı dinden uzak gören veya seküler ahlak anlamında değerlendirmelere nadiren rastlanmaktadır. Teorik anlamda ki din-ahlak ilişkisi birliktelik gösterirken, bu anlayış kendisini pratik anlamda bireylerin farklı yorumlar yapmasına ve çeşitlenmeye neden olmuştur. Burada teorik ahlakın büyük ölçüde dinle ilişkili görülmesi, İncesu'nun kırsal-geleneksel yapısından kaynaklanmaktadır. Öte yandan katılımcıların, dini kurallara uyan bireylere atfettikleri ahlaki davranış bozuklukları, bir yandan onların dini ahlakla ilişkilendirdiğini, diğer yandan da toplumsal yapıdaki pratik ahlaki duruma işaret etmektedir.

Sosyo-kültürel bakımdan önemli ölçüde değişim sürecinde olan İncesu'da yaş durumlarına göre ahlaki açıdan değişikler görülmüştür. Yaşlı kuşakların ahlaki değerlendirmeleri daha çok dinî özellik taşımakla birlikte, pratikte kardeşlik ve komşuluk ilişkilerine atıfta bulunarak toplumda ahlaki alanda kendi ifadeleriyle olumsuzlukların da olduğunu belirtmişlerdir. Yeni kuşakların değerlendirmeleri ise teorik açıdan eski kuşaklarla örtüşmekle birlikte, pratikte kendilerinin büyükler tarafından yeterince anlaşılmaması gibi özgürlükçü yaklaşımlar içerebilmektedir. Bunun yanında yaşlı

kuşaklar geleneksel ahlaki değerlerin kaybolduğunu, günümüz değerlerinin eskiye göre daha esnek ve serbest bir anlayış içerdiğini belirtmişlerdir. Ayrıca İncesu'da geleneksel anlamda dini ve ahlaki değerlerin varlığı ahlakın teorik yönünde ki faklılaşmaların çok olmasını engellemiştir. Bunun yanında eski kuşaklarla yeni kuşaklar arasında pratikteki tutum ve davranışların kabul görmesi bakımından farklılaşmalar ortaya çıkmıştır.

Ahlaki anlayış ve değerlendirmelerin cinsiyet farklılaşmasına göre değiştiği gözlenmiştir. Buna göre bayanların erkeklerden daha muhafazakâr bir ahlak anlayışına sahip olduğu anlaşılmıştır. Meslek gruplarındaki ve gelir durumundaki değişkenlerde ise önemli ölçüde yorum farkları olmamakla birlikte, eğitimli statüye dayanan bireylerde ahlakın teorik yönü biraz daha belirgin olmakta ve kurumsal değerlere olan bağlılık artmaktadır.

Sonuç olarak, İncesu'da ki ahlaki anlayış diğer toplumsal kurumlarla birlikte değişmiş, bu değişime İncesu'nun önemli ölçüde şehirleşme sürecinde olması, kitle iletişim olanaklarının ve eğitim düzeyinin artması katkıda bulunmuştur. İncesu'nun toplumsal yapı bakımından kırsallık-şehirsellik arasında bir geçiş sürecinde olması, İncesu'da yaşayan bireylerin ahlaki tutum ve davranışları değerlendirme ve uygulamada da farklılaşmasına yol açmıştır.

BİBLİYOGRAFYA

AKARSU, Bedia; **Ahlak Öğretileri**, Remzi Kitabevi, İstanbul 1993.

AKSEKİ, A.Hamdi; **İslam Dini**, Gaye Matbaası, Ankara tsz.

ARSLAN, Mahmut; **Değerler Eğitimi Dergisi**, İstanbul 2003.

ARSLAN, Mahmut; **"Türkiye'de İslam ve Çalışma Ahlakı Değerleri",** Değerler Eğitimi Dergisi, İstanbul 2003

ARSLANTÜRK, Zeki; **Sosyal Bilimler İçin Araştırma Metod ve Teknikleri**, Çamlıca Yayınları, İstanbul 2001.

AYDIN, Mehmet; **"Ahlak" Maddesi, TDV İslam Ansiklopedisi**, TDV Yayınlar, İstanbul 1987.

AYDIN, Mehmet; **Din Felsefesi**, Selçuk Yayınları, İstanbul 1992.

BERGSON, Henry; **Ahlak ile Dinin İki Kaynağı**, (Çev: Mehmet Karasan), MEB Yayınları, İstanbul 1986.

BERTRANT, Alexis; **Ahlak Felsefesi**, (Çev.: Salih Zeki), Akçağ Yayınları, Ankara 2001.

BİLGESEVEN, A.Kurtkan; **Genel Sosyoloji**, Filiz Kitabevi, İstanbul 1995.

ÇAĞRICI, Mustafa; **Ana Hatlarıyla İslam Ahlakı**, Ensar Neşriyat, İstanbul 1991.

ÇELİK, Celaleddin; **Şehirleşme ve Din**, Çizgi Kitabevi, Konya 2002.

ÇUBUKÇU, İ. Agah; **Ahlak Tarihinde Görüşler**, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara 1994

DESCARTES, **Ahlak Üzerine Mektuplar**, (Çev: Mehmet Karasan), Mili Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1996.

DRAZ, M.Abdullah; **Kur'an Ahlakı**, (Çev: Emrullah Yüksel-Ünver Günay), İz Yayıncılık, İstanbul 2002.

DURKHEİM, Emile; **Ahlak Eğitimi**, (Çev: Oğuz Adanır), Dokuz Eylül Yayınları, İzmir 2004.

E.ERKAL, Mustafa**; Sosyoloji**, Der Yayınları, İstanbul 1998.

ERDEM, Hüsameddin; **Ahlaka Giriş**, Günay Ofset, Konya 1994.

F.ÜLGENER, Sabri; **Zihniyet ve Din**, Der Yayınları, İstanbul 1981.

FINDIKOĞLU, Z.Fahri; **İctimaiyat Dersleri Sosyoloji Doktrin ve Kolları**, Fakülteler Matbaası, İstanbul 1971.

FREYER, HANS; **Din Sosyolojisi**, (Çev: Turgut Kalpsüz), Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara 1964.

GİDDENS, Anthony; **Sosyoloji**, (Çev: Hüseyin Özel-Cemal Güzel), Ayıraç Yayınevi, Ankara 2000.

GÖKALP, Ziya; **Türk Ahlakı**, (Sad.: Yalçın Toker), Toker Yayınları, İstanbul 1997.

GÖKALP, Ziya; **Türkçülüğün Esasları**, (Sad.: Yalçın Toker), Toker Yayınları, İstanbul 1995.

GÜNAY, Ünver; **Din Sosyolojisi**, İnsan Yayınları, İstanbul 2002.

GÜNAY, Ünver; **Erzurum ve Çevre Köylerinde Dini Hayat**, Erzurum Kitaplığı, İstanbul 1999.

GÜNAY, Ünver; "**Toplumsal Değişme ve İslamiyet**", Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 2001

GÜNDÜZ, Mustafa; **Ahlak Sosyolojisi**, Anı Yayıncılık, Ankara 1995.

GÜNGÖR, Erol; **Ahlak Psikolojisi ve Sosyal Ahlak**, Ötüken Yayınları, İstanbul 1995.

GÜNGÖR, Erol; **Değerler Psikolojisi Üzerine Araştırmalar**, Ötüken Yayınları, İstanbul 1999.

KAFESOĞLU, İbrahim; **Türk Bozkır Kültürü**, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara 1987.

KARAMAN, Hüseyin; **Nurettin Topçu'da Ahlak Felsefesi**, Dergah Yayınları, İstanbul 2000.

KIZILÇELİK, Sezgin-ERJEM, Yaşar; **Açıklamalı Sosyoloji Terimler Sözlüğü**, Atilla Kitabevi, Ankara 1994.

KONGAR, Emre; **Toplumsal Değişme Kuramları ve Türkiye Gerçeği**, Remzi Kitabevi, İstanbul 1995.

KÖKTAŞ, M.Emin; **Türkiye'de Dini Hayat- İzmir Örneği**, İşaret Yayınları, İstanbul 1993.

KÖSEMİHAL, N.Şazi; **Sosyoloji Tarihi**, Remzi Kitabevi, İstanbul 1999.

KÜÇÜK, Abdurrahman-TÜMER, Günay; **Dinler Tarihi**, Ocak Yayınları, Ankara 1977.

MARDİN, Şerif; **Din ve İdeoloji**, İletişim Yayınları, İstanbul 1983.

NEVEVİ,Muhyiddin; **Riyazü's –Salihin,** (Çev.:Hasan Hüsnü Erdem,Kıvamüddin Burslan) Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 1973

ÖZKALP, Enver; **Sosyolojiye Giriş**, Anadolu Üniversitesi Basımevi, Eskişehir 1993.

PAZARLI, Osman; **İslam'da Ahlak**, Remzi Kitabevi, İstanbul 1980.

POOLE, Ross; **Ahlak ve Modernlik**, (Çev.: Mehmet Küçük), Ayrıntı Yayınları, İstanbul 1993.

SARI, Mehmet-KARABABA, Osman; **Dünden Bugüne İncesu**, İncesu Belediyesi Kültür Yayınları, Kayseri 2005.

SEZEN, Yumni; **Sosyoloji Açısından Din**, İFAV Yayınları, İstanbul 1993.

SUBAŞI, M.İlyas; **Dünden Bugüne Kayseri**, Kıvılcım Kitabevi, Kayseri 2003.

TANYOL, Cahit; **Sosyolojik Açıdan Din, Ahlak, Laiklik ve Politika Üzerine Diyaloglar**, Okat Yayınevi, İstanbul 1970.

TOLAN, Barlas; **Sosyoloji**, Adım Yayıncılık, Ankara 1993.

TOPÇU, Nurettin; **İsyan Ahlakı**, Dergah Yayınları, İstanbul 1995.

TOPÇU, Nurettin; **Yarınki Türkiye**, Dergah Yayınları, İstanbul 1997.

TÜRKDOĞAN, Orhan; **Çağdaş Türk Sosyolojisi**, Turan Yayıncılık, İstanbul 1995.

TÜRKDOĞAN, Orhan; **Değişme-Kültür ve Sosyal Çözünme**, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, İstanbul 1994.

TÜRKDOĞAN, Orhan; **Köy Sosyolojisinin Temel Sorunları**, Dede Korkut Yayınları, İstanbul 1977.

TÜRKDOĞAN, Orhan; **Yoksulluk Kültürü**, Ysz., Erzurum 1974.

ÜLKEN, H.Ziya; **Aşk Ahlakı**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 1999.

ÜLKEN, H.Ziya; **Sosyoloji Sözlüğü**, MEB Yayınları, İstanbul 1969.

WACH, Joachim; **Din Sosyolojisi**, (Çev: Ünver Günay), İFAV Yayınları, İstanbul 1995.

WEBER, Max; **Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhu**, (Çev: Zeynep Gürab), Ayıraç Yayınevi, Ankara 1985.

YASA, İbrahim; **Türkiye'nin Toplumsal Yapısı ve Temel Sorunları**, Ankara 1970.

EKLER

EK I- MÜLAKAT FORMU

1-Ailenizi ilgilendiren önemli konularda eşiniz sizden farklı düşündüğünde eşinize karşı tavrınız ne olur?

2-Anne ve babanızın aile içinde hangi tutum ve davranışlarını eleştirirsiniz?

3-Eşinizin anne ve babasının size karşı olumsuz tutum ve davranışları, sizin eşinize karşı davranışlarınızda olumsuz bir durum oluşturur mu?

a) Evet b) Kısmen evet

c) Hayır d) Cevapsız

4-Çocuklarınıza veya çevrenizdeki insanlara ahlaklı olmaları konusunda telkinde bulunur musunuz?

a) Sık sık yaparım b) Ara sıra yaparım

c) Nadiren yaparım d) Hiç yapmam

5-Ahlaki tutum ve davranışları en iyi kim veya neresi öğretir?

6-Çevrenizdeki öğrencileri öğretmenlere karşı yeterince saygılı buluyor musunuz?

a) Evet b) Kısmen evet c) Hayır

7-Eğitimli olmak demek aynı zamanda ahlaklı mı olmak demektir?

a) Evet b) Kısmen evet c) Hayır

8-Gençlerin okullarda aldığı D.K.ve A.B dersinin onların ahlaki olgunluğa erişmelerinde yeterli buluyor musunuz?

a) Evet b) Kısmen evet c) Hayır

9-Alkol, kumar gibi kötü bir alışkanlığınız olsaydı bundan kurulmak için ne yapardınız?

10-"Gençlik içinde amaçsızlık, vurdumduymazlık yaygındır."yargısına katılıyor musunuz?

a) Evet b) Kısmen evet c) Hayır

11-Şimdiki gençlerin ahlaki yapısını nasıl buluyorsunuz?

a) Günümüz gençliği daha ahlaklı.

b) Kendi dönemimizdeki gençlik daha ahlaklıydı.

c) İkisi arasında bir fark yok.

d) Cevapsız.

12-Gençlerin aileleriyle ve çevreleriyle olan ilişkilerinde, ahlaki açıdan ne tür sorunlar görüyorsunuz?

13-Evlilik öncesi kız-erkek ilişkileri hakkında ne düşünüyorsunuz?

a) Gençlerin birbirlerini tanıması bakımından olumludur.

b) Toplum ahlakına ters düştüğü için kabul edilemez.

c) Belirli bir mesafe bırakmak şartıyla normaldir.

d) Başka

14-Sizce insan zengin olmak için mi yoksa geçimini elde etmeye yetecek kadarını elde etmek için mi çalışmalı?

a) Zengin olmak için çalışırım.

b) Geçimimi sağlamaya yetecek kadarını elde etmek için çalışırım.

15-"Bu dünyada rahat olmanın hiçbir değeri yoktur. Asıl öbür dünyada rahat olmalıdır."Yargısına katılıyor musunuz?

a) Evet b) Hayır

16-Mesleğinizle ilgili olarak üzerinize düşen görevi tam anlamıyla yerine getirdiğinize inanıyor musunuz?

a) Evet b) Kısmen evet c) Hayır

17-Meslek hayatınızda yaptığınız davranışları hangi sıklıkla sorgularsınız?

a) Sık sık sorgularım b) Ara sıra sorgularım

c) Nadiren sorgularım d) Hiç sorgulamam

18-İşiniz ve görevinizden dolayı yakınlarınızı kayırmak ve hediye almak durumunda kalırsanız ne yaparsınız?

19-Resmi veya özel işiniz için araya adam sokma, torpil yapma gibi yollara başvurmak sizce uygun bir yol mudur?

a) Uygun bir yoldur ve yaparım

b) Uygun bir yol değildir ama yaparım

c) Uygun bir yol değildir ve yapmam

20-Ticarette satıcı olduğunuzu düşündüğümüzde bir mal üzerinden aşırı kar etmek ticaret anlayışınızın bir parçası olabilir mi?

a) Evet b) Hayır

21-Ticarette satmış olduğunuz bir malın kusurunu söyler misiniz?

a) Evet b) Hayır

22-Satmaya söz verdiğiniz bir malın satım zamanı geldiğinde, zarar edeceğinizi bile bile söz vermenizden dolayı satışı gerçekleştirir misiniz?

a) Evet b) Hayır

23-Dindar olmak demek aynı zamanda ahlaklı olmak demek midir?

a) Evet b) Hayır

24-Dindar insanın ticari hayatta dindar olmayanlara göre daha dürüst ve güvenilir olduğunu kabul eder misiniz?

a) Evet b) Hayır

25-Toplumda ahlaki değerleri en üst düzeyde yaşayan insanlar sizce kimlerdir?

26-Kişiler arası ilişkilerde argo ve küfür içerikli sözlere hangi sıklıkta yer verirsiniz?

a) Sık sık söylerim b) Ara sıra söylerim

c) Nadiren söylerim d) Hiç söylemem

27-Komşularınızın size yeterince yardımcı olduğuna inanıyor musunuz?

a) Evet b) Kısmen evet c) Hayır

28-Komşularınızı hangi sıklıkta ziyaret edersiniz?

29-Komşularınızla, arkadaşlarınızla en çok hangi konularda sohbet edersiniz?

30-Sizce hayatı anlamlı kılan değerler nelerdir?

31-Dini yaşantınızı aşağıdakilerden hangisi en iyi yansıtır?

a) İnançlıyım ve ibadetlerime çok bağlıyım

b) İnançlıyım fakat ibadetlerimi biraz aksatıyorum

c) İnançlıyım fakat ibadetlerimi çok aksatıyorum

d) İnançlıyım fakat ibadetlerimi hiç yapmıyorum

e) Dinle ilgilenmiyorum

32-Kendinizi dindarlık bakımından aşağıdakilerden hangi gruba dâhil edersiniz?

a) Hiç dindar değilim b) Biraz dindar sayılırım

c) Dindar bir kişiyim d) Çok dindarım

33-Ahlak bakımından kendinizi aşağıdakilerden hangi gruba dâhil edersiniz?

a) Biraz ahlaklı sayılırım b) Ahlaklı bir kişiyim c) Çok ahlaklıyım

34-İncesu'nun Kayseri ile olan ilişkilerinin artması ahlaki açıdan ne tür değişikliklere yol açabilir?

a)Değişiklik olmaz b)Olumlu yönde değişiklik olur c)Olumsuz yönde değişiklik olur

d)Değişiklik olur ama sürece bağlı e)Fikrim yok

EK II- MÜLAKATA KATILANLAR

ADI SOYADI	MESLEĞİ	YAŞI
1-Durmuş Güzel	Serbest Meslek	29
2-Ahmet Yılmaz	Esnaf	29
3-Mustafa Ağalı	Memur	43
4-Kenan Genç	Memur	42
5-Muhlise Aydın	Ev Hanımı	45
6-Yılmaz Mete	Öğretmen	26
7-Ayşe Çetin	Ev Hanımı	50
8-Yıldız Pınar	Ev Hanımı	45
9-Kerim Özmen	Emekli	55
10-Cemil Kızıltepe	İşçi	45
11-Yaşar Mutlu	İşçi	37
12-Hasan Demirci	İşçi	35
13-Yunus Kahraman	Emekli	60
14-Mehmet Emre	İşçi	38
15-Nuri Yeşil	Memur	33
16-Naci Uslu	Memur	29
17-Dursun Uslu	Memur	53

EK III: FOTOĞRAFLAR

İNCESU–1963 (Foto Ufuk'tan özel izinle alınmıştır.)

İNCESU–1963 (Foto Ufuk'tan özel izinle alınmıştır.)

ÖZGEÇMİŞ

10.06.1978 yılında Kayseri ili, İncesu İlçesinde doğdum. İlk, orta ve lise öğrenimimi İncesu'da tamamladım. 1995 yılında Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'ni kazandım. Aynı okuldan 2000 yılında mezun oldum. 2003 yılında da Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı Din Sosyolojisi alanında yüksek lisansa başladım. Şu anda Nevşehir ili Derinkuyu İlçesinde Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi öğretmeni olarak görev yapmaktayım.

Adres:

Derinkuyu İlçesi, Nevşehir

Tel:

0 505 930 44 86

Mail:

harunsuslu@hotmail.com